

АГРОСВІТ

№ 9 травень 2025

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грибчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадирус Грина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбацька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелеєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегада Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Тетяна Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 9 травень 2025 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Ідентифікатор друкованого медіа в Реєстрі R30-02622
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73

(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.nayka.com.ua

www.agrosvit.info

Засновники:

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 06.05.25 р.

Підписано до друку 06.05.25 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 16.6

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення №0605/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2025

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 9 травень 2025 р.

У НОМЕРІ:

Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Капінос Н. О., Третяк Н. А.

Управління світоглядними інтересами у галузі використання і охорони земель та сфері землевпорядкування 4

Губені Ю. Е., Зеліско Н. Б.

Стратегічні підходи до розвитку економічного потенціалу аграрних підприємств на основі ефективної інвестиційної політики 12

Василішин С. І., Нежид Ю. С.

Роль екологічного обліку в забезпеченні сталого розвитку аграрних підприємств 19

Кишакевич Б. Ю., Костецький Р. В.

Експорт органічної продукції з України: виклики, ризики та шляхи подолання 29

Скопенко Н. С., Резник В. В.

Інвестиційний клімат в Україні: виклики, тенденції та перспективи 37

Назарова К. О., Швець В. В.

Внутрішній аудит в забезпеченні безперервності діяльності суб'єкта господарювання 46

Гребенюк Г. М., Чаркіна Т. Ю., Полішко Т. В.

Управління інноваційними змінами на транспорті 52

Лазаренко В. І., Згурська О. М., Нечитайло Б. С.

Діагностика потенціалу сільськогосподарських угідь в умовах воєнного стану 58

Чизмар І. І.

Еволюція теорій інфляції в контексті економічної науки 65

Коробка Р. В.

Інвестиційний вимір фіскального регулювання природокористування на регіональному рівні 72

Місевич М. А.

Діджиталізація управління якістю в контексті сталого розвитку підприємств 79

Біляк Ю. В.

Ключові умови й тенденції функціонування агропромислового комплексу в умовах сучасної економіки 85

Валявка О. Я., Русин-Гриник Р. Р.

Фактори впливу на розвиток логістичного забезпечення аграрного бізнесу в контексті євроінтеграційних процесів 95

Камтов Н. С., Касинець О. В., Янчик І. М.

Сталий туризм: моделі розвитку та управління природними ресурсами 103

Мазур В. В.

Особливості використання цифрових технологій в аграрному секторі України 109

Кіндрат О. О.

Науково-теоретичні підходи до визначення поняття державно-приватного партнерства 118

Циганков С. С.

Сучасний підхід до розвитку клієнтоорієнтованості за допомогою цифровізації послуг 126

CONTENTS:

<u>Tretiak A., Tretiak V., Priadka T., Kapinos N., Tretiak N.</u> MANAGEMENT OF WORLD-ORIENTED INTERESTS IN THE FIELD OF LAND USE AND PROTECTION AND LAND PLANNING	4
<u>Hubeni Y., Zelisko N.</u> STRATEGIC APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES BASED ON EFFECTIVE INVESTMENT POLICY	12
<u>Vasylishyn S., Nezhyd Yu.</u> THE ROLE OF ENVIRONMENTAL ACCOUNTING IN ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	19
<u>Kyshakevych B., Kostetsky R.</u> EXPORT OF ORGANIC PRODUCTS FROM UKRAINE: CHALLENGES, RISKS AND WAYS TO OVERCOME THEM	29
<u>Skopenko N., Rezyk V.</u> INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE: CHALLENGES, TRENDS, AND PROSPECTS	37
<u>Nazarova K., Shvets V.</u> INTERNAL AUDIT IN ENSURING THE CONTINUITY OF THE BUSINESS ENTITY'S ACTIVITIES	46
<u>Hrebenuk H., Charkina T., Polishko T.</u> MANAGING INNOVATIVE CHANGES IN TRANSPORT	52
<u>Lazarenko V., Zghurska O., Nechytailo B.</u> DIAGNOSTICS OF AGRICULTURAL LAND POTENTIAL UNDER MARTIAL LAW	58
<u>Chyzmar I.</u> EVOLUTION OF INFLATION THEORIES IN THE CONTEXT OF ECONOMIC SCIENCE	65
<u>Korobka R.</u> INVESTMENT DIMENSION OF FISCAL REGULATION OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AT THE REGIONAL LEVEL	72
<u>Mysevych M.</u> THE DIGITALIZATION OF THE QUALITY MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE ENTERPRISE DEVELOPMENT	79
<u>Biliak Y.</u> KEY CONDITIONS AND TRENDS IN THE FUNCTIONING OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX IN THE CONDITIONS OF THE MODERN ECONOMY	85
<u>Valyavka O., Rusyn-Hrynyk R.</u> FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF LOGISTICS SUPPORT IN THE AGRARIAN BUSINESS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES	95
<u>Kampov N., Kasinecz O., Yanchyk I.</u> SUSTAINABLE TOURISM: DEVELOPMENT MODELS AND NATURAL RESOURCE MANAGEMENT	103
<u>Mazur V.</u> FEATURES OF THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE	109
<u>Kindrat O.</u> SCIENTIFIC AND THEORETICAL APPROACHES TO DEFINING THE CONCEPT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP	118
<u>Tsyhankov S.</u> A MODERN APPROACH TO DEVELOPING CUSTOMER CENTRICITY THROUGH DIGITALIZATION OF SERVICES	126

УДК 332.2:332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

Т. М. Прядка,

к. е. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6179-0128>

Н. О. Капінос,

к. е. н., доцент, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9354-5311>

Н. А. Третяк,

к. е. н., старший дослідник,

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7602-8606>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.4

УПРАВЛІННЯ СВІТОГЛЯДНИМИ ІНТЕРЕСАМИ У ГАЛУЗІ ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ТА СФЕРІ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher,

Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University

T. Priadka,

PhD in Economics, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University

N. Kapinos,

PhD in Economics, Associate Professor, Sumy National Agrarian University

N. Tretiak,

PhD in Economics, Senior Researcher,

Institute for Demography and Life Quality Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine

MANAGEMENT OF WORLD-ORIENTED INTERESTS IN THE FIELD OF LAND USE AND PROTECTION AND LAND PLANNING

У статті обґрунтовано, що рівень культури землекористування і землевпорядкування визначається за такими показниками як: 1) культура еколого-економічного мислення (здатність людини екологічно та економічно мислити, уміння аналізувати екологічну та економічну ситуацію, робити висновки); 2) культура екологічної діяльності (реальне включення людини у вирішення конкретних екологічних проблем, у т.ч. своєї місцевості); 3) еколого-економічна освіченість (екологічні та економічні знання щодо сталого розвитку суспільства і збалансованого розвитку землекористування). Культура землекористування і землевпорядкування тісно пов'язана зі структурними елементами

особистості, до яких віднесено: а) інтелектуальні (еколого-економічні знання та вміння застосувати їх у різних ситуаціях); б) ціннісно-світоглядні (еколого-економічні переконання, ціннісні орієнтації, оцінки, мотиви, відносини, в тому числі земельні) тощо. Встановлено, що світоглядні інтереси у землевпорядної спільноти та учасників наукової школи професора Третяка А.М. у своїй більшості не співпадають із світоглядними інтересами активної частини українського суспільства. Також, світоглядні інтереси у контексті наукового та емпіричного (життєвого) світогляду у землевпорядної спільноти та учасників наукової школи професора Третяка А.М. у своїй більшості не співпадають із світоглядними інтересами активної частини українського суспільства. Таким чином, світоглядні інтереси у галузі використання і охорони земель та сфері землевпорядкування потребують відповідного управління.

The article substantiates that the level of land use and land management culture is determined by such indicators as: 1) the culture of ecological and economic thinking (a person's ability to think ecologically and economically, the ability to analyze the ecological and economic situation, and draw conclusions); 2) the culture of ecological activity (a person's real inclusion in solving specific environmental problems, including their locality); 3) ecological and economic education (ecological and economic knowledge regarding the sustainable development of society and balanced development of land use). The culture of land use and land management is closely related to the structural elements of the personality, which include: a) intellectual (ecological and economic knowledge and the ability to apply them in various situations); b) value-based (ecological and economic beliefs, value orientations, assessments, motives, relationships, including land), etc.

Research has shown that the most popular among the active part of Ukrainian society are ideological interests on the topic "Concept of the draft law of Ukraine "On land use planning" — 236,000 requests to the Google search engine in first place, in second place is the topic "Economics of land use planning": definition, structure, content" — 45,000 requests and in third place is the topic "Transformation of the law of Ukraine "On land use planning": problems and prospects" — 25,000 requests. At the same time, the most popular among the land use planning community are ideological interests on the topic "Land use planning problems of planning and assessing the state of land use when developing comprehensive plans for the spatial development of the territory of territorial communities" — 1,147 requests according to the Facebook "Scientific School of Professor Tretyak A.M." — first place, in second place — the topic "On traditions, innovations and theories in the development of domestic land use planning and land cadastre" — 478 applications, and in third place — the topic "Transformation of the Law of Ukraine "On Land use Planning": problems and prospects" — 396 applications. Among the participants of the scientific school of Professor Tretyak A.M., the most popular are ideological interests regarding the topic "On traditions, innovations and theories in the development of domestic land use planning and land cadastre" — 45 participants in the discussion — first place, in second place — the topic "Land use planning problems of planning and assessment of the state of land use when developing comprehensive plans for the spatial development of the territory of territorial communities" — 40 participants in the discussion, and in third place — the topic "Transformation of the Law of Ukraine "On Land use Planning": problems and prospects" — 40 participants in the discussion. Thus, the ideological interests of the land use planning community and participants in the scientific school of Professor Tretyak A.M. for the most part do not coincide with the ideological interests of the active part of Ukrainian society. Also, the ideological interests in the context of the scientific and empirical (life) worldview of the land use planning community and participants in the scientific school of Professor Tretyak A.M. for the most part do not coincide with the ideological interests of the active part of Ukrainian society. Thus, the ideological interests in the field of land use and protection and land use planning require appropriate management.

Ключові слова: землевпорядкування, використання і охорона земель, землекористування, світоглядні інтереси.

Key words: land use planning, land use and protection, land use, ideological interests.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Культура землекористування і землевпорядкування як компонент цілісної характеристики особистості виступає як органічна частина світогляду і покликана здійснювати свідоме формування людиною своєї життєвої позиції по відношенню до "Землі", її природного середовища, землекористування та землевпорядкування і вибір на підставі цієї позиції відповідної поведінки. В даному дослідженні під терміном "земля" розуміється "унікальний природний актив, що є простір, в якому про-

тікають економічна діяльність і природні процеси, і в межах якого зосереджені активи навколишнього середовища та економічні активи" [1]. Під терміном "землекористування" розуміється "процес використання людиною (суспільством) інтегрального потенціалу території, який включає всі ресурси на відповідній ділянці геопростору, є складовою частиною суспільно територіального комплексу відповідного ієрархічного рівня і веде до ускладнення його структури, що знаходить своє проявлення у процесі регулювання земельних відносин. Землекори-

ствування відображає як а) види діяльності, так і б) інституційні механізми, введені в даному ієрархічному рівні території з метою економічного виробництва або підтримки та відновлення екологічних функцій у галузі використання і охорони земель та земельних відносин" [1]. Під терміном "землепорядкування" розуміється "інституція та система соціально-економічного середовища, яка забезпечує порозуміння та керованість земельних відносин і просторової та інституціональної організації використання і охорони земель у цьому середовищі, опрацьовуючи та інтерпретуючи для землекористувачів, громадян та юридичних осіб інформацію про факти й явища формування об'єктів земельної власності, упорядкування використання та режиму використання і охорони земельних та інших природних ресурсів і функціонування відносин прав власності на землю та земельного капіталу. Інтерпретація фактів і явищ землепорядкування здійснюється за допомогою специфічних правових норм, методів, принципів та професійних суджень землепорядників" [1].

Культура землекористування і землепорядкування виконує дві світоглядні функції:

— по-перше, сприяє встановленню тісних зв'язків між еколого-економічними знаннями з іншими галузями знань, а також виробленню критеріїв оцінки навколишнього світу та способів діяльності в ньому;

— по-друге, сприяє ціннісній орієнтації особистості, усвідомленню побудови свого внутрішнього світу до "Землі" як природного активу, її природного середовища, землекористування та землепорядкування.

Узагальнені знання становлять особливий бік світогляду — світогляд, з урахуванням якого формується самосвідомість людини. Він усвідомлює та оцінює своє ставлення до світу, себе як особистості, своїх вчинків, бажання, інтересів. Людина узгоджує своє "Я" із навколишньою дійсністю на землі. Для "еколого-економічної самосвідомості" важливою є готовність особистості осмислити своє ставлення до світу природи "Землі" як природного активу, землекористування та землепорядкування і скоригувати його відповідно до вимог гармонізації соціально-природних взаємин.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідження світоглядних інтересів активної частини українського суспільства, фахівців сфери землепорядкування та учасників нау-

кової школи у галузі використання і охорони земель та сфері землепорядкування у контексті наукового та емпіричного (життєвого) світогляду.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Культура землекористування і землепорядкування як компонент світогляду міститься у світоглядних підсистемах особистості. Культура землекористування і землепорядкування є частиною суспільної, що є цілісною системою, яка складається з ряду взаємопов'язаних елементів, та включає не тільки знання і погляди, а й оцінки та переконання. Людина, що володіє культурою землекористування і землепорядкування, здатна не тільки усвідомити екологічні та інші проблеми "Землі" як природного активу, землекористування та землепорядкування, а і зрозуміти їх значимість та мати внутрішню потребу брати участь у їх вирішенні.

Рівень культури землекористування і землепорядкування визначається за такими показниками:

1) культура еколого-економічного мислення (здатність людини екологічно та економічно мислити, уміння аналізувати екологічну та економічну ситуацію, робити висновки);

2) культура екологічної діяльності (реальне включення людини у вирішення конкретних екологічних проблем, у т.ч. своєї місцевості);

3) еколого-економічна освіченість (екологічні та економічні знання щодо сталого розвитку суспільства і збалансованого розвитку землекористування).

Усі зазначені компоненти взаємопов'язані. Екологічні знання сприяють розумінню важливості екологічних проблем "Землі" як природного активу, землепорядкування, й необхідності раціонального землекористування. Вони розвивають еколого-економічне мислення, виробляють ціннісні орієнтації, що визначають ставлення людини до "Землі" як природного активу і її природи. Еколого-економічне мислення стимулює пізнання законів природи і суспільства, принципи сталого розвитку, пробуджує до активної діяльності щодо їх дотримання. Нарешті, під час еколого-економічної діяльності удосконалюються екологічні та економічні знання, формується екологічне мислення, і виробляються ціннісні орієнтації, що визначають відповідальне ставлення до "Землі" як природного активу і її природи. Розвитку еколого-економічної культури сприяє особистісно-орієнтований підхід у навчанні.

Рис. 1. Логічно-змістовна схема світоглядних паралелей зростання свідомості людини та розуміння нею цінності землі

Джерело: [2].

Мета такого навчання — створення умов, що сприяють самореалізації та особистісному зростанню фахівців-землевпорядників, становленню еколого-економічної свідомості, прагненню оволодіння знаннями та навичками, необхідними для особистої участі у вирішенні існуючих еколого-економічних проблем "Землі" як природного активу і її природи та попередження нових. Знання мають бути набуті самими землевпорядниками, так щоб вони їм стали значущими. Це можна досягти лише зацікавивши, мотивувавши їх, створивши умови для того, щоб виникла потреба в усвідомленні культури землекористування і землевпорядкування. Відмінною рисою еколого-економічної освіти є його зв'язок із специфікою біосфери "Землі" на конкретній території. Локальні екологічні зміни мають глобальні наслідки. Тому важливо навчити фахівців-землевпорядників бачити в екологічних особливостях своєї місцевості відображення закономірностей глобальної екосистеми.

Культура землекористування і землевпорядкування тісно пов'язана зі структурними елементами особистості:

- інтелектуальними (еколого-економічні знання та вміння застосувати їх у різних ситуаціях);
- ціннісно-світоглядними (еколого-економічні переконання, ціннісні орієнтації, оцінки, мотиви, відносини, в тому числі земельні) тощо.

Науково-світоглядним орієнтиром розвитку систем сталого (збалансованого) землеко-

земельних ресурсів (землі), особливо в сільській місцевості.

Низькі рівні задоволення потреб людини формують розуміння цінності землі лише як засобу виробництва. Вищі рівні додають усвідомлення значення землі як базового компонента сталого розвитку громад, регіонів, які формують нові форми підприємництва (промисли, туризм, дозволя та інше), нову якість життя та новий рівень задоволення потреб. На найвищому, духовному рівні потреб людини (суспільство) усвідомлює життєдуховну — екологічну, соціально-економічну, просторову — цінність землі, без використання потенціалу якої неможливий прогрес особистості і, відповідно, людства в цілому. Це легко відслідковується у розвинутих країнах, де рушійний середній клас (не тільки фермери), як правило, проживає "на сільській землі" та духовно збагачується і отримує натхнення від "прив'язаних" до неї інших природних цінностей. Саме наявність у сільській місцевості розвинутих країн натхненної природою людської складової, поряд із виробничими, інфраструктурними, соціальними та іншими інвестиціями, капіталізує землю, а звідси і робить державу та націю багатшими.

У табл. 1 приведено наші дослідження за підсумками другого року проведення наукових дискусій у "Науковій школі" професора Третяка А.М. де одержано такі результати світоглядних інтересів активної частини українського суспільства, фахівців сфери землевпорядкування та учасників наукової школи.

ристування та землевпорядкування для України є рівень суспільного розуміння у розвинутих країнах цінності землі, що базується на багатовіковій реалізації в них людиноцентричної моделі розвитку, цінності екопоселень, єдності людини з природою. Чи є таке розуміння в Україні? На рис. 1 показані паралелі зростання потреб людини (Піраміда Маслоу) з розумінням нею цінності

Таблиця 1. Результати світоглядних інтересів активної частини українського суспільства, землевпорядної спільноти та учасників наукової школи

№ п/п	Назви тем, що виносилися на дискус	Результати обговорення		
		фахівці – землевпорядники*	учасники наук. школи*	акт. част. українського суспільства**
1	Концепція проекту закону України «Про землевпорядкування»	349	30	236 000
2	Економіка землевпорядкування: визначення, структура, зміст	277	30	41 100
3	Економіка землекористування: парадигма, теорія, методологія, місія землевпорядкування	246	30	4 600
4	Землевпорядний процес як базова основа захисту землевпорядників від прийняття не правомірних управлінських та проектних рішень і позовів правоохоронних органів	254	30	6
5	Про традиції, інновації та теорії у розвитку вітчизняного землеустрою і земельного кадастру	478	45	3 930
6	Командна робота студентів із залученням виконавців геодезичних та землевпорядних робіт	120	25	5
7	Землевпорядні проблеми планування та оцінки стану землекористування при розробленні комплексних планів просторового розвитку території територіальних громад	1147	40	639
8	Трансформація закону України «Про землеустрій»: проблеми і перспективи	396	40	25 000

* за даними фейсбуку "Наукова школа професора Третяка А.М.". <https://www.facebook.com/groups/755035612730060>

** за даними пошукової системи Google.

Як показує аналіз даних табл. 1, найбільш затребуваними активної частини українського суспільства є світоглядні інтереси щодо теми "Концепція проекту закону України "Про землевпорядкування" — 236 000 звертань у пошукову систему Google на першому місці, на другому — тема "Економіка землевпорядкування": визначення, структура, зміст" — 45 000 звернень та на третьому місці — тема "Трансформація закону України "Про землеустрій": проблеми і перспективи" — 25 000 звернень.

В той же час, найбільш затребуваними у землевпорядної спільноти є світоглядні інтереси щодо теми "Землевпорядні проблеми планування та оцінки стану землекористування при розробленні комплексних планів просторового розвитку території територіальних громад" — 1147 звернень за даними фейсбуку "Наукова школа професора Третяка А.М." — перше місце, на другому — тема "Про традиції, інновації та теорії у розвитку вітчизняного землеустрою і земельного кадастру" — 478 звернень, та на третьому місці — тема "Трансформація закону України "Про землеустрій": проблеми і перспективи" — 396 звернень.

В учасників наукової школи професора Третяка А.М., найбільш затребуваними є світоглядні інтереси щодо теми "Про традиції, інновації та теорії у розвитку вітчизняного землеустрою і земельного кадастру" — 45 учасників дискусу — перше місце, на другому — тема "Землевпорядні проблеми планування та оцінки стану землекористування при розробленні комплексних планів просторового розвитку території територіальних громад" — 40 учасників дискусу, та на третьому місці — тема "Трансформація закону України "Про землеустрій": проблеми і перспективи" — 40 учасників дискусу.

Отже, світоглядні інтереси у землевпорядної спільноти та учасників наукової школи професора Третяка А.М. у своїй більшості не співпадають із світоглядними інтересами активної частини українського суспільства. Такий стан обумовлює необхідність управління світоглядними інтересами.

Зупинимось докладніше на механізмах формування еколого-економічного світогляду щодо інтересів у галузі використання і охорони земель та сфери землевпорядкування. У становленні світогляду щодо інтересів у галузі використання і охорони земель та сфери землевпорядкування велику роль відіграє діяльність особистості.

Світогляд виступає найважливішим показником розвитку особистості фахівця-землевпорядника та людини у суспільстві до "Землі" як природного активу, землекористування та землевпорядкування [Третяк А.М. Землевпорядкування в Україні: розвиток на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії. монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Т.М. Прядка, А.А. Гунько, Н.А. Третяк; [за заг. ред. А.М. Третяка]. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2023. 213 с.]. Особистість — це людина, яка має самосвідомість і світогляд, досягла розуміння свого місця у світі. Становлення особистості відбувається у процесі оволодіння знаннями про "Землю" як природний актив, землекористування та землевпорядкування, досвідом минулих поколінь та пізнанням своєї власної сутності. Особистість характеризується особливою організацією ставлення людини до "Землі" як природного активу, зем-

лекористування та землевпорядкування. Вони є ієрархічною структурою. Така структура визначає відносини діяльності на землі та їх мотивів. Процес відбору мотивів та побудови їх ієрархій є наслідком активності самого суб'єкта. Такий добір призводить до виникнення спрямованості діяльності.

Використовуючи ці ідеї, можна дійти невтішного висновку, що ієрархізація діяльності на землі та її мотивів здійснюється з допомогою механізму, який містить їх оцінки еталонів і критеріїв, і навіть операцій, дій, прийомів, з допомогою яких ці еталони (екологічні, соціальні та економічні закони, вміння, норми, оцінки) і критерії використовуються.

Мотивом такої діяльності є усвідомлення особистістю необхідності будувати свої відносини з довкіллям "Землі" з позиції екологічної доцільності. Метою є формування моделі взаємодії з природним середовищем "Земля", усвідомлення своєї ролі у вирішенні екологічних проблем, розвиток необхідних для цього систем переконань та цінностей.

Світоглядно орієнтована діяльність у галузі використання і охорони земель, як операційний компонент, містить сукупність особливих дій і операцій, за допомогою яких здійснюється оцінка, співвідпорядкування діяльності (в тому числі, землевпорядної та щодо формування сталого (збалансованого) землекористування), їх орієнтування в екологічних ситуаціях, усвідомлення та вибір поведінки. Орієнтації, як елемент світогляду, з'єднують у собі функції знання, самосвідомості і цілепокладання особистості. інтелектуальних, а також еколого-економічних умінь землевпорядкування (уміння аналізувати екологічну та економічну ситуацію, оцінювати її, прогнозувати розвиток сталого (збалансованого) землекористування, вживати дієвих заходів щодо її поліпшення).

За характером використовуваних знань (наукових, емпіричних) і за рівнем розвитку умінь орієнтуватися у конкретній еколого-економічній ситуації ціннісні орієнтації можуть бути наукові (теоретичні) чи емпіричні (життєві). При емпіричному підході формування методу соціально-екологічного орієнтування опора здійснюється на особистісні цінності та норми.

Ціннісні орієнтації утворюються з урахуванням життєвого світогляду. Засвоєні екологічні знання не мають належного на розвиток ставлення фахівців-землевпорядників до дійсності. Вони виконують лише пізнавальну функцію. У теоретичному підході формування методу соціально-екологічного орієнтування накопичені наукові знання служать не тільки у

пізнавальній, а й у оцінюючній і регулюючій функціях. У цьому ціннісні орієнтації утворюються з урахуванням цінностей і норм еколого-економічного світогляду до "Землі" як природного активу, землекористування та землевпорядкування.

Компоненти еколого-економічного світогляду до "Землі" як природного активу, землекористування та землевпорядкування взаємопов'язані, межі з-поміж них рухливі. Наприклад, метод аналізу та оцінки екологічної ситуації допомагає виявляти їх ціннісне значення, а метод самоактуалізації створює умови для рефлексії власної системи цінностей, якими землевпорядники керуються при внутрішньому виборі лінії поведінки в ході самореалізації у вирішенні еколого-економічних проблем "Землі" як природного активу, землекористування та землевпорядкування. Крім цього, підхід цілепокладання дозволяє особистості співвіднести особисту та соціально екологічно задану мету дій у даній ситуації. Це допомагає не суперечити із загальноприйнятими у суспільстві цінностями і нормами.

Фундаментом еколого-економічного світогляду щодо "Землі" як природного активу, землекористування та землевпорядкування є екологічні та економічні знання. Вони складаються із систематизованих наукових знань про природу, суспільство та економіку, знань про фундаментальні проблеми взаємодії суспільства, "Землі" як природного активу та природи, а також спеціальних еколого-економічних знань. Саме на базі зазначених еколого-економічних знань землевпорядники усвідомлюють важливість еколого-економічних проблем, необхідність раціонального землекористування, у них розвивається екологічна та економічна свідомість, ціннісні орієнтації та установки, які визначають їх дії у середовищі "земля як природний актив".

В цьому зв'язку, у табл. 2 приведено наші дослідження у "Науковій школі" професора Третьяка А.М. де одержано такі результати світоглядних інтересів активної частини українського суспільства, фахівців сфери землевпорядкування та учасників наукової школи у контексті наукового та емпіричного (життєвого) світогляду.

Як показує аналіз даних табл. 2, найбільш затребуваними активної частини українського суспільства є світоглядні інтереси щодо теми "Економіка землекористування" — 21 млн звертань у пошукову систему Google на першому місці, на другому — тема "Ефективність і культура землекористування в Україні: проблеми і

Таблиця 2. Результати світоглядних інтересів активної частини українського суспільства, землевпорядної спільноти та учасників наукової школи у контексті наукового та емпіричного (життєвого) світогляду

№ п/п	Назви тем наукових досліджень, що виносилися на обговорення	Результати обговорення		
		фахівці – землевпорядники*	учасники наук. школи*	акт. част. українського суспільства**
1	Енергоефективність землекористування в Україні: поняття та тенденції змін	123	11	43 200
2	Інституціональне забезпечення розвитку земельного устрою України	220	41	6 800
3	Економіка землекористування	613	26	21,3 млн
4	Методичні рекомендації щодо розроблення та реалізації в Україні системи природно-економічного обліку землекористування (СПЕОЗ)	110	11	216
5	Ефективність і культура землекористування в Україні: проблеми і можливі шляхи їх вирішення	98	9	177 000
6	Парадигма звернення земельної реформи в Україні О.І. Коваліва: авторські судження	237	10	605
7	Методологічні аспекти комплексної оцінки ефективності діяльності вчених у сфері землевпорядної науки в Україні	411	16	2 090
8	Методологія обліку екосистемних активів землекористування в натуральному вираженні та їх оцінки в СНР України	302	10	9 230
9	Методологія інтегрованого обліку еколого-економічних активів землекористування в Україні	204	13	26 600
10	Тенденції та ризики ринку сільськогосподарських земель в Україні	85	8	90 700
11	Методологічні проблеми обліку земель територіальними громадами: відсутність системи, зміни пов'язані з війною та євроінтеграцією.	402	13	7 900
12	Аналіз стану методологічної основи судової землевпорядної експертизи в Україні	131	11	602
13	Інституціалізація екосистемних послуг та платежів землекористування як інструменту підвищення спроможності громад.	136	15	649
14	Облік землекористування в Україні: методологічні проблеми та соціальна земельна рента.	323	8	3 530
15	Місія землевпорядкування щодо розвитку екосистемних послуг в Україні	316	18	1 120

* за даними фейсбуку "Наукова школа професора Третяка А.М.". <https://www.facebook.com/groups/755035612730060>

** за даними пошукової системи Google.

можливі шляхи їх вирішення" — 177 000 звернень та на третьому місці — тема "Тенденції та ризики ринку сільськогосподарських земель в Україні" — 90 700 звернень.

В той же час, найбільш затребуваними у землевпорядної спільноти є світоглядні інтереси щодо теми "Економіка землекористування" — 613 звернень за даними фейсбуку "Наукова школа професора Третяка А.М." — перше місце, на другому — тема "Методологічні аспекти комплексної оцінки ефективності діяльності вчених у сфері землевпорядної науки в Україні" — 411 звернень, та на третьому місці —

тема "Методологічні проблеми обліку земель територіальними громадами: відсутність системи, зміни пов'язані з війною та євроінтеграцією" — 402 звернення.

В учасників наукової школи професора Третяка А.М., найбільш затребуваними є світоглядні інтереси щодо теми "Інституціональне забезпечення розвитку земельного устрою України" — 41 учасник обговорення — перше місце, на другому — тема "Економіка землекористування" — 26 учасників обговорення, та на третьому місці — тема "Місія землевпорядкування щодо розвитку екосистемних послуг в Україні" — 18 учасників обговорення.

Отже, світоглядні інтереси у контексті наукового та емпіричного (життєвого) світогляду у землевпорядної спільноти та учасників наукової школи професора Третяка А.М. у своїй більшості не співпадають із світоглядними інтересами активної частини українського суспільства.

Враховуючи, що розвиток еколого-економічних знань призводить до розвитку екологічного і економічного світогляду особистості у галузі використання і охорони земель та сфері землевпорядкування, землевпорядній спільноті та учасникам наукової школи професора Третяка А.М. необхідно враховувати запити суспільства у своїй діяльності і навпаки, нау-

ковці, освітяни та професійна спільнота повинні розвивати необхідні світоглядні інтереси суспільства.

Також, розкриваючи співвідношення знань та ціннісних орієнтацій у формуванні культури землекористування і землевпорядкування, звернемо увагу на їх відмінність за способом формування, функціонування та розвитку. На відміну від ціннісних орієнтацій, знання виконують переважно пізнавальну функцію, сприяючи розпізнанню, виділенню об'єктів та оперування ними у розумовому плані. За допомогою ціннісних орієнтацій реалізується зв'язок

засвоюваних еколого-економічних знань з особистою зацікавленістю в їх набутті та застосуванні. Вони служать спонукальною силою для відбору знань та способу їх практичної реалізації, у прояві особистісної позиції та підставою для вибору як орієнтири бажаної системи цінностей і норм у галузі використання й охорони земель та сфері землевпорядкування.

Отже, культура землекористування і землевпорядкування виконує важливі світоглядні функції. Від рівня розвитку еколого-економічного світогляду залежить рівень розвитку екологічного та економічного мислення, екологічної та економічної свідомості, системи моральних та духовних цінностей особистості, що виявляються в оцінці, прогнозуванні та вирішенні еколого-економічних проблем. Особистість, що володіє еколого-економічним світоглядом, здатна діяти у складних ситуаціях на власне переконання і приймати всю відповідальність за наслідки своєї діяльності. Тому питання формування еколого-економічної культури землекористування і землевпорядкування майбутніх фахівців землевпорядників залишаються актуальними та потребують свого вирішення. Отже, світоглядні інтереси у галузі використання і охорони земель та сфері землевпорядкування потребують відповідного управління.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Обґрунтовано, що рівень культури землекористування і землевпорядкування визначається за такими показниками як: 1) культура еколого-економічного мислення (здатність людини екологічно та економічно мислити, уміння аналізувати екологічну та економічну ситуацію, робити висновки); 2) культура екологічної діяльності (реальне включення людини у вирішення конкретних екологічних проблем, у т.ч. своєї місцевості); 3) еколого-економічна освіченість (екологічні та економічні знання щодо сталого розвитку суспільства і збалансованого розвитку землекористування). Культура землекористування і землевпорядкування тісно пов'язана зі структурними елементами особистості, до яких віднесено: а) інтелектуальні (еколого-економічні знання та вміння застосовувати їх у різних ситуаціях); б) ціннісно-світоглядні (еколого-економічні переконання, ціннісні орієнтації, оцінки, мотиви, відносини, в тому числі земельні) тощо. Дослідження показали,

що світоглядні інтереси у землевпорядній спільноті та учасників наукової школи професора Третяка А.М. у своїй більшості не співпадають із світоглядними інтересами активної частини українського суспільства. Також, світоглядні інтереси у контексті наукового та емпіричного (життєвого) світогляду у землевпорядній спільноті та учасників наукової школи професора Третяка А.М. у своїй більшості не співпадають із світоглядними інтересами активної частини українського суспільства. Таким чином, світоглядні інтереси у галузі використання і охорони земель та сфері землевпорядкування потребують відповідного управління.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі заключаються у додатковому дослідженні пріоритетних напрямів світоглядних інтересів у землевпорядній спільноті та учасників наукової школи професора Третяка А.М. у контексті освітнянської діяльності щодо підготовки фахівців землевпорядників.

Література:

1. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Капінос Н. О., Третяк Н. А. Концепція проекту закону України "Про землевпорядкування". Агросвіт. № 5. 2025. С. 3—15.

2. Третяк А.М. Землевпорядкування в Україні: розвиток на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії. монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Т.М. Прядка, Л.А. Гунько, Н.А Третяк; [за заг. ред. А.М. Третяка]. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2023. 213 с.

3. Наукова школа професора Третяка А.М. Електронний ресурс: <https://www.facebook.com/groups/755035612730060>

References:

1. Tretiak A., Tretiak V., Pryadka T., Kapinos N. and Tretiak N. (2025), "Concept of the draft law of Ukraine "On land use Planning", Agrosvit, vol 5, pp. 3—15.

2. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Pryadka, T.M., Gunko, L.A. and Tretiak, N.A. (2023), Zemlevporiadkuvannia v Ukraini: rozvytok na zasadakh novit'oi instytutsional'no-povedinkovoi teorii [Land use Planning in Ukraine: development based on the latest institutional and behavioral theory], Belotserkivdruk LLC, BilaTserkva, Ukraine.

3. Scientific school of Professor Tretiak A. (2025), available at: <https://www.facebook.com/groups/755035612730060> (Accessed 25 March 2025).

Стаття надійшла до редакції 10.04.2025 р.

УДК 338.43:330.322:005.21

Ю. Е. Губені,

д. е. н., професор, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1842-8975>

Н. Б. Зеліско,

к. е. н., доцент, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2467-5585>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.12

СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ЕФЕКТИВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Y. Hubeni,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv

N. Zelisko,

PhD in Economics, Associate Professor, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv

STRATEGIC APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES BASED ON EFFECTIVE INVESTMENT POLICY

У статті розглянуто стратегічні підходи до розвитку економічного потенціалу аграрних підприємств з урахуванням впливу інвестиційної політики. Зазначено, що ефективна інвестиційна діяльність є одним із ключових чинників підвищення конкурентоспроможності та сталого розвитку аграрного сектору. Проведено аналіз основних проблем інвестування в аграрну сферу, охарактеризовано чинники, що впливають на формування інвестиційного клімату. Обґрунтовано доцільність активізації державної підтримки для стимулювання приватних інвестицій та модернізації виробничої бази. Запропоновано стратегічні напрями, які сприятимуть ефективному використанню економічного потенціалу аграрних підприємств в умовах трансформаційної економіки. Акцентовано увагу на необхідності запровадження інноваційних рішень та підвищення інвестиційної привабливості галузі для забезпечення довгострокового економічного зростання. Особлива увага приділена важливості комплексного підходу до управління інвестиційними процесами для досягнення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств.

The article examines strategic approaches to the development of the economic potential of agricultural enterprises, taking into account the influence of investment policy. It is emphasized that effective investment activity is one of the key factors in enhancing the competitiveness and sustainable development of the agricultural sector. The research includes an analysis of the main challenges related to investment in agriculture and outlines the factors that determine the investment climate in the industry. Special attention is given to the role of state support in stimulating private investment and modernizing the production infrastructure of agricultural enterprises. The paper substantiates the need for a comprehensive and balanced investment strategy, adapted to the specific conditions of the national economy and oriented towards innovation, technological upgrades, and environmental sustainability.

Strategic development of economic potential involves not only increasing the volume of investments, but also improving their structure and quality. The study identifies institutional barriers, legal constraints, and economic risks that limit the access of agricultural enterprises to financial resources. The authors propose practical recommendations for improving the investment attractiveness of the agricultural sector, including the development of public-private partnerships, the implementation of fiscal incentives, and the strengthening of investment protection mechanisms. Emphasis is also placed on the importance of developing regional investment strategies that reflect the specificity of agricultural production, land use, and resource potential in different areas.

The findings of the study highlight the necessity of a long-term vision in investment policy that aligns with national priorities for food security, rural development, and climate resilience. Strengthening the economic potential of agricultural enterprises through targeted investments and effective government support mechanisms is a prerequisite for achieving sustainable growth in the agri-food sector and increasing its role in the national economy.

Ключові слова: економічний потенціал, аграрні підприємства, інвестиційна діяльність, ефективність, інвестиції, державна підтримка, стратегія.

Key words: economic potential, agricultural enterprises, investment activity, efficiency, investments, state support, strategy, development policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інвестиційна діяльність характеризує точний стан розвитку підприємств, а також забезпечує суб'єкт господарювання додатковими джерелами економічних вигод. Питання методів та напрямів інвестування є критичним для управлінського персоналу компанії та визначає вектор подальшого розвитку підприємства, у разі доцільного управління інвестиційна діяльність здатна зменшити вплив негативних факторів на діяльність підприємства, запобігти кризовим станам. Саме тому проблема підвищення ефективності інвестиційно діяльності на підприємстві є актуальною та своєчасною на сучасному етапі розвитку економічних відносин.

Інвестиційна діяльність — один із способів залучення або формування економічного потенціалу задля забезпечення передумов ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств. У зв'язку із агресією російської федерації, в Україні спостерігається стала тенденція до критичної нестачі інвестиційних ресурсів. Слабкий рівень розвитку інвестиційної та фінансово-кредитної

системи негативно відобразився на використанні наявних виробничих ресурсів, якості та конкурентоспроможності продукції, технічному та технологічному переозброєнні галузі тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку економічного потенціалу аграрного сектору та активізації інвестиційної діяльності є предметом наукової уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Зокрема, у працях Сітковської А. О., Венгер О. М., розглядаються теоретико-методологічні засади інвестиційної діяльності в аграрній сфері та шляхи її активізації [10]. Авраменко Ю. О. досліджує ефективність використання інвестицій як інструменту підвищення конкурентоспроможності підприємств сільського господарства [2].

Питання державної підтримки, зокрема в частині цільових програм, пільгового кредитування та податкового стимулювання, висвітлюються в аналітичних звітах Міністерства аграрної політики та продовольства України, KSE Institute, а також у нормативно-правових актах та регіональних програмах розвитку.

Разом з тим, незважаючи на наявні наукові напрацювання, актуальними залишаються дос-

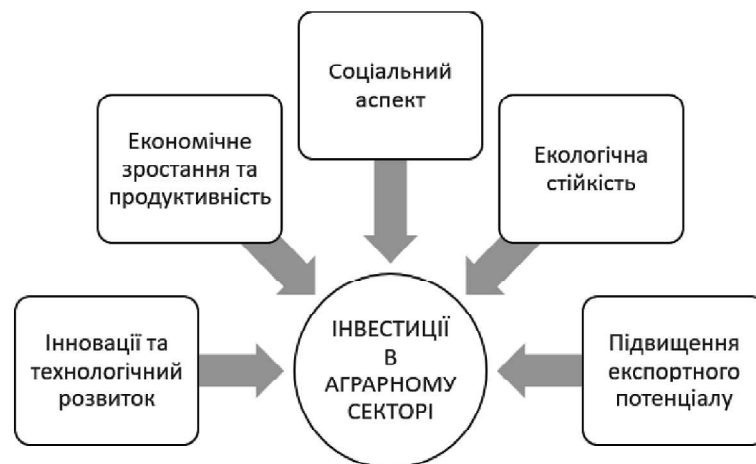

Рис. 1. Значення інвестицій у розвитку економічного потенціалу аграрного сектору

лідження, що стосуються регіональних аспектів інвестування в аграрний сектор, зокрема у контексті воєнних дій, трансформації економіки та змін у підходах до управління інвестиційними процесами. Потребує подальшого вивчення вплив інституційного середовища та ролі держави у формуванні ефективної інвестиційної політики з урахуванням сучасних викликів.

Непочатенко О.О., Вернюк Н.О., Мовчанюк А.В. обґрунтовано, що для економічного відновлення сільських територій та підтримки аграрного сектору критично важливим є залучення інвестицій, як внутрішніх, так і зовнішніх, що сприятиме модернізації агровиробництва, підвищенню його ефективності, розвитку інфраструктури та створенню нових робочих місць. [8].

Відновлення і розвиток потенціалу аграрної сфери є одним з ключових напрямів економічної політики, вважають І. Іртищева, Т. Смелянець, А. Обозна [5]. Недолік нових технологій, сучасного устаткування, фінансових ресурсів, відсутність ефективного механізму державного регулювання значною мірою утрудняють розвиток аграрного сектора національної економіки. Характер існуючих проблем вимагає серйозних заходів державного втручання і підтримки зацікавлених зарубіжних фінансово-виробничих структур для того, щоб здолати перешкоди, що гальмують розвиток аграрного виробництва в країні.

Деякі науковці [4] визначають, що стратегічне управління формуванням ресурсного потенціалу аграрних підприємств має включати обґрунтування стратегічного набору ресурсних й інвестиційних стратегій, вибір яких залежатиме від загального вектора руху підприємства

з урахуванням системи інвестиційних механізмів формування ресурсного потенціалу підприємств та факторів, що впливатимуть на даний процес.

Мармуль Л. О., Леваєвою Л. Ю. обґрунтовано, що суттєво покращити фінансово-інвестиційний стан сільськогосподарських товаровиробників як основного чинника відтворювальних процесів ресурсокористування може державно-приватне партнерство, соціальна відповідальність агрохолдингів, державне регулювання інтервенційних реалізаційних цін на сільськогосподарську продукцію та надання кредитів для відтворення матеріально-технічних ресурсів підприємствам малого і середнього агробізнесу [7].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо стратегічних підходів до розвитку економічного потенціалу аграрних підприємств шляхом активізації ефективної інвестиційної діяльності за підтримки державної інвестиційної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аграрний сектор має специфічні особливості, які впливають на інвестиційну діяльність. Серед них — залежність від природно-кліматичних умов, сезонність виробництва, тривалі виробничі цикли, а також висока вартість обладнання та техніки, необхідних для ефективної роботи сільськогосподарських підприємств. У таких умовах інвестиції стають ключовим чинником, що дозволяє подолати обме-

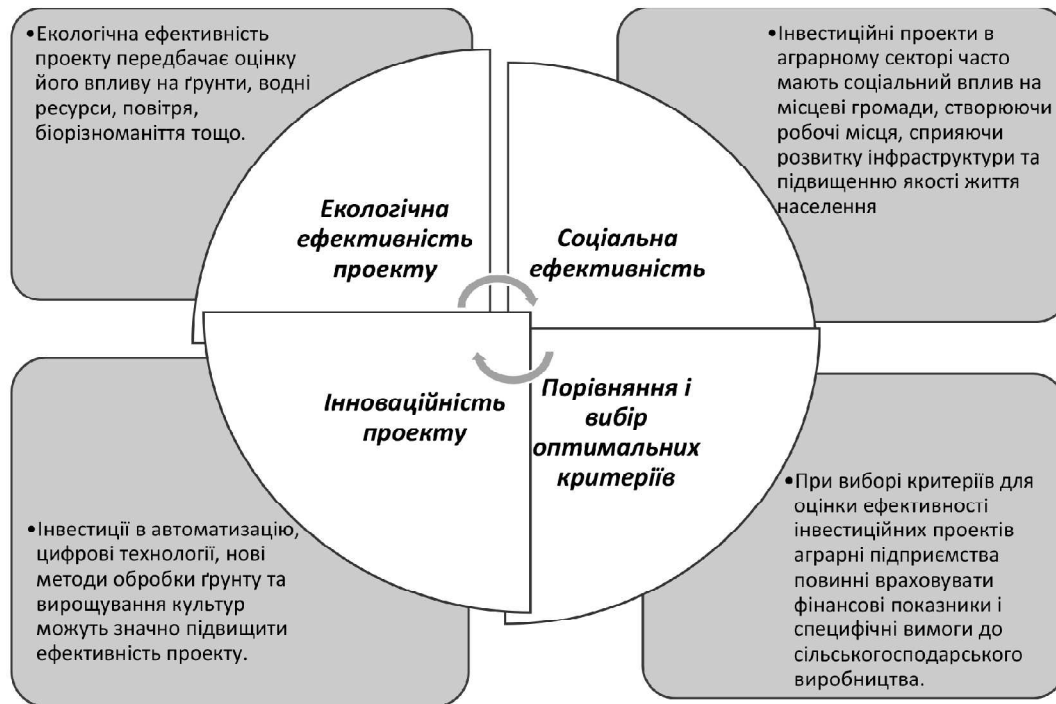

Рис.2. Специфічні критерії економічного потенціалу аграрного сектору, які використовуються для оцінки ефективності інвестиційних проектів

Джерело: сформовано авторами.

ження, пов'язані з традиційними методами ведення господарства, забезпечити адаптацію до змін клімату та ринкових умов, а також підвищити конкурентні переваги аграрного виробництва [3].

Значення інвестицій у розвиток аграрного сектору можна оцінити через їхній вплив на кілька важливих аспектів (рис. 1).

Загалом, інвестиції в аграрний сектор є багатофункціональним інструментом, який забезпечує комплексний розвиток економічної, соціальної та екологічної сфер. Для аграрних підприємств Львівської області, де сільське господарство є однією з провідних галузей економіки, питання інвестиційної привабливості та ефективного використання інвестицій набувають особливого значення. Інвестиції в аграрний сектор можуть стимулювати зростання місцевої економіки, підвищувати якість життя населення, підтримувати екологічний баланс та забезпечувати довгостроковий розвиток регіону [9].

Для оцінки інвестиційних проектів в аграрному секторі застосовуються різні критерії, які дають змогу оцінити не лише фінансову доцільність, але й врахувати економічні, соціальні та екологічні аспекти.

Крім загальноприйнятих фінансових критеріїв, в аграрному секторі варто також врахо-

увати низку специфічних критеріїв, що пов'язані з особливостями діяльності цього сектору (рис. 2).

Особливості сучасного стану аграрної сфери пов'язані з тим, що до початку реформ держава брала значну участь у фінансуванні капітальних вкладень у сільське господарство, але зараз вона майже не бере участь у цьому. Крім того, не було створено достатньої регулюючої підтримки, зокрема не було створено належного сприятливого інвестиційного клімату [4], хоча окремі елементи регулювання, такі як спеціальний режим оподаткування, цінове регулювання та спеціальна кредитна підтримка, сьогодні активно використовуються.

Наявність різноманітних форм господарювання на селі, а також таких специфічних суб'єктів господарювання, як присадибні господарства населення, є особливостями інвестиційної діяльності. Хоча більшість експертів не відносить їх до АПК, вони виробляють значну продукцію, що робить їх важливими в аграрній інвестиційній політиці держави.

Географічне розташування Львівської області є важливою конкурентною перевагою як для внутрішніх, так і для зовнішніх інвесторів. Тут є дев'ять пунктів пропуску з ЄС. У цьому регіоні є чудові природні та рекре-

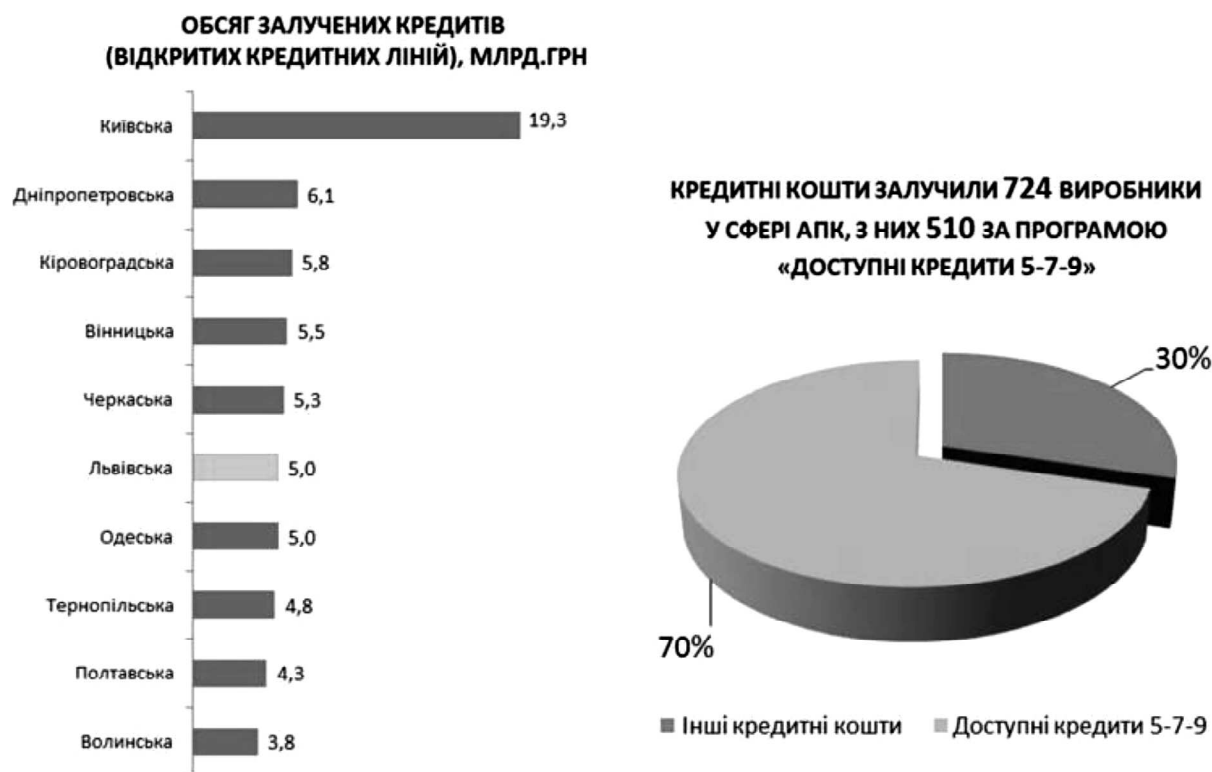

Рис. 3. Залучення банківських кредитів в аграрну сферу у 2024 році

Джерело: сформовано за даними Департаменту АПК ЛОДА.

аційні ресурси, а також найкращі кадрові та наукові можливості. Щорічно наші університети, які входять до числа найкращих в Україні, готують висококваліфікованих професіоналів у своїй галузі. Область має потужну освітню базу та є передовою в інформаційних технологіях. За час незалежності економіка регіону пережила значні зміни, включаючи розвиток агропромислового комплексу, машинобудування, електронної, хімічної та харчової промисловості, торгівлі та сфери послуг [6].

Протягом останніх років Львівська область активно прагне залучати інвестиції та розвивати промисловий сектор. Регіон має хороший рівень диверсифікації економіки, що позитивно впливає на різні види економічної діяльності. На Львівщині інвестори та бізнес мають особливе ставлення, оскільки тут є служби підтримки інвесторів і експортерів, а також фінансується програма підтримки малого та середнього підприємництва.

За обсягом залучених кредитів Львівщина постійно входить до десятки найкращих регіонів. Доступ до кредитування в рамках державної програми "Доступні кредити 5-7-9%" сприяє залученню інвестицій у галузь сільськогосподарства, яка становить 70% валової виручки України [11].

Крім того, слід зазначити, що Міністерство економіки України спільно з KSE Institute створили практичний посібник "Фінансові інструменти для бізнесу в Україні". Цей посібник розповідає про різні способи залучення фінансових ресурсів від державних органів, банківських установ і міжнародних організацій для допомоги аграріям (рис. 3).

З ініціативи Львівської ОБЗ внесли зміни до постанови Кабміну, які дозволили швидко фінансувати програми підтримки у воєнний стан.

Цьогоріч на підтримку сільського господарства Львівської області спрямовано близько 50 мільйонів гривень. Це найбільший обсяг фінансування для аграрних програм у Львівській області та найбільший серед областей України [12].

З 24 лютого 2022 року інвестиції та економіка Львівської області зазнали значних змін. Немає потреби говорити про залучення прямих іноземних інвестицій. Якщо раніше у Львівській області було 129 інвестиційних об'єктів, то на літо 2022 року їх майже не залишилося. З кінця лютого до кінця червня 2022 року майже всі інвестори заявили, що не будуть рухатися і не будуть працювати, поки воєнний стан не закінчиться. Це призвело до зміни сфери співпраці

між компаніями та Львівською обласною військовою адміністрацією.

Основним завданням стратегії інвестування в агробізнес України є подолання наслідків війни та створення альтернативних методів виробництва, переробки та збуту аграрної продукції відповідно до військово-політичної ситуації. Сьогодні в українському агробізнесі пріоритетним є розвиток переробної галузі. Стратегічною метою цієї галузі є виробництво продуктів з високою доданою вартістю, орієнтованих на внутрішній ринок. Техніко-технологічне оновлення має бути головним стратегічним пріоритетом інвестування в агробізнес України. Використання сільськогосподарської автоматики, дронів для спостереження за полями та розумних систем зрошення та добрив підвищить ефективність і продуктивність галузі.

Вдосконалення та розширення інфраструктури зберігання, транспорту та логістики також є важливим напрямом інвестування. Це призведе до покращення умов зберігання та транспортування сільськогосподарської продукції, а також до зниження втрат і витрат на транспортування. Підвищення якості сільськогосподарства стає все більш важливим в умовах євроінтеграції.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аграрний сектор економіки має низку специфічних особливостей, які визначають характер інвестиційної діяльності в цій сфері. Залежність від природно-кліматичних умов, сезонність, тривалі виробничі цикли, висока вартість техніки та обладнання вимагають зваженого підходу до формування інвестиційної політики. В умовах таких обмежень інвестиції відіграють ключову роль у забезпеченні стійкого розвитку, модернізації аграрного виробництва та адаптації до сучасних викликів.

Розвиток економічного потенціалу аграрних підприємств можливий лише за умов реалізації ефективної інвестиційної політики, що враховує як загальноприйняті фінансові критерії, так і специфічні показники, характерні для сільського господарства. У цьому контексті важливим є не лише обсяг інвестицій, а й їхня цільова спрямованість, якість управління проектами та відповідність екологічним і соціальним стандартам.

Державна підтримка, зокрема програми кредитування та фінансування аграрних ініціатив, відіграє важливу роль у збереженні

та розвитку агропромислового комплексу. Успішна реалізація стратегічних підходів до управління інвестиціями в аграрному секторі потребує системного підходу, узгодженості дій на національному та регіональному рівнях, а також тісної взаємодії між державними структурами, бізнесом і науковими установами.

Література:

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991р. № 1560-XII. Дата оновлення: 10.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 02.04.2025).
2. Авраменко Ю.О. Інвестиційна діяльність як інструмент підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств. Економіка АПК, 2018. № 1. С. 84—92.
3. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. URL: <http://surl.li/vsmweq> (дата звернення: 02.04.2025).
4. Дудник О.В. Інвестиційні стратегії підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Економіка АПК. 2016. № 5. С. 79—119.
5. Іртищева І., Смелянець Т., Обозна А. Стратегічні орієнтири розвитку аграрної сфери в контексті національної антикризової політики. URL: <https://surl.li/hfrqkc> (дата звернення: 08.03.2025).
6. Львівщина у цифрах. Режим доступу: <http://surl.li/nwgqmm> (дата звернення: 02.04.2025).
7. Мармуль А. О., Леваєва А. Ю. Відтворення потенціалу аграрних підприємств на засадах удосконалення методології ідентифікації, організаційно-економічного механізму використання та системного управління розвитком. URL: <https://surl.li/onbuih> (дата звернення: 15.04.2025).
8. Непочатенко О.О., Вернюк Н.О., Мовчанюк А.В. Стратегічні підходи до залучення інвестицій у розвиток сільських територій. Економічний простір. 2024. № 195. С. 34—41.
9. Руденко С., Ряснянська А., Семенов О. Продуктові, виробничі та управлінські інновації в системі розвитку економічного потенціалу аграрних підприємств. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Т.8. № 1. С. 213—217.
10. Сільське господарство в умовах воєнного часу: другий рік боротьби за виживання. УКАБ. 2023. 08 груд. URL: <https://surl.li/tmuuwm> (дата звернення: 15.03.2025).
11. Сітковська А. О., Венгер О. М., Теоретико-методичні підходи до визначення сутності

інвестиційної діяльності в аграрному секторі. Агросвіт. 2023. № 23. С. 23—27.

12. Kachula S., Lysiak L., Barannyk L., Masiuk Iu., Tereshchenko T., Salnykova T. Public-private partnership as a foundation of the financial stability of the state and households in the conditions of health care financing transformation in Ukraine. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research — Magnanimitas. 2023. 13/1-XXXIV PP. 76—83.

13. Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine: European Commission. URL: <http://surl.li/ekqcgw> (дата звернення: 08.11.2025).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On investment activity", available at: <https://surl.li/fwmbjp> (Accessed 2 Apr 2025).

2. Avramenko, Y., O. (2018), "Investment activity as a tool for increasing the competitiveness of farms", Ekonomika APK, vol. 1, pp. 84—92.

3. Agrarian sector of Ukraine (2023), "Components of sustainability, problems and prospective tasks", available at: <http://surl.li/vsmweq> (Accessed 02 Apr 2025).

4. Dudnyk, O., V. (2016), "Investment strategies for improving the efficiency of using the resource potential of agricultural enterprises", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 79—119.

5. Irtysheva, I., Smelyanets, T. and Obozna, A. (2013), "Strategic guidelines for the development of the agrarian sector in the context of national anti-crisis policy", available at: <https://surl.li/hfrqkc> (Accessed 8 March 2025).

6. Lviv region in figures (2024), available at: <http://surl.li/nwgqmm> (Accessed 2 Apr 2025).

7. Marmul, L. and Levieva, L. "Reproduction of the potential of agricultural enterprises on the basis of improving the identification methodology, organisational and economic mechanism of use and systematic development management", available at: <https://surl.li/onbuih> (Accessed 15.04.2025).

8. Strategic approaches to attracting investment in rural development (2024), Economic space. vol. 195. pp. 34—41.

9. Rudenko, S., Rysnyanska, A. and Semenov, O. (2023). "Product, production and managerial innovations in the system of development of economic potential of agricultural enterprises", Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology, vol. 8, pp. 213—217.

10. UCAB (2023), "Agriculture in wartime: the second year of the struggle for survival", available at: <https://surl.li/mmyywm> (Accessed 15 Apr 2025).

11. Sitkovska, A. and Wenger, O. (2023), "Theoretical and methodological approaches to determining the essence of investment activity in the agricultural sector", Agrosvit, vol. 23, pp. 23—27.

12. Kachula, S., Lysiak, L., Barannyk, L., Masiuk, Iu., Tereshchenko, T. and Salnykova, T. (2023), "Public-private partnership as a foundation of the financial stability of the state and households in the conditions of health care financing transformation in Ukraine", AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. Magnanimitas, vol. 13/1, pp. 76—83.

13. European Commission (2024), "Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine", available at: <http://surl.li/ekqcgw> (Accessed 08 Apr 2025).

Стаття надійшла до редакції 24.04.2025 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 657.1:631.1

С. І. Василішин,

д. е. н., професор, директор, ТДВ "Інститут обліку і фінансів" НААН; провідний науковий співробітник відділу обліку та оподаткування, ННЦ "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5023-9878>**Ю. С. Нежид,**

PhD, науковий співробітник, ТДВ "Інститут обліку і фінансів" НААН;

старший науковий співробітник відділу обліку та оподаткування,

ННЦ "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2807-0687>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.19

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОГО ОБЛІКУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Vasylishyn,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Director, ALC "Institute of Accounting and Finance" of the NAAS;

Leading Researcher at the Accounting and Taxation Department, NSC "Institute of Agrarian Economics"

Yu. Nezhid,

PhD, Research Fellow, ALC "Institute of Accounting and Finance" of the NAAS;

Senior Researcher at the Accounting and Taxation Department, NSC "Institute of Agrarian Economics"

THE ROLE OF ENVIRONMENTAL ACCOUNTING IN ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті досліджено роль екологічного обліку в контексті реалізації концепції сталого розвитку аграрних підприємств. Встановлено, що екологічний облік є важливим інструментом для бізнес-суб'єктів, оскільки він забезпечує ефективний моніторинг впливу сільськогосподарської діяльності на навколишнє середовище та водночас є невід'ємною складовою інтегрованої звітності. Визначено ключові детермінанти екологічного обліку в аграрному секторі економіки, які включають взаємодію економічних, екологічних та соціальних факторів. Розглянуто важливість інтеграції Цілей сталого розвитку з екологічним обліком аграрних підприємств, що сприяє формуванню стійких бізнес-моделей, здатних адаптуватися до змінюваних економічних та екологічних умов, одночасно зберігаючи екологічну рівновагу і забезпечуючи довгострокову цінність підприємств. Запропоновано методичний підхід до побудови обліку екологічної діяльності аграрних підприємств шляхом створення спеціалізованих рахунків бухгалтерського обліку.

The article explores the relationship between conservation agriculture entrepreneurship and environmental accounting in the context of implementing the concept of sustainable development in agricultural enterprises. To achieve this goal, methods of analysis and synthesis, modeling, tabular, graphical, and monographic research methods were used. The dynamics and structure of capital investments for environmental protection in Ukraine for the period 2018—2023 were analyzed, revealing significant instability in the funding of environmental activities due to economic factors, especially in the agricultural sector. It has been established that environmental accounting is a key tool in shaping a conservation-based model of modern agriculture. It ensures effective monitoring of environmental impacts, supports soil fertility and biodiversity, and promotes the sustainable use of natural resources. The results of environmental accounting are integrated into corporate integrated reporting, enhancing transparency and contributing to informed,

sustainability-oriented decision-making. Key determinants of environmental accounting in the agricultural sector were identified, including the interaction of economic, ecological, and social factors. This highlights the need for transforming the accounting and analytical support system for enterprises to ensure effective management of environmental aspects. The main components of environmental accounting were identified, which support the implementation of a systematic approach to eco-oriented management, ensuring a balance between economic efficiency and ecological responsibility. The importance of integrating the Sustainable Development Goals with environmental accounting in agricultural enterprises was discussed, as it contributes to the formation of resilient business models capable of adapting to changing economic and ecological conditions while maintaining ecological balance and ensuring long-term competitiveness of enterprises. A methodological approach to constructing the accounting for environmental activities of agricultural enterprises has been proposed through the creation of specialized accounting accounts.

Ключові слова: аграрні підприємства, екологічні витрати, екологічні зобов'язання, екологічний облік, інтегрована звітність, обліково-аналітичне забезпечення, сталий розвиток.

Key words: agricultural enterprises, environmental costs, environmental liabilities, environmental accounting, integrated reporting, accounting and analytical support, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Екологічна відповідальність аграрних підприємств є невід'ємною складовою сталого розвитку держави, особливо в умовах інтенсивного аграрного виробництва, що супроводжується значним впливом на навколишнє середовище та агроценози через використання мінеральних добрив, засобів захисту рослин, а також експлуатацію водних та земельних ресурсів, що обумовлює необхідність впровадження ефективних механізмів моніторингу та управління раціональним природокористуванням. З початком повномасштабного російського військового вторгнення на територію України екологічні проблеми значно загострилися внаслідок руйнування екосистем, спричинених бойовими діями. За даними звіту, створеного за підтримки Європейського кліматичного фонду (ECF) та "Ініціативи з розвитку екологічної політики й адвокації в Україні" (EPAIU), унаслідок активних військових дій в атмосферу потрапило щонайменше 175 млн тонн CO₂ [1].

В умовах зростання екологічних викликів та необхідності забезпечення сталого розвитку аграрного сектору виникає потреба у комплексному підході до обліку екологічних витрат і наслідків господарської діяльності, зокрема шляхом впровадження системи екологічного обліку. Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності використання природних ресурсів, мінімізації негативного впливу на до-

вкілля та інтеграції принципів сталого розвитку в управлінські процеси аграрних підприємств. Відтак, актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування та розроблення практичних механізмів впровадження екологічного обліку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічні та практичні питання щодо впровадження екологічного обліку займають важливе місце у наукових дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Згідно з дослідженнями низки зарубіжних науковців, екологічний облік базується на теорії екологічної економіки, яка підкреслює взаємозв'язок між навколишнім середовищем та економічними процесами. Відзначається зростаючий інтерес ключових стейкхолдерів до інформації про екологічні аспекти діяльності підприємств. Зокрема, невід'ємною складовою інтегрованої звітності, концепція якої активно розвивається та впроваджується у багатьох країнах світу, є інформація щодо впливу господарюючих суб'єктів на довкілля та створення цінності внаслідок використання природного капіталу. Відтак, дослідники підкреслюють, що впровадження екологічного обліку дозволяє не лише відстежувати та аналізувати вплив господарської діяльності на навколишнє середовище, а й забезпечує прозорість у відображенні екологічних витрат, що є важливим чинником підвищення довіри зацікавлених сторін і сприяє сталому розвитку підприємства [2—5].

Досліджуючи роль екологічного обліку у формуванні сталих бізнес-практик, науковці Дж. О. Отієно (Jared Okello Otieno) та Дж. Ванджаре (Joshua Wanjare) зазначають, що екологічний облік передбачає інтеграцію екологічних даних у фінансову та управлінську облікову систему, що забезпечує комплексне уявлення про екологічну ефективність діяльності підприємства [6]. На думку колективу науковців під керівництвом

С. Скарпеліні (Sabina Scarpellini), екологічний облік є важливим інструментом для ухвалення рішень, спрямованих на зменшення негативних наслідків економічної діяльності, а також на ефективне використання та збереження природних ресурсів [7].

Серед вітчизняних науковців академік НААН В.М. Жук підкреслює, що основною метою екологічного обліку є "відображення екологічних впливів кожного підприємства і порівняння їх з екологічними стандартами", та наголошує, що інтеграція екологічного обліку у звітність підприємств сприяє ухваленню обґрунтованих управлінських рішень і забезпечує сталий розвиток [8]. Науковець О. Сокіл вважає, що екологічний облік можна представити як "впорядковану систему збору, реєстрації і узагальнення інформації в натуральному і грошовому вираженні про природні ресурси, екологічні зобов'язання, господарські операції природоохоронної діяльності організації шляхом суцільного, безперервного і документального обліку природокористування господарюючого суб'єкта" [9, с. 12]. Колектив авторів на чолі з І. Свиноусом визначає екологічний облік як "частину традиційної облікової системи економічного суб'єкта, що включає оперативний, бухгалтерський, статистичний облік, а також є одним із блоків, що формують основи соціального обліку" [10, с. 26]. Дослідники О. Лега, Л. Яловега, та

Т. Прийдак охарактеризовують екологічний облік як систему обліку природоохоронної діяльності [11]. Науковець П. Майданевич зазначає, що інтеграція екологічного обліку в загальну систему фінансового обліку сільськогосподарських підприємств сприяє активізації природоохоронної діяльності, забезпечує інформаційну підтримку управління екологічним потенціалом, дозволяє оцінювати економічну ефективність та надавати достовірну інформацію зацікавленим сторонам щодо екологічної складової діяльності підприємства [12]. Отже, як влучно наголошує І. Замула, нерозвиненість досліджень з проблем екологічного обліку призводить до ігнорування ролі

бухгалтерського обліку при забезпечення реалізації положень сталого економічного розвитку [13].

Таким чином, аналіз наукових підходів підтверджує багатовимірність категорії "екологічний облік" та її важливу роль у системі обліково-аналітичного забезпечення в контексті досягнення Цілей сталого розвитку (далі — ЦСР), що і визначає подальший напрямок наукових досліджень.

Окрім цього, залишається низка невирішених питань обліково-аналітичного забезпечення управління екологічною діяльністю та збереження агроєкосистем, частину з яких досліджено у наших попередніх дослідженнях [14].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування ролі та значення, а також окремих напрямів удосконалення підходів до екологічного обліку як інструменту забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах глобалізаційних викликів та загострення екологічної кризи світова спільнота дедалі більше зосереджується на необхідності переходу до екологічно орієнтованих економічних моделей, які передбачають гармонійне поєднання економічного зростання з раціональним використанням природних ресурсів та збереженням довкілля. Із одночасним розвитком концепції інтегрованого мислення та інтегрованої звітності, зростає усвідомлення того, що сталий розвиток неможливий без інтеграції екологічного чинника в систему прийняття управлінських рішень на рівні підприємств.

У цьому контексті важливого значення набуває аналіз обсягів та динаміки шкідливих викидів, які генеруються різними галузями економіки. На рис. 1 представлено динаміку кількості підприємств, що мали викиди забруднюючих речовин і парникових газів протягом 2021—2023 рр., згрупованих за основними видами економічної діяльності. Аналіз наведених даних свідчить про загальну тенденцію до зростання екологічної навантаженості в окремих секторах економіки, що, у свою чергу, актуалізує потребу в посиленні екологічного контролю, а також у стимулюванні переходу підприємств до екологічно відповідальних моделей розвитку.

Зокрема, сільське, лісове та рибне господарство демонструє тенденцію до скорочення

Рис. 1. Динаміка кількості підприємств, які мали викиди забруднюючих речовин і парникових газів, од.

Джерело: розраховано авторами на основі [15].

кількості підприємств із викидами забруднюючих речовин і парникових газів: з 1278 од. у 2021 р. до 1119 од. у 2023 р. Така динаміка, з одного боку, може бути зумовлена впровадженням більш екологічно орієнтованих технологій виробництва, модернізацією технічного парку, а також зростанням рівня екологічної свідомості суб'єктів господарювання в аграрному секторі. З іншого боку, зменшення кількості підприємств з офіційно задекларованими викидами може свідчити про скорочення обсягів діяльності частини виробників, реорганізацію господарств або ж про зміни в підходах до обліку та звітності екологічних показників.

Таблиця 1. Динаміка інвестицій та витрат на охорону навколишнього природного середовища в сільському, лісовому та рибному господарстві у 2021–2023 рр.

Показник	Роки			Відхилення (+;-) 2023 р. від 2021 р.
	2021	2022	2023	
Капітальні інвестиції на охорону навколишнього середовища, з них:	197,9	96,5	58,2	-139,7
охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	6,5	1,8	6,2	-0,3
очищення зворотних вод	48,1	16,2	0,6	-47,5
поводження з відходами	7,8	0,5	0,6	-7,1
захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	1,79	0,96	0,88	-0,9
інші напрями	133,8	77,0	49,9	-83,8
Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища	479,4	4123,8	1007,3	+527,9
Витрати на охорону навколишнього природного середовища – всього	677,3	508,8	1065,6	+388,3

Джерело: розраховано авторами на основі [16].

Одним із ключових чинників зниження екологічного навантаження та досягнення ЦСР в аграрному секторі є капітальні інвестиції у природоохоронні заходи. Вони сприяють зменшенню негативного впливу господарської діяльності на довкілля, забезпечуючи умови для екологізації виробництва (табл. 1).

Аналіз динаміки капітальних інвестицій і поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у сфері сільського, лісового та рибного господарства у 2021–2023 рр. свідчить про суттєві коливання фінансування природоохоронної діяльності, що були значною мірою зумовлені воєнними діями, які розпочалися в Україні у 2022 р. Загалом у 2023 р. обсяг капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища зменшився на 139,7 млн грн у порівнянні з 2021 р., що свідчить про значне скорочення інвестиційної активності в екологічному секторі аграрної галузі. Найбільше скорочення зафіксовано за напрямом очищення зворотних вод, а також у сфері поводження з відходами. Водночас, позитивну динаміку демонструють інвестиції в охорону атмосферного повітря та проблеми зміни клімату, які в 2023 р. фактично повернулися до рівня 2021 р.

Зафіксовано, що поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища у 2022 р. зросли до 4123,8 млн грн, що може бути пов'язано з необхідністю оперативного реагування на екологічні виклики в умовах воєнного стану, ліквідації наслідків бойових дій або ж специфікою обліку витрат у звітному періоді. Проте вже у 2023 р. ці витрати суттєво зменшилися до 1007,3 млн грн. Загальні витрати на охорону навколишнього середовища у 2023 р. становили 1065,6 млн грн, що на 388,3 млн грн більше, ніж у 2021 р., що свідчить про переорієнтацію ресурсів з інвестиційної діяльності на поточні витрати екологічного характеру.

Таким чином, початок повномасштабної війни у 2022 р. став чинником різкої трансформації екологічної пол-

ітики аграрного сектора, змістивши акценти з довгострокових інвестицій на короткострокове реагування та підтримку функціонування екосистем в умовах кризи. Це підкреслює необхідність державної підтримки та оновлення стратегічних підходів до фінансування природоохоронної діяльності у післявоєнний період, що є необхідною умовою формування селозберігаючої моделі аграрного устрою, яка має забезпечити впорядкованість суспільних відносин і ефективне регулювання економічних, соціальних та екологічних параметрів сільськогосподарської діяльності [17].

Ефективність процесу екологізації господарської діяльності значною мірою обумовлена належним рівнем обліково-інформаційного забезпечення, яке виконує подвійну функцію: поперше, слугує інструментом економічного регулювання, а по-друге — сприяє адаптації інституційних механізмів до сучасних викликів, зокрема змін клімату, інтеграції в міжнародні ринки та подолання соціальної нерівності [18].

Представлена на рис. 2 структурна модель обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком аграрних підприємств ілюструє взаємозв'язок між основними обліковими, аналітичними та контрольними підсистемами, що забезпечують формування інтегрованих інформаційних потоків. Ці потоки охоплюють фінансові, виробничі, соціально-економічні та екологічні аспекти, сприяючи прийняттю ефективних управлінських рішень, орієнтованих на довгостроковий розвиток. Інтеграція фінансової та нефінансової звітності у вигляді інтегрованої звітності дозволяє комплексно оцінити ефективність діяльності аграрних підприємств, підвищити рівень їхньої прозорості та забезпечити відповідність принципам сталого розвитку. Взаємодія інформаційних систем на основі обліково-аналітичного забезпечення створює стратегічну ос-

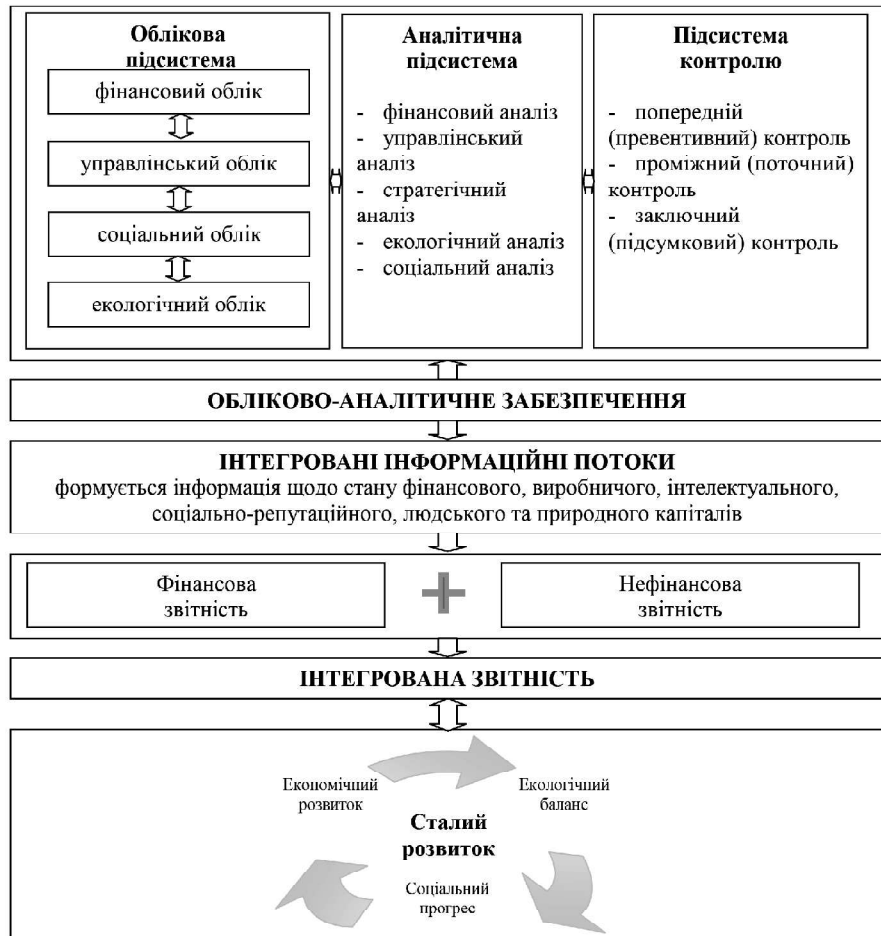

Рис. 2. Структурна модель обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком аграрних підприємств

Джерело: сформовано авторами.

нову для збалансованого розвитку підприємств, що враховує екологічні, соціальні та економічні виклики.

Як зазначають С. Руденко, О. Накісько, Н. Рижикова та Д. Хахалєв, "тільки враховуючи рівновагу між економічними, соціальними та екологічними складовими можливий стійкий розвиток українських підприємств на тривалий період" [19, с. 82]. Одним із ключових інструментів цієї трансформації є екологічний облік, який дозволяє не лише кількісно та якісно оцінювати вплив господарської діяльності на довкілля, а й розробляти ефективні стратегії його збереження. Для аграрних підприємств впровадження екологічного обліку є важливим елементом раціонального використання природних ресурсів та підтримки біорізноманіття. Це, своєю чергою, підвищує екологічну відповідальність агробізнесу та сприяє його довгостроковій ефективності в умовах глобальних екологічних викликів. По суті екологічний облік є цінним активом для будь-якого підприємства, яке прагне оптимізувати управління навко-

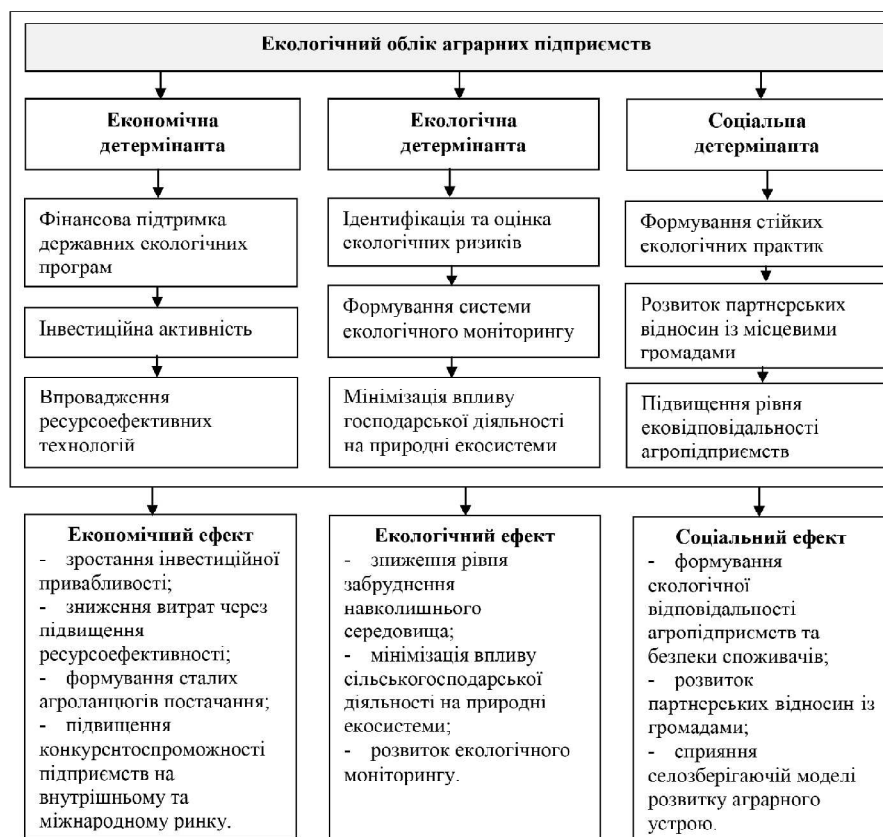

Рис. 3. Детермінанти екологічного обліку в аграрному секторі економіки

Джерело: узагальнено авторами на основі [12].

лишнім середовищем, скоротити витрати та підвищити фінансову ефективність.

В своєму дослідженні О. Вороновська обґрунтовує необхідність впровадження екологічного обліку в аграрних підприємствах для раціонального використання природних ресурсів та формування біоенергетичного капіталу, що забезпечує динамічну родючість ґрунтів і сталий розвиток виробництва [20]. У свою чергу, Н. Овчарова підкреслює важливість екологічного обліку для створення системи обліково-інформаційного забезпечення сталого розвитку, яка надає релевантну інформацію про екологічні витрати, економічні наслідки природоохоронних заходів і

логічного обліку відображає корпоративну відповідальність підприємств перед суспільством, що включає збереження екосистем, дотримання екологічних норм і забезпечення стійкого розвитку територіальних громад.

Таким чином, екологічний облік виконує ключову функцію у формуванні стратегії сталого розвитку підприємств, інтегруючи екологічні ризики у процес прийняття управлінських рішень та сприяючи гармонізації економічних, екологічних і соціальних інтересів. Узагальнивши науковий доробок нами визначено основні складові екологічного обліку, які забезпечують системний підхід до еколого-орієнтованого управління (рис. 4).

Рис. 4. Складові екологічного обліку

Джерело: узагальнено авторами.

дотримання екологічних стандартів [21].

Значущість екологічного обліку визначається взаємодією економічних, екологічних та соціальних детермінант, що зумовлюють трансформацію системи обліково-аналітичного забезпечення підприємств (рис. 3).

З економічної точки зору, екологічний облік сприяє зниженню витрат, пов'язаних із природокористуванням, підвищенню ефективності ресурсозбереження та зміцненню інвестиційної привабливості підприємств. Екологічний аспект охоплює раціональне використання природних ресурсів, моніторинг впливу господарської діяльності на довкілля та впровадження природоохоронних заходів відповідно до міжнародних стандартів сталого розвитку. Соціальна складова еко-

Науковці П. Перерва, О. Лега та О. Безкровний, досліджуючи взаємозв'язок екологічного обліку та оподаткування, зазначають, що облік дозволяє підприємствам чітко оцінювати свій вплив на довкілля, а оподаткування створює фінансові стимули для зменшення негативного впливу, і в сукупності ці інструменти сприяють

Таблиця 2. Взаємозв'язок Цілей сталого розвитку та екологічного обліку аграрних підприємств

ЦСР	Напрями екологічного обліку	Ключові індикатори
ЦСР 2: Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, сприяння сталому розвитку с.-г. господарства	Облік раціонального використання земельних ресурсів, моніторинг родючості ґрунтів, контроль застосування добрив і пестицидів, оцінка ефективності технологій точного землеробства	Вміст органічної речовини в ґрунті (%), рівень ерозії (т/га), норми внесення добрив (кг/га), урожайність культур (ц/га).
ЦСР 6: Забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх	Облік використання водних ресурсів, оцінка ефективності зрошення, контроль забруднення водних об'єктів аграрним виробництвом, моніторинг стічних вод	Споживання води (м³/га), втрати води при зрошенні (%), рівень забруднення нітратами (мг/л), обсяг очищених стоків (м³).
ЦСР 7: Забезпечення доступу до недорогих, надійних, сталих і сучасних джерел енергії для всіх	Облік енергоспоживання, оцінка енергоефективності, використання альтернативних джерел енергії (біогаз, сонячна, вітрова енергія)	Витрати енергії на одиницю продукції (кВт·год/т), частка відновлюваних джерел енергії (%), рівень енергоефективності (% скорочення витрат енергії).
ЦСР 12: Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання та виробництва	Впровадження обліку та класифікація відходів, аналіз екологічної ефективності виробництва, оцінка життєвого циклу продукції	Обсяг виробничих відходів (т), частка перероблених відходів (%), екологічний коефіцієнт ефективності виробництва (відношення корисної продукції до впливу на довкілля).
ЦСР 13: Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками	Облік викидів парникових газів, оцінка вуглецевого сліду продукції	Викиди CO ₂ (т/га), вуглецевий слід продукції (кг CO ₂ /кг продукції), площа компенсаційних заходів (га лісонасаджень).
ЦСР 15: Захист екосистем суші, відновлення деградованих земель, зупинка процесу втрати біорізноманіття	Облік змін біорізноманіття, моніторинг деградації земель, оцінка рівня ерозійних процесів, заходи із відновлення ґрунтів	Індекс біорізноманіття (% змін), площа деградованих земель (га), швидкість відновлення ґрунтів (років).

Джерело: сформовано авторами.

раціональному використанню природних ресурсів, зменшенню викидів, підвищенню прозорості діяльності підприємств і формуванню екологічної відповідальності [22]. Це узгоджується з ЦСР, оскільки вони також спрямовані на збереження природних ресурсів, боротьбу зі зміною клімату та забезпечення екологічної відповідальності підприємств (табл. 2).

На підставі аналізу взаємозв'язку ЦСР та екологічного обліку аграрних підприємств можна зробити висновок, що інтеграція екологічних аспектів у систему обліку є важливим елементом забезпечення сталого розвитку аграрного сектора. Включення ключових індикаторів, таких як рівень ерозії ґрунтів, споживання водних ресурсів, викиди парникових газів та інші екологічні параметри, дає змогу аграрним

Таблиця 3. Пропонована структура рахунків бухгалтерського обліку з відображення екологічної діяльності аграрних підприємств

Складові екологічного обліку	Рахунок першого порядку (синтетичний рахунок)	Рахунок другого порядку (субрахунок)	Рахунок третього порядку (аналітичний рахунок)
Екологічні витрати	91 «Загальновиробничі витрати»	913 «Витрати на охорону довкілля»	913.1 «Витрати на охорону ґрунтів» (агрохімічні аналізи, меліорація, рекультивация угідь)»
			913.2 «Заходи з очищення води (дренаж, фільтрація)»
			913.3 «Витрати на заходи з утилізації відходів»
			913.4 «Витрати на збереження природних екосистем (ліси, водні ресурси, озеленення)»
			913.5 «Витрати на екологічні податки»
Екологічні зобов'язання	92 «Адміністративні витрати»	923 «Адміністративні витрати на екологічні ініціативи»	923.1 «Витрати на екологічне консультування та сертифікацію»
			923.2 «Витрати на впровадження екологічних стандартів та політик»
			923.3 «Витрати на навчання працівників з питань екології та сталого розвитку»
Екологічні доходи	74 «Інші доходи»	747 «Екологічні доходи»	641 «Розрахунки за податками»
			641.5 «Екологічний податок»
			747.1 «Доходи від органічного виробництва та продажу екопродукції»
			747.2 «Доходи від переробки органічних відходів»
			747.3 «Доходи від компостування аграрних відходів»
			747.4 «Доходи від утилізації агрохімічних відходів»

Джерело: сформовано авторами.

підприємствам ефективно відстежувати та оцінювати вплив їх діяльності на навколишнє середовище. Це, в свою чергу, забезпечує виконання глобальних ЦСР щодо подолання голоду, збереження екосистем, боротьби зі зміною клімату та впровадження раціональних моделей споживання та виробництва, що сприяє сталому розвитку аграрного устрою.

Зокрема, врахування екологічних аспектів у процесі прийняття управлінських рішень дозволяє аграрним підприємствам не лише знижувати негативний вплив на навколишнє середовище, а й оптимізувати ресурсоемність виробничих процесів, підвищувати енергоефективність та зменшувати викиди парникових газів. Це відповідає міжнародним стандартам сталого розвитку та підтримує курс розвитку зеленої економіки, що є важливим фактором для залучення інвестицій та забезпечення конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Таким чином, система екологічного обліку аграрних підприємств має бути комплексною та забезпечувати формування обліково-аналітичного забезпечення щодо всіх аспектів екологічної діяльності підприємства. Вона має надавати точну і своєчасну інформацію про екологічні витрати та доходи, а також включати дані про екологічні зобов'язання (табл. 3).

Пропонована структура рахунків бухгалтерського обліку, що відображає екологічну діяльність аграрних підприємств, є важливим інструментом для забезпечення ефективного управління екологічними витратами, зобов'язаннями та доходами. Така система обліку дозволяє організувати чітке та прозоре відображення екологічної діяльності, що відповідає вимогам сучасного екологічного законодавства і стандартів сталого розвитку. Постійний моніторинг екологічного впливу, який здійснюється через регулярний аналіз і звітність, сприяє підвищенню прозорості екологічної діяльності підприємства та зміцненню довіри з боку зацікавлених сторін, таких як регулятори, інвестори та споживачі.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження дозволило виявити ключову роль екологічного обліку в забезпеченні сталого розвитку аграрних підприємств. Встановлено, що завдяки екологічному обліку, аграрні підприємства можуть ефективно поєднувати традиційні методи господарювання з сучасними підходами до охорони навколишнього середовища, забезпечуючи сталий розвиток і мінімізацію

негативного впливу на природні ресурси. Це сприяє не тільки підвищенню ефективності роботи підприємства, але й збереженню природного середовища для майбутніх поколінь. Доведено, що точна та своєчасна інформація про екологічні витрати, доходи та зобов'язання дозволяє підприємствам приймати обґрунтовані управлінські рішення та оперативно адаптуватися до змін у вимогах щодо сталого розвитку.

У статті запропоновано методичний підхід до побудови обліку екологічної діяльності аграрних підприємств шляхом можливого виокремлення спеціалізованих рахунків бухгалтерського обліку другого й третього порядку, що дозволить підвищити інформативність облікових даних. Це підвищить ефективність аналітичної та прогнозової функцій обліку, сприяючи більш точному управлінню екологічною діяльністю та задоволенню інформаційних потреб користувачів. Водночас досліджено взаємозв'язок ЦСР та екологічного обліку аграрних підприємств, що дозволяє інтегрувати принципи сталого розвитку в управлінську практику підприємств. Такий підхід забезпечує комплексне відображення екологічних витрат і доходів, сприяючи більш ефективному моніторингу та контролю за впливом аграрної діяльності на навколишнє середовище. Завдяки цьому аграрні підприємства можуть не лише відповідати на виклики сталого розвитку, а й забезпечити зростання своєї екологічної відповідальності, що, в свою чергу, підвищує їхню конкурентоспроможність в процесі інтеграції України до ЄС.

Проблематика впровадження екологічного обліку на підприємствах аграрного сектора не вичерпується окресленим колом питань, а потребує дослідження низки проблем як у теоретико-методологічній, так і в практичній площині. Перспективами подальших наукових досліджень є розробка моделей аналітичного забезпечення екологічними витратами та визначення їхнього впливу на ефективність функціонування підприємств.

Література:

1. Вплив російської війни в Україні на клімат. Екодія. URL: <https://ecoaction.org.ua/vplyv-ros-vijny-na-klimat2024.html> (дата звернення: 09.03.2025).
2. Cappellaro F., Fantin V., Barberio G., Cutaia L. Circular economy good practices supporting waste prevention: the case of Emilia-Romagna Region, *Environmental Engineering and Management Journal*. 2020. Vol. 19. Pp. 1701—1710.
3. Precul A.M.N., Condurat M., Radu A. Integrated environmental impact of various inter-

vention strategies for pavements in a life cycle assessment perspective, *Environmental Engineering and Management Journal*. 2020. Vol. 21. Pp. 1439—1449.

4. Yakhou M., Dorweiler V.P. Environmental accounting: An essential component of business strategy. *Business Strategy and the Environment*. 2004. № 13 (2). Pp. 65—77.

5. Shoeb M., Aslam A., Aslam A. Environmental Accounting Disclosure Practices: A Bibliometric and Systematic Review. *International Journal of Energy Economics and Policy*. 2022. Vol. 12, no. 4. P. 226—239. URL: <https://doi.org/10.32479/ijep.13085> (date of access: 10.03.2025).

6. Okello Otieno J., Wanjare J. Role of Environmental Accounting in Promoting Sustainable Business Practices A Case Study of Turkana County, Kenya. *International Journal of Innovative Science and Research Technology (IJISRT)*. 2024. P. 2759—2765. URL: <https://doi.org/10.38124/ijisrt/ijisrt24may1016> (date of access: 10.03.2025).

7. Scarpellini S., Marin-Vinuesa L.M., Aranda-Uson A., Portillo-Tarragona P. Dynamic capabilities and environmental accounting for the circular economy in businesses. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*. 2020. Vol. 11 (7). Pp. 1129—1158. DOI: 10.1108/SAMPJ-04-2019-0150 (date of access: 10.03.2025).

8. Жук В. Екологічні аспекти бухгалтерського обліку в агропромисловому виробництві. *Агроекологічний журнал*. 2012. № 2. С. 18—23.

9. Сокіл О. Бухгалтерський облік сталого розвитку, як новий засіб обліковоаналітичного забезпечення. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. Міжнародний науковий журнал*. 2016. № 4. С. 7—18. URL: <http://ibo.wunu.edu.ua/index.php/ibo/article/view/293/293> (дата звернення: 10.03.2025).

10. Свиноус І., Слободенюк О., Присяжнюк Н., Гаврик О., Соколовський В. Теоретичні засади розвитку екологічного обліку. *Агросвіт*. 2021. № 15. С. 20—28. DOI: 10.32702/2306&-6792.2021.15.20 (дата звернення: 10.03.2025).

11. Лега О., Яловега А., Прийдак Т. Екологічний податок: особливості обліку і оподаткування у контексті нормативно-правових змін. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2017. Вип. 185. С. 231—242.

12. Майданевич П. Екологічний облік як інформаційний інструмент управління сільськогосподарською діяльністю підприємства. *Економічні науки*. 2013. Вип. 10 (1). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/есnof_2013_10\(1\)_46](http://nbuv.gov.ua/UJRN/есnof_2013_10(1)_46). (дата звернення: 09.03.2025).

13. Замула І.В. Бухгалтерський облік екологічної діяльності у забезпеченні стійкого розвитку економіки: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2010. 440 с.

14. Zhuk, V.M., Vasylishyn, S.I., Utenkova, K.O., Kovalova, O.V., Yarova, V.V., Skolotiy I.V., & Kyrushina L.Yu. The accounting improvement of ecological activity and agroecosystems conservation. *Ukrainian Journal of Ecology*. 2021. Vol. 11 (1). pp. 209—217 https://doi.org/10.15421/2021_33 (date of access: 10.03.2025).

15. Викиди забруднюючих речовин і парникових газів у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk> (дата звернення: 12.03.2025).

16. Витрати на охорону навколишнього природного середовища. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk> (дата звернення: 12.03.2025).

17. Жук В., Бездушна Ю., Василішин С., Нежид Ю., Волошина О. Теоретико-прикладні основи моделювання аграрного устрою і державної аграрної політики. *Економіка України*. 2024. № 11. С. 46—73. DOI: <https://doi.org/10.15407/economy-ukr.2024.11.045> (дата звернення: 17.03.2025).

18. Жук В., Василішин С., Нежид Ю. Мережі даних FADN/FSDN як інструмент обліково-інформаційного та статистичного забезпечення державної аграрної політики України в умовах євроінтеграції. *Облік і фінанси*. 2024. № 4. С. 108—117. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2024-4\(106\)-108-117](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2024-4(106)-108-117) (дата звернення: 17.03.2025).

19. Руденко С., Накісько О., Рижикова Н., Хахалев Д. Концепція обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком бізнесу. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2024. № 3. С. 80—83. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-3-15> (дата звернення: 17.03.2025).

20. Вороновська О. Сутність і розвиток екологічного обліку. *Галицький економічний вісник*. 2011. № 2 (31). С. 195—200.

21. Овчарова Н. Система облікового забезпечення як детермінанта сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-70> (дата звернення: 11.03.2025).

22. Перерва П., Лега О., Безкровний О. Синергія екологічного обліку та оподаткування в контексті досягнення цілей сталого розвитку. *Економічний простір*. 2025. № 197. С. 108—115. URL: <https://doi.org/10.30838/EP.197.107-115> (дата звернення: 11.03.2025).

References:

1. Ekodiia (2024), "The impact of the Russian war in Ukraine on the climate", available at: <https://ecoaction.org.ua/vplyv-ros-vijny-na-klimat-2024.html>, (Accessed 9 March 2025).
2. Cappellaro, F., Fantin, V., Barberio, G. and Cutaia, L. (2020), "Circular economy good practices supporting waste prevention: the case of Emilia-Romagna Region", *Environmental Engineering and Management Journal*, vol. 19, pp. 1701—1710.
3. Precul, A.M.N., Condurat, M. and Radu, A. (2020), "Integrated environmental impact of various intervention strategies for pavements in a life cycle assessment perspective", *Environmental Engineering and Management Journal*, vol. 21, pp. 1439—1449.
4. Yakhou, M. and Dorweiler, V.P. (2004), "Environmental accounting: An essential component of business strategy", *Business Strategy and the Environment*, vol. 13, no. 2, pp. 65—77.
5. Shoeb, M., Aslam, A. and Aslam, A. (2022), "Environmental Accounting Disclosure Practices: A Bibliometric and Systematic Review", *International Journal of Energy Economics and Policy*, vol. 12, no. 4, pp. 226—239.
6. Okello Otieno, J. and Wanjare, J. (2024), "Role of Environmental Accounting in Promoting Sustainable Business Practices: A Case Study of Turkana County, Kenya", *International Journal of Innovative Science and Research Technology (IJISRT)*, pp. 2759—2765.
7. Scarpellini, S., Marin-Vinuesa, L.M., Aranda-Uson, A. and Portillo-Tarragona, P. (2020), "Dynamic capabilities and environmental accounting for the circular economy in businesses", *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, vol. 11, no. 7, pp. 1129—1158.
8. Zhuk, V. (2012), "Environmental Aspects of Accounting in Agricultural Industrial Production", *Ahroekologichnyy zhurnal*, vol. 2, pp. 18—23.
9. Sokil, O. (2016), "Sustainable Development Accounting as a New Tool for Accounting and Analytical Support", *Instytut bukhghalters'koho obliku, kontrol' ta analiz v umovakh hlobalizatsii. Mizhnarodnyy naukovy zhurnal*, vol. 4, pp. 7—18.
10. Svyynous, I., Slobodeniuk, O., Prysiashniuk, N., Havryk, O. and Sokolovs'kyj, V.O. (2021), "Theoretical Foundations of Environmental Accounting Development", *Agrosvit*, vol. 15, pp. 20—28.
11. Leha, O., Yaloveha, L. and Pryjda, T. (2017), "Environmental Tax: Features of Accounting and Taxation in the Context of Regulatory Changes", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, vol. 185, pp. 231—242.
12. Majdanevych, P. (2013), "Environmental Accounting as an Informational Tool for Managing Agricultural Activities of an Enterprise", *Ekonomichni nauky*, vol. 10 (1).
13. Zamula, I.V. (2010), *Bukhghalters'kyj oblik ekologichnoji diyalnosti u zabezpechenni stijkogho rozvytku ekonomiky [Accounting of ecological activity in ensuring sustainable economic development]*, Zhytomyr State Technical University, Zhytomyr, Ukraine.
14. Zhuk, V.M., Vasylishyn, S.I., Utenkova, K.O., Kovalova, O.V., Yarova, V.V., Skolotiy, I.V. and Kiryushina, L.Yu. (2021), "The accounting improvement of ecological activity and agroecosystems conservation", *Ukrainian Journal of Ecology*, vol. 11 (1), pp. 209—217.
15. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2023), "Emissions of pollutants and greenhouse gases into the atmospheric air from stationary sources of pollution", available at: <https://stat.gov.ua/uk> (Accessed 12 March 2025).
16. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2023), "Environmental Protection Expenditures", available at: <https://stat.gov.ua/uk> (Accessed 12 March 2025).
17. Zhuk, V., Bezdushna, Yu., Vasylishyn, S., Nezhyd, Yu. and Voloshyna, O. (2024), "Theoretical and Practical Foundations of Modeling Agricultural System and State Agricultural Policy", *Economy of Ukraine*, vol. 11, pp. 46—73.
18. Zhuk, V., Vasylishyn, S. and Nezhyd, Yu. (2024), "FADN/FSDN Data Networks as a Tool for Accounting, Informational, and Statistical Support of Ukraine's State Agricultural Policy in the Context of European Integration", *Oblik i finansi*, vol. 4, pp. 108—117.
19. Rudenko, S., Nakis'ko, O., Ryzhykova, N. and Khakhaliev, D. (2024), "The Concept of Accounting and Analytical Support for Managing Sustainable Business Development", *Actual problems of innovative economy and law*, vol. 3, pp. 80—83.
20. Voronovs'ka, O. (2011), "The Essence and Development of Environmental Accounting", *Galician economic journal*, vol. 2 (31), pp. 195—200.
21. Ovcharova, N. (2024), "The Accounting Support System as a Determinant of Sustainable Development of Agricultural Enterprises", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 65.
22. Pererva, P., Leha, O. and Bezkrivnyj, O. (2025), "The Synergy of Environmental Accounting and Taxation in the Context of Achieving Sustainable Development Goals", *Ekonomichnyy prostir*, vol. 197, pp. 108—115.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2025 р.

УДК 330.3

Б. Ю. Кишакевич,
д. е. н., професор, професор кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5721-8543>
Р. В. Костецький,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5671-255X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.29

ЕКСПОРТ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ З УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

B. Kyshakevych,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Foreign Economic
and Customs Activity, Lviv polytechnic national university
R. Kostetsky,
Postgraduate student, Lviv polytechnic national university

EXPORT OF ORGANIC PRODUCTS FROM UKRAINE: CHALLENGES, RISKS AND WAYS TO OVERCOME THEM

У статті розглянуто стан та динаміку експорту органічної продукції з України в умовах воєнного стану. Визначено ключові виклики, серед яких логістичні труднощі, сертифікаційні бар'єри, обмежений доступ до фінансування та надмірна залежність від ринку ЄС. Проаналізовано статистичні дані щодо обсягів експорту та основних країн-імпортерів української органіки. Виявлено посилення конкуренції з боку країн Азії та Латинської Америки. Окреслено основні ризики, що загрожують сталому розвитку органічного експорту. Запропоновано напрями подолання зазначених бар'єрів, зокрема диверсифікацію ринків збуту, цифровізацію процесів та державну підтримку сертифікації. Наголошено на важливості розвитку логістичних кластерів та кооперації виробників. Визначено роль державних програм і міжнародної допомоги у підвищенні конкурентоспроможності органічного сектора. Зроблено висновок про необхідність включення органічного експорту до стратегічних пріоритетів національної експортної політики.

The article analyzes the current state and dynamics of organic product exports from Ukraine amid the challenges of wartime. It emphasizes the growing importance of organic agriculture and the strategic role of exports for national economic development. Ukraine remains among the top suppliers of organic products to the European Union, supported by favorable climatic conditions and agricultural potential. However, full-scale military aggression, disrupted logistics, certification issues, and increased global competition pose serious threats to exporters. The study identifies key challenges, including dependence on a limited number of foreign markets, complex certification procedures, and limited access to financial tools. The paper presents statistical data confirming the decline in organic imports by EU countries in 2023, impacting Ukrainian exporters. Despite these difficulties, the domestic demand for organic products in Ukraine has begun to recover. The number of certified organic operators in Ukraine is increasing, demonstrating the sector's resilience. The research highlights the growing global market for organic goods, projected to triple in the next decade. It also presents survey findings identifying core export barriers: logistics, certification, market access, and increasing quality requirements. The study proposes practical steps for exporters, including the diversification of export markets beyond the EU, especially toward Asia, the Middle East, and North America. It recommends the promotion of the

"Organic Ukraine" brand through international fairs and digital platforms. Enhancing export capacity requires public support for certification, consulting services, and education in export procedures. The article advocates for strengthening national certification institutions recognized in the EU. Access to financial instruments such as export insurance, concessional loans, and export vouchers is crucial. Cooperatives and producer clusters are proposed as a way to consolidate efforts and reduce costs. It also highlights the need for strategic inclusion of organic exports in Ukraine's national export strategy.

Ключові слова: органічна продукція, експорт, експортні ризики, управління експортом, євроінтеграція, зовнішньоекономічна діяльність, конкурентоспроможність.

Key words: organic products, export, export risk, export management, European integration, foreign economic activity, competitiveness.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Останнім часом в Україні та світі дуже активно розвивається виробництво та експорт органічної продукції — сільськогосподарської та харчової продукції, виробленої відповідно до принципів органічного землеробства, без застосування синтетичних хімікатів, пестицидів, мінеральних добрив, генетично модифікованих організмів (ГМО), гормонів росту та антибіотиків.

Активізація експортної діяльності в Україні є важливою умовою економічного зростання, оскільки саме зовнішня торгівля здатна генерувати додаткову вартість, стимулювати модернізацію виробництва та сприяти формуванню позитивного іміджу національних товарів за кордоном. Зміцнення позицій України на світових ринках безпосередньо впливає на підвищення конкурентоспроможності економіки, поліпшення структури торговельного балансу та приріст ВВП. У зв'язку з цим формування сприятливих умов для діяльності підприємств-експортерів має стати одним із пріоритетних напрямів державної економічної політики, зокрема через розвиток логістичних коридорів, доступ до фінансових інструментів, створення сервісів консультативної та інформаційної підтримки. Україна володіє значним природно-кліматичним потенціалом для розвитку органічного виробництва, що дозволяє їй утримувати позиції серед провідних постачальників органічної продукції до ЄС. Водночас повномасштабна війна, порушення логістичних ланцюгів, підвищення стандартів якості та конкуренція на міжнародних ринках створюють нові виклики для експортерів.

Проблеми із сертифікацією, нестабільний доступ до фінансування, обмежений експортний супровід, а також залежність від обмеженої кількості ринків посилюють ризики для ук-

раїнських виробників органіки. У цьому контексті важливим завданням є розробка ефективних механізмів підтримки та адаптації українських експортерів до вимог міжнародного ринку. Дослідження актуальних викликів, аналіз ризиків та пошук шляхів їх подолання дозволяють сформувати стратегічні підходи до сталого розвитку органічного експорту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема стимулювання експорту органічної продукції присвячено чимало наукових досліджень та публікацій. Так, в аналітичних звітах [1], [2], [3] та [4] висвітлено основні тенденції розвитку ринку органічної продукції у світі, досліджено економічні та законодавчі аспекти регулювання експорту органічного експорту. Різним аспектам стимулювання експорту органічної продукції присвячено також роботи Ю. Негоди, М. Гузя [5], Б. Кишакевича [6], [7], А. Маліка [8], І. Дідовича, Ю. Муравйова О. Кучера [10], К. Бойса [11] та інших. У статті [8] проведено всебічне дослідження особливостей ведення бізнесу у сфері органічного сільського господарства. Розкрито характерні риси роботи органічного ринку в умовах воєнного стану та масштабної агресії. Виокремлено стратегічні напрями трансформації та підтримки підприємницької активності в галузі органічного виробництва. У роботі [9] узагальнено та проаналізовано статистичні дані щодо масштабів світового ринку органічної продукції. На основі вивчення чотирьох авторитетних міжнародних звітів, присвячених динаміці й перспективам розвитку цього сегмента, встановлено очікувану тенденцію майже трикратного зростання ринку впродовж найближчого десятиріччя.

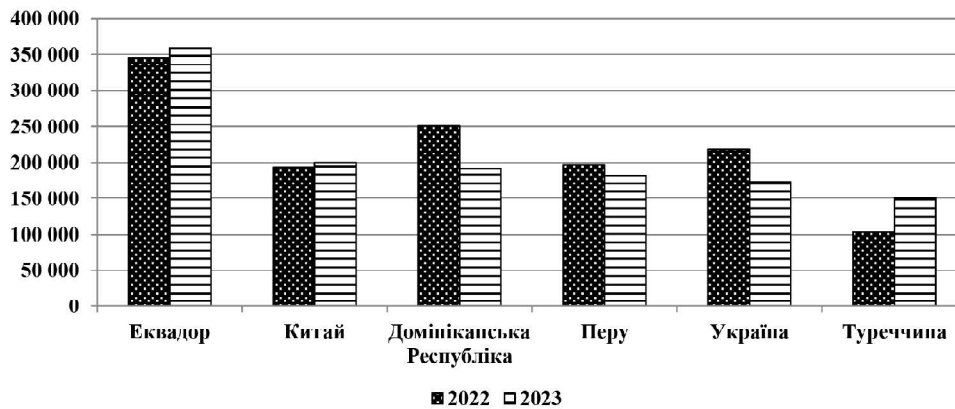

Рис. 1. Найбільші імпортери до ЄС органічної продукції за країною експорту, т

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [3].

Проте, незважаючи на появу останнім часом досить великої кількості публікацій, присвячених проблематиці виробництва органічної продукції, проблеми стимулювання її експорту все ще залишаються недостатньо висвітленими.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — виявлення ключових викликів та ризиків, з якими стикаються українські експортери органічної продукції в умовах воєнного стану, а також обґрунтування стратегічних підходів і практичних рішень для подолання цих бар'єрів, розширення експортних можливостей, підвищення конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку органічного сектора України на міжнародному ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сьогодні в Україні реалізується низка ініціатив, які, попри загальну спрямованість на підтримку бізнесу, мають на меті також стимулювання експорту. Серед них — державна стратегія "Зроблено в Україні", що передбачає комплекс заходів із просування вітчизняної продукції. Окремим напрямом є впровадження спеціалізованих механізмів відповідно до Закону України "Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності", в рамках якого функціонує Експортно-кредитне агентство, покликане забезпечити фінансову підтримку та страхування експортних ризиків для українських компаній. У 2022 році Експортно-кредитним агентством було залучено 274,67 млн грн фінансування та підтримано експорт на 3176 млн грн. У 2023 році ці показники різко зросли: фінансування — до 1065,41 млн грн, а підтримка експорту — до 7839,17 млн грн. У 2024 році, попри незначне зменшення обсягів підтримки

експорту до 7530 млн грн, рівень залученого фінансування залишився стабільно високим — 1040 млн грн [4].

Із 2019 року в Україні функціонує Офіс з розвитку підприємництва та експорту, який реалізує політику підтримки малого й середнього бізнесу та розширення зовнішньоекономічної діяльності відповідно до стратегічних орієнтирів уряду. Одним із ключових напрямів діяльності Офісу стало сприяння виходу на зовнішні ринки виробників органічної продукції. Через системну підтримку експортерів, популяризацію українського органічного сектору та розвиток його експортного потенціалу, установа активно формує позитивний міжнародний імідж України як стабільного й відповідального постачальника екологічно чистих товарів.

Аналізуючи динаміку імпорту органічної продукції до ЄС, слід відзначити, що у 2023 році країни Європейського Союзу скоротили закупівлю органічної аграрної продукції, імпорт якої знизився до 2,48 млн тон порівняно з 2,73 млн тон у 2022-му, що є найнижчим рівнем з 2018 року. Така динаміка стала наслідком ослаблення споживчої активності, що було спровоковане суттєвим подорожчанням продуктів харчування впродовж останніх років.

Україна найбільше імпортує органічної продукції до країн ЄС. Згідно із даними Research Institute of Organic Agriculture, у 2022 році Україна увійшла до трійки провідних постачальників органічного продовольства до ЄС, поставивши близько 219 тисяч тон (рис. 1). Для порівняння, роком раніше Україна перебувала лише на п'ятій сходинці з обсягом експорту 189 тисяч тон. Хоча Україна скоротила обсяги експорту до ЄС у 2023 році, проте увійшла до п'ятірки світових лідерів за обсягами поставок органічної продукції на ринок Європейського

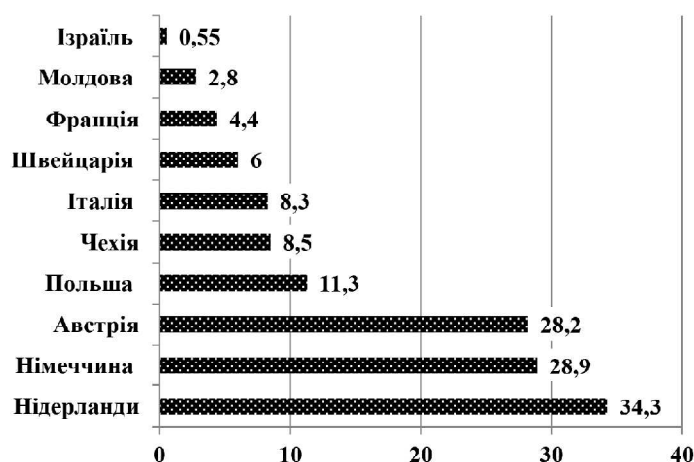

Рис. 2. Найбільші імпортери органічної продукції з України у 2023 р., млн євро

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [2].

Союзу, посівши почесну п'яту позицію серед усіх імпортерів. Таким чином, Україна вже шостий рік утримує стабільну присутність у колі провідних експортерів органіки до ЄС, підтверджуючи свою стратегічну роль у забезпеченні європейського попиту на екологічно чисту продукцію.

Еквадор утримує провідні позиції серед країн, що постачають органічну продукцію до Європейського Союзу, демонструючи подальше зростання поставок органічних бананів на 5% у 2023 році. Натомість Домініканська Республіка, яка раніше займала друге місце, опинилася на третій позиції через суттєве скорочення експорту цих фруктів на 24%. Китайські поставки до країн ЄС зросли на 3%, що зумовлено передусім 12-відсотковим збільшенням імпорту макухи, що дозволило Китаю піднятися на друге місце серед основних експортерів органічної продукції. Серед найбільших торгових партнерів найдинамічніше у 2023 році зро-

став експорт органічної продукції з Туреччини — на 44%, завдяки активізації постачань овочів, пшениці та інших зернових культур. Водночас було зафіксовано помітне зниження обсягів імпорту з низки країн, зокрема з України на 21%, та Індії на більше 50% [1].

На рисунку 2 зображено найбільших імпортерів органічної продукції з України у 2023 році. Провідними партнерами нашої країни є Нідерланди (34,3 млн євро), Німеччина (28,9 млн євро) та Австрія (28,2 млн євро), що свідчить про значну концентрацію експорту в межах ринку ЄС.

У 2023 році внутрішній попит на органічну продукцію в Україні продемонстрував ознаки відновлення після різкого спаду, що стався у 2022 році. Загальна сума реалізованих вітчизняних органічних товарів становила 982 млн гривень, що відповідає рівню 2019 року. Слід відзначити також, що у 2023 році Україна була четвертою у світі за збільшенням площ сіль-

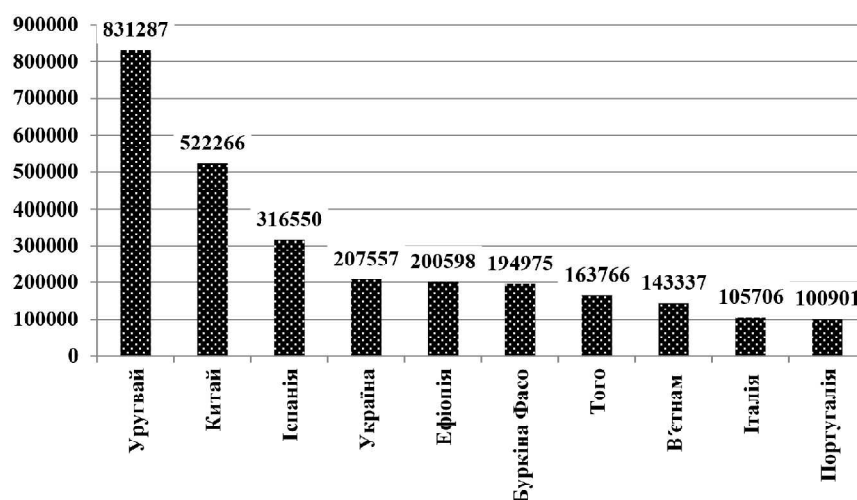

Рис. 3. 10 найбільших країн за збільшенням у 2023 році площі органічних с.-г. угідь, га

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [2].

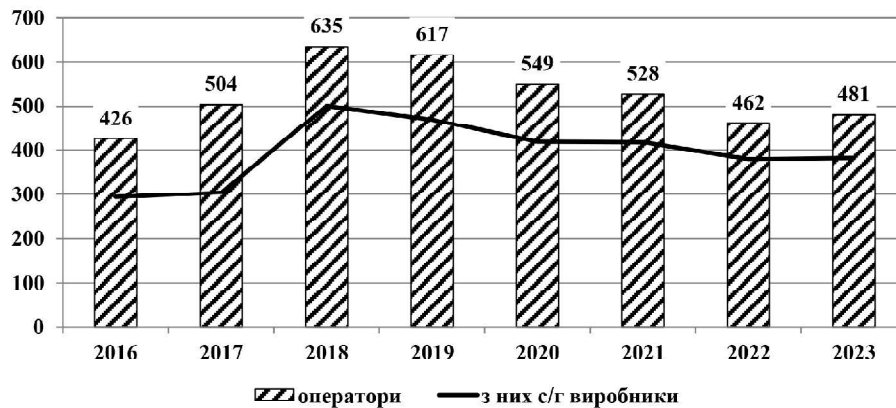

Рис. 4. Кількість органічних операторів в Україні

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [2].

ськогосподарських угідь, відведених під органічне землеробство (рис. 3).

Починаючи з 1 липня 2024 року, продаж органічної продукції дозволяється лише за умови документального підтвердження її органічного походження — обов'язковою є наявність чинного сертифіката, що засвідчує відповідність процесу виробництва національним вимогам. Крім того, усі товари такого типу мають містити офіційний державний знак маркування органічної продукції, розміщений безпосередньо на упаковці. Цікаво, що кількість органічних операторів в Україні у 2023 році вперше після 2018 року зросла і становила 481 (рис. 4).

Опитування українських експортерів органічної продукції, проведене на початку 2025 року громадською спілкою "Органічна ініціатива" у співпраці з дослідницькою агенцією MZ HUB виявило основні бар'єри, з якими стикаються українські експортери органічної продукції. 60% опитаних відзначили логістичні труднощі, зокрема затримки на польському кордоні та загальне ускладнення перевезень. 45% експортерів залежні лише від 2—3 країн-партнерів, що підвищує ризики, тоді як 32% мають труднощі з придбанням сировини за доступною ціною. Водночас 29% респондентів відзначають зростання конкуренції на міжнародних ринках, а 28% стикаються з посиленням вимог до якості продукції [2]. У таблиці 1 зібрано найактуальніші на нашу думку виклики для експорту органічної продукції з України.

З огляду на існуючі виклики для експорту органічної продукції, до основних ризиків експорту цього виду продукції з України можна віднести:

— геополітичні (війна, санкції, зміни в політиці ЄС щодо імпорту);

— економічні (інфляція, девальвація, коливання цін на агропродукцію);

— ризики репутації (невиконання умов сертифікації, відхилення поставок у ЄС через залишки пестицидів);

— ризики залежності від одного ринку (ЄС як основний напрямок експорту).

Для подолання логістичних труднощів необхідно розширювати альтернативні маршрути експорту, зокрема через дунайські порти, залізничні хаби в Румунії, Угорщині та Словаччині. Українські експортери мають адаптуватися до змін, використовуючи мультимодальні логістичні рішення. Важливим кроком є створення та підтримка логістичних кластерів поблизу західного кордону. З метою зменшення залежності від окремих ринків слід розширювати географію експорту, орієнтуючись на ринки Азії, Близького Сходу та Північної Америки.

Диверсифікація продукції та пошук нових ніш, як-от органічна дитяча їжа чи функціональні продукти, дозволять підвищити стійкість українських постачальників. Для посилення позицій на ринку ЄС слід посилити промоцію бренду "Organic Ukraine" на міжнародних виставках та онлайн-платформах. Надання державної підтримки у вигляді часткової компенсації витрат на сертифікацію значно підвищить експортний потенціал. Варто розширювати мережу вітчизняних сертифікаційних органів, які визнаються в ЄС.

Для мікро- та малих виробників необхідно забезпечити доступ до інформаційно-консультативних центрів, які надають підтримку з питань ЗЕД. Освітні програми, тренінги та вебінари мають охоплювати теми сертифікації, логістики, контрактного права та цифрової торгівлі. Доцільно активізувати співпрацю з донорськими програмами (EU4Business, USAID,

Таблиця 1. Ключові виклики для експорту органічної продукції з України

Категорія виклику	Опис проблеми
Логістичні труднощі	Через воєнні дії порушено транспортні коридори, заблоковано морські порти, залізнична інфраструктура перевантажена. Виникають затримки при перетині кордону, особливо на польському напрямку. Висока вартість перевезень знижує конкурентоспроможність продукції.
Недостатня диверсифікація ринків збуту	Основним напрямком експорту залишається ЄС, зокрема Німеччина та Нідерланди. Така концентрація ринків робить український експорт вразливим до змін торговельної політики або попиту з боку окремих країн.
Посилення конкуренції на міжнародному ринку	Інші країни, як-от Туреччина, Індія, Китай, активно розширюють присутність на ринках ЄС, часто пропонуючи нижчі ціни або кращі логістичні умови. Це створює тиск на українських виробників щодо якості, обсягів і ціноутворення.
Сертифікаційні та регуляторні бар'єри	Не всі українські виробники мають необхідну міжнародну органічну сертифікацію (наприклад, EU Organic, Bio Suisse), а процес її отримання складний, дорогий і довготривалий. Часто виникають проблеми з визнанням українських сертифікатів у країнах-імпортерах.
Фінансові труднощі	Експортери органіки часто не мають доступу до спеціалізованих фінансових інструментів (страхування експорту, гарантії, пільгове кредитування). Відсутні механізми пом'якшення фінансових ризиків, пов'язаних з коливанням валют, цін на логістику чи зміною попиту.
Військові та геополітичні ризики	Вторгнення Росії суттєво ускладнило виробничий процес: деякі органічні поля заміновані або окуповані, порушено ланцюги постачання, частина господарств зазнала пошкоджень. Це створює ризики зриву поставок та зниження довіри до стабільності українського постачальника.
Брак знань і інформаційної підтримки	Дрібні та середні органічні виробники часто не володіють достатніми знаннями про зовнішні ринки, експортне законодавство, митні процедури, маркетинг за кордоном. Існує потреба у навчанні, консалтингу та державній підтримці.

GIZ), які надають технічну допомогу експортерам.

Фінансові ризики можна мінімізувати через доступ до експортного страхування та гарантій від ЕКА (Експортно-кредитного агентства). Розробка фінансових інструментів для підтримки органічного агробізнесу — як от пільгові кредити, експортні ваучери, програми співфінансування — сприятиме стабілізації сектору. Варто також активізувати створення кооперативів або кластерів, які спільно можуть виходити на нові ринки.

В умовах воєнного стану необхідно впроваджувати цифрові рішення для трейдингу та сертифікації, щоб мінімізувати фізичні бар'єри. Держава має посилити дипломатичну підтримку українського органічного експорту на рівні міжнародних організацій. Позитивна репутація країни як відповідального постачальника має формуватися через прозорість, простежуваність і відповідність європейським стандартам. Нарешті, стратегічним пріоритетом є включення органічного експорту до дер-

жавної експортної стратегії України з чіткими індикаторами підтримки.

Таким чином шляхи подолання викликів і мінімізації ризиків експорту органічної продукції можна згрупувати у наступні блоки:

- гармонізація стандартів з вимогами ЄС (участь у програмах технічної допомоги);
- розширення інституційної підтримки експорту (через офіс розвитку експорту, програми USAID, EU4Business);
- диверсифікація ринків (вихід на Близький Схід, Азію, Канаду);
- запровадження цифрових інструментів просування продукції (e-commerce, сертифікати в blockchain, участь у онлайн-ярмарках);
- кооперація виробників у кластери або асоціації для спільного експорту та лобіювання інтересів;
- підвищення фінансової грамотності та доступу до експортного фінансування.

Важливими напрямками удосконалення експортної політики України повинна стати розробка нових видів продукції, таких як органіч-

не дитяче харчування чи функціональні товари, які мають високий попит на глобальному ринку. Доступ до фінансових інструментів, таких як страхування експорту, ваучери, кредити повинен бути суттєво розширений.

ВИСНОВКИ

Експорт органічної продукції з України виступає стратегічним напрямом економічного розвитку та євроінтеграції. Попри воєнні дії та глобальну нестабільність, сектор органічного виробництва демонструє стійке зростання. Україна утримує позиції серед провідних постачальників органіки до Європейського Союзу, що свідчить про високий потенціал галузі. Основними викликами для експортерів залишаються логістичні обмеження, сертифікаційні бар'єри, нестабільність фінансування та геополітична напруга. Надмірна залежність від ринку ЄС підвищує чутливість до змін зовнішньоторговельної політики. Зниження обсягів імпорту органіки в Європі у 2023 році через економічні чинники створило додаткові труднощі для українських постачальників. Процедури отримання міжнародної сертифікації є тривалими й дорогими, а кількість національних органів, визнаних у ЄС, — обмежена.

Посилення конкуренції з боку Туреччини, Китаю та інших країн чинить ціновий та якісний тиск на українську продукцію. Водночас державні ініціативи, зокрема робота Експортно-кредитного агентства та Офісу розвитку підприємництва й експорту, частково компенсують ризики та сприяють просуванню української органіки на зовнішніх ринках. Програма "Зроблено в Україні" та формування бренду "Organic Ukraine" посилюють позиції на міжнародній арені. Внутрішній попит на органічну продукцію демонструє ознаки відновлення, що створює додаткові стимули для розвитку галузі. Розширення площ органічного землеробства свідчить про інвестиційну привабливість сектора. Основними бар'єрами для експорту залишаються обмежена логістика, концентрація експорту на кількох ринках, нестача знань у виробників і відсутність системної інформаційної підтримки.

Вирішення логістичних проблем можливе через розвиток альтернативних маршрутів, використання дунайських портів та створення мультимодальних кластерів біля західного кордону. Зменшення ризиків залежності від одного ринку передбачає диверсифікацію географії експорту, зокрема на Близький Схід, Азію та Північну Америку. Створення кластерів виробників сприяє спільному просуванню продукції

й підвищенню конкурентоспроможності. Надання компенсацій на сертифікацію, участь у міжнародних виставках і впровадження цифрових інструментів (e-commerce, блокчейн, онлайн-ярмарки) підвищують довіру до української продукції. Навчальні програми та консалтинг допомагають мікро- і малим виробникам адаптуватися до вимог ЗЕД. Участь у програмах технічної допомоги (EU4Business, USAID, GIZ) дозволяє підвищити експортну спроможність.

Узагальнюючи, стратегічним пріоритетом держави має стати включення експорту органічної продукції до національної експортної стратегії з чіткими орієнтирами, індикаторами ефективності та належним ресурсним забезпеченням. Лише комплексна політика підтримки дозволить не лише зберегти, а й розвинути позиції України на світовому ринку органічної продукції.

Література:

1. Willer H., Travncek J., Schlatter B. The world of organic agriculture: Statistics and emerging trends 2024. Research Institute of Organic Agriculture FiBL & IFOAM — Organics International. 2024. https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1747-organic-world-2024_light.pdf.
2. Organic Initiative. Дослідження поточного стану, планів та потреб українських експортерів органічної продукції. 2025. https://organicinitiative.org.ua/en/news/organic-exporters_study_eng/.
3. Organicinfo. Імпорт органічної продукції до ЄС у 2023 році: аналітичний огляд № 4. 2024. https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2024/07/agri-market-brief-23-organic-imports_ua.pdf.
4. Дослідницька служба Верховної Ради України. Оглядове досьє щодо підтримки українських експортерів та стану і тенденцій розвитку українського експорту. 2025. <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33468.pdf>.
5. Негода Ю., Гузь М. Експорт української органічної продукції: пріоритети та перспективи розвитку. Економіка та суспільство, 2023. № 57. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-73>.
6. Кишакевич Б. Ю., Котик Я. І., Костецький Р. В. Податкові пільги для експортерів агропродукції: міжнародний досвід та можливості для України. Економіка та суспільство. 2024. № 67.
7. Кишакевич Б. Ю. Проблема вибору мір ризику в контексті світової фінансової кризи.

Науковий вісник НЛТУ України. 2010. № 20.2. С. 178 — 186.

8. Малік Л., Сухоставець А. Стратегічні вектори розвитку підприємництва в сфері виробництва органічної продукції в Україні. Сталий розвиток економіки. 2025. № 1 (52). С. 395—402. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-52-56>.

9. Дідович І. І., Муравйов Ю. В., Борис Н. М., Малиновська М. В. (2024). Аналіз та перспективи розвитку світового ринку органічної продукції. Scientific Bulletin of UNFU. 2024. 34 (1), С. 48—52. <https://doi.org/10.36930/40340107>.

10. Kucher O. Marketing tool for the development of organic production market in Ukraine. Economics and Business Management. 2024. Vol. 11(4). P. 90—102. <http://doi.org/10.31548/bioeconomy2020.04.011>.

11. Boys K, Zhang S, Hooker N. The international trade of U.S. organic agri-food products: export opportunities, import competition and policy impacts. Renewable Agriculture and Food Systems. 2022. Vol. 37 (6). P. 603—617. doi:10.1017/S1742170522000163.

References:

1. Willer, H., Travncek, J. and Schlatter, B. (2024), "The world of organic agriculture: Statistics and emerging trends 2024". Research Institute of Organic Agriculture FiBL & IFOAM — Organics International, available at: https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1747-organic-world-2024_light.pdf. (Accessed 10 Apr 2025).

2. Organic Initiative (2025), "Research on the current status, plans and needs of Ukrainian exporters of organic products", available at: https://organicinitiative.org.ua/en/news/organic_exporters_study_eng/ (Accessed 6 Apr 2025).

3. Organicinfo (2024), "Organic imports to the EU in 2023: analytical review No. 4", available at: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2024/07/agri-market-brief-23-organic-imports_ua.pdf (Accessed 7 Apr 2025).

4. Research Service of the Verkhovna Rada of Ukraine (2025), "Overview dossier on support for Ukrainian exporters and the state and trends of Ukrainian exports", available at: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33468.pdf>. (Accessed 7 Apr 2025).

5. Negoda, Yu. and Guz, M. (2023), "Export of Ukrainian organic products: priorities and development prospects", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 57. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-73>.

6. Kyshakevych, B. Y., Kotyk, Y. I. and Kostetsky, R. V. (2024), Tax benefits for exporters of agricultural products: international experience

and opportunities for Ukraine. Ekonomika ta suspilstvo, vol. 67. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-65>.

7. Kyshakevych, B.Y. (2010), "The problem of choosing risk measures in the context of the global financial crisis", Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy, vol. 20.2. pp. 178—186.

8. Malik, L. and Sukhostavets, A. (2025), "Strategic vectors of entrepreneurship development in the field of organic production in Ukraine", Stalyi rozvytok ekonomiky, vol. 1 (52), pp. 395—402. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-52-56>

9. Didovich, I. I., Muravyov, Yu. V., Borys, N. M. and Malinovska, M. V. (2024), "Analysis and prospects for the development of the world market for organic products", Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy, vol. 34 (1), pp. 48—52. <https://doi.org/10.36930/40340107>

10. Kucher, O. (2024), "Marketing tool for the development of organic production market in Ukraine", Economics and Business Management, vol. 11 (4), pp. 90—102. <http://doi.org/10.31548/bioeconomy2020.04.011>

11. Boys, K., Zhang, S. and Hooker, N. (2022), "The international trade of U.S. organic agri-food products: export opportunities, import competition and policy impacts", Renewable Agriculture and Food Systems, vol. 37 (6), pp. 603—617. doi:10.1017/S1742170522000163

Стаття надійшла до редакції 19.04.2025 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 330.322(477)"364"

Н. С. Скопенко,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки праці та менеджменту, Навчально-науковий інститут економіки і управління, Національний університет харчових технологій

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4540-3455>

В. В. Резник,

аспірант кафедри економіки і права, Навчально-науковий інститут економіки і управління, Національний університет харчових технологій

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-0149-8282>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.37

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

N. Skopenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, National University of Food Technologies

V. Reznuk,

Postgraduate student, National University of Food Technologies

INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE: CHALLENGES, TRENDS, AND PROSPECTS

У статті досліджено інвестиційний клімат в Україні в умовах сучасних викликів, зокрема війни та економічної нестабільності. Визначено, що інвестиції є ключовим елементом соціально-економічного розвитку, а їх оцінка та моніторинг є важливими для органів влади та інвесторів. Аналізується вплив політичних, економічних, соціальних та правових факторів на інвестиційну привабливість, а також визначаються основні механізми, що сприяють активізації інвестиційної діяльності. Застосовано комплексний підхід до оцінки стану інвестиційного середовища, що включає аналіз міжнародних рейтингів, статистичних даних та оцінок експертів. В результаті дослідження надано рекомендації щодо покращення інвестиційного клімату України, акцентуючи увагу на необхідності реформування судової системи, боротьбі з корупцією та забезпеченні правової стабільності. Стаття також підкреслює важливість впровадження стратегічних реформ для активізації інвестиційної діяльності після завершення війни, що дозволить країні реалізувати свій інвестиційний потенціал у післявоєнний період.

The article explores the investment climate in Ukraine under current challenges, particularly in the context of war, economic instability, and post-war recovery. It highlights that investment is a crucial factor for socio-economic development and national competitiveness. The study provides a comprehensive analysis of the political, economic, legal, and social determinants that shape the investment attractiveness of Ukraine. The methodology includes an evaluation of statistical indicators, expert assessments, and international rankings such as the Corruption Perceptions Index (CPI), Rule of Law Index, and the Property Rights Index.

Special attention is paid to the role of international partners, including the European Union and the International Monetary Fund, in supporting institutional and economic reforms in Ukraine. The research identifies both objective barriers - such as legislative instability, security risks, and insufficient infrastructure — and subjective factors like low investor confidence and negative perceptions of the business climate. It also assesses the impact of government measures aimed at investment stimulation, including tax incentives, deregulation efforts, and public-private partnership mechanisms. Key focus is placed on the legal environment, judicial reform, anti-corruption policy, and protection of property rights, which are identified as critical prerequisites for attracting both foreign and domestic capital. Sector-specific opportunities are outlined, including renewable energy, agribusiness, IT, defense technologies, and logistics infrastructure. The article emphasizes that targeted support to these sectors can enhance resilience and long-term economic growth and innovation.

The dynamics of foreign direct investment (FDI) from 2010 to 2024 are analyzed, emphasizing the influence of external shocks such as geopolitical conflict and the COVID-19 pandemic, as well as the adaptation strategies of businesses. Positive developments such as Ukraine's EU candidacy status, regulatory alignment with EU standards, and steps toward economic digitalization are also noted as favorable trends. Based on the findings, the author provides strategic recommendations aimed at improving the investment environment in the post-war period through institutional transformation, stronger rule of law, and increased transparency. The paper concludes that while Ukraine remains a high-risk market during wartime, it possesses significant potential for investment growth in a reformed and secure economic setting, provided that structural reforms are consistently implemented.

Ключові слова: інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість, інвестиційна діяльність, соціально-економічний розвиток, економічна нестабільність, міжнародні рейтинги.

Key words: investment climate, investment attractiveness, socio-economic development, enterprises, economic instability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інвестиції є необхідною складовою соціально-економічного розвитку. Інвестиційний клімат та інвестиційна привабливість України вимагають об'єктивної оцінки стану та безперервного моніторингу змін. Такий підхід є критично важливим для органів державної влади з огляду на необхідність формування ефективних стратегій ресурсного забезпечення економічного зростання та вирішення актуальних соціальних проблем. Крім того, результати оцінювання інвестиційного середовища мають суттєве значення для потенційних інвесторів, зацікавлених у формуванні реалістичного уявлення про умови реалізації інвестиційних проєктів у різних регіонах країни.

Інвестиції є ключовим фактором для відновлення та розвитку національної економіки, а також для посилення її конкурентоспроможності на міжнародній арені. Вони сприяють не лише зростанню виробництва та створенню робочих місць, а й розвитку інфраструктури, технологічних інновацій та підвищенню рівня життя населення. Однак в умовах воєнного конфлікту та політичної нестабільності інвестори стикаються з численними ризиками та невизначеністю, що знижує привабливість України як об'єкта капіталовкладень.

Вирішення цих проблем вимагає ефективних механізмів стимулювання інвестицій, створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та удосконалення правового регулювання інвестиційної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні привертає значну увагу науковців, експертів та міжнародних організацій, що обумовлено потребою країни у залученні довгострокового капіталу в умовах економічної трансформації та воєнних викликів.

Теоретичну базу досліджень становлять праці І. Бланка [2], Н. Третяк [15], І. Крупки [6] та Т. Кубаха [7], які аналізують комплекс факторів, що формують інвестиційне середовище: інституційні, правові, соціальні, макроекономічні та регіональні. Також, серед дослідників варто відзначити О. Материнську, П. Пустову та О. Нечипорук [9; 10], які розглядають сучасні виклики інвестування в Україні, зокрема в умовах воєнного стану, загроз безпеці та нестабільного законодавчого поля. У роботах О. Гривківської та І. Аренович [3] висвітлено оцінювання інвестиційного потенціалу харчової промисловості як важливого сегмента національної економіки, що зберігає стабільність навіть у період криз.

У міжнародному науковому дискурсі важливу роль відіграють праці, присвячені вивченню якості інституцій та інвестиційної привабливості країн із перехідною економікою. Зокрема, Джон Г. Даннінг (J.H. Dunning) у межах еkleктичної парадигми пояснює розміщення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) як результат взаємодії трьох блоків: переваг власності, локації та інтернаціоналізації [18]. А. Кунчич (A. Kuncic) [21] запропонував індекс інституційної якості, що дозволяє кількісно виміряти

вати здатність країн створювати сприятливі умови для інвестування.

Важливі узагальнені висновки щодо глобальних тенденцій оприлюднюються у щорічних звітах міжнародних організацій. У World Investment Report 2023 (UNCTAD) [25] підкреслено, що для країн із високим рівнем ризиків ключовими чинниками успішного залучення інвестицій є наявність верховенства права, захист прав власності, прозорість регуляторного середовища та прогнозованість політики. У FDI Qualities Indicators [23] зазначено, що якість інвестицій важливіша за їх обсяг — інвестиції повинні стимулювати зайнятість, інновації та стале зростання.

Аналітичні документи Світового банку [25] та Європейського інвестиційного банку [19] акцентують увагу на стратегічних викликах для країн, що перебувають у стані воєнного конфлікту або політичної нестабільності. Основними рекомендаціями виступають: зміцнення інституцій, покращення правозастосування, розвиток інфраструктури та цифрових сервісів, а також підтримка секторів із високою доданою вартістю (енергетика, логістика, інновації, агропромисловість).

Таким чином, сучасна наукова думка формує комплексний підхід до оцінки інвестиційного клімату, де важливу роль відіграють не лише економічні показники, а й інституційна якість, безпекове середовище та ефективність державної політики. Це створює надійну базу для подальших прикладних досліджень інвестиційної активності в Україні, зокрема в умовах повномасштабної війни та майбутнього післявоєнного відновлення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження поточного стану інвестиційного клімату України в умовах сучасних викликів та визначення основних механізмів, що сприяють активізації інвестиційної діяльності в країні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах фінансової нестабільності процеси інвестиційного розвитку країн та функціонування інвестиційного ринку обумовлюються особливостями інвестиційного клімату та його трансформаціями.

Поняття інвестиційного клімату є складним та комплексним і може розглядатися на макро- та мікроекономічному рівні.

На макрорівні ця концепція включає такі показники, як політичне, економічне та соціальне середовище для інвестицій. Наприклад, для потенційних іноземних інвесторів значну роль відіграє аналіз політичної ситуації, особливості державної політики щодо іноземних інвестицій, ймовірність націоналізації іноземної власності, участь країни у міжнародних угодах за різними питаннями, сила державних інститутів, наступність політичної влади, ступінь державного втручання у економіку [9].

На мікрорівні інвестиційний клімат охоплює специфічні умови для ведення бізнесу в окремих галузях, включаючи регуляторні вимоги, податкову політику, доступ до фінансування та інфраструктуру.

На думку Т. Кубаха, інвестиційний клімат країни являє собою "сукупність економічних, політичних, соціальних і культурних чинників, які впливають на те, як іноземні та внутрішні інвестори оцінюють можливості інвестування у певну країну, регіон або сектор економіки" [7]. Н. Третьак визначає його як "сукупність соціальних, економічних, організаційних, правових, політичних, соціокультурних передумов, що зумовлює привабливість і доцільність інвестування в ту чи іншу галузь промисловості країни" [15]. І. Бланк вважає, що це "сукупність політичних, соціально-економічних, фінансових, соціально-культурних, організаційно-правових і географічних факторів, які притаманні певній країні й визначають привабливість її для іноземного інвестора" [2]. І. Крупка трактує це поняття як "комплекс економічних, політичних, соціальних, правових та інших заходів країни, що приймає інвестиції, спрямованих на забезпечення захисту прав, інтересів і майна суб'єктів інвестиційної діяльності, а також на ефективне інвестування національної економіки" [6].

Зазначені трактування фрагментарно відображають сутність цього комплексного поняття. На наш погляд, інвестиційний клімат країни — це узагальнена характеристика інвестиційних процесів, що відображає сукупність соціально-економічних, природних, екологічних, політичних та інших факторів, які визначають масштаби та обсяги інвестицій.

Інвестиційна привабливість залежить від об'єктивних чинників, таких як наявність природних ресурсів, географічне положення, рівень розвитку виробничої інфраструктури та політична стабільність. Водночас важливу роль відіграє суб'єктивна активність інвесторів у використанні цих умов. Отже, сприятливість інвестиційного клімату країни визна-

чається взаємодією об'єктивних та суб'єктивних факторів, що впливають на її інвестиційну привабливість.

Оцінка інвестиційного клімату дозволяє виявити як перешкоди, що заважають активно залученню інвесторів, так і сприятливі фактори, які можуть стимулювати приплив капіталу. Аналіз цих факторів сприяють розробці ефективних заходів для покращення інвестиційного середовища, що, у свою чергу, забезпечить стале економічне зростання та розвиток ключових галузей національної економіки. В умовах військового стану важливо зосередитися на підтримці інвестицій у сфері, які забезпечують стійкість економіки, зокрема в інфраструктуру, енергетику та аграрний сектор.

Індекс інвестиційної привабливості України у 2024 році, згідно з дослідженням Європейської Бізнес Асоціації спільно з NEQSOL Holdings, досяг 2,49 бала з 5 можливих, що демонструє незначне покращення порівняно з 2,44 бала у 2023 році [19]. Позитивний вплив на цей показник мали такі фактори, як надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС, скасування митних та квотних обмежень на український експорт, впровадження транспортного безвізу з ЄС, цифровізація державних послуг та інтеграція України до європейської енергосистеми.

Попри це, низка негативних чинників продовжує стримувати інвестиційну активність. Серед основних викликів респонденти виділили російську воєнну агресію, корупцію, недосконалість судової системи, тіньову економіку та загрози енергетичній інфраструктурі. Також 81% опитаних вважають, що валютні обмеження негативно впливають на інвестиції, а 49% прогнозують подальше погіршення інвестиційного клімату. Водночас 38% експертів вказують на невивідність інвестування в Україну в найближчі пів року [8].

Дані міжнародних рейтингів підтверджують зазначені тенденції. Згідно дослідження Transparency International щодо Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index — CPI) Україна за 2024 рік отримала 35 балів зі 100 можливих, забезпечило країні 105 місце поміж 180 країн. Рушійною силою трансформацій виступають реформи, орієнтовані на інтеграцію з ЄС і дотримання зовнішньополітичних угод. Необхідно зазначити, що після покращення показника CPI на 3 бали у 2023 році, Україна погіршила позиції в антикорупційній боротьбі. Результати 2024 року демонструють, що формальний підхід до виконання міжнародних зобов'язань не дає очіку-

ваного ефекту, а процес реформування потребує якісного вдосконалення.

Індекс верховенства права (Rule of Law Index) від World Justice Project у 2024 році покращив позицію України на один пункт, до 88 місця, але основні проблеми залишаються в сфері судочинства та боротьби з корупцією [26]. Міжнародний індекс захисту прав власності від Property Rights Alliance демонструє зниження України з 100 (у 2023 році) на 102 місце (у 2024 році) серед 125 країн через законодавчі обмеження, політичну нестабільність, корупцію та проблеми із незалежністю судової системи [20].

На законодавчому рівні у 2024 році відбулося багато змін, зокрема в межах виконання умов Ukraine Facility та Меморандуму з МВФ. Однак деякі нововведення викликають занепокоєння. Запровадження "клубу білого бізнесу", як передбачено Проектом Закону № 11084 [11], створює ризики податкової дискримінації, що може негативно вплинути на інвесторів. Крім того, повернення практики силового тиску на бізнес у поєднанні зі слабкою судовою системою може призвести до згортання підприємницької діяльності.

Додаткові ризики виникли у сфері кібербезпеки після масштабної хакерської атаки, що паралізувала державні реєстри та викликала занепокоєння серед інвесторів щодо збереження їхніх активів.

Попри це, є позитивні тенденції. Значний потенціал для залучення інвестицій має сектор Defense Tech, особливо в умовах військових випробувань новітніх технологій; перспективним залишається розвиток відновлюваної енергетики та видобутку енергоресурсів. Привабливим напрямком є інвестиції в аграрний сектор, чому сприяє ініціатива Фонду державного майна України шляхом запровадження та розвитку Земельного банку [5], діяльність якого спрямована на створення відкритого та результативного механізму оренди державних сільськогосподарських земель завдяки проведення онлайн-аукціонів.

Таким чином, для покращення інвестиційної привабливості Україна потребує системних реформ, особливо в судовій сфері та боротьбі з корупцією. Інвестори більше довіряють незалежним міжнародним рейтингам, а не урядовим звітам чи гарантіям, що надаються спеціалізованими агентами залучення інвестицій. Водночас країна має значний інвестиційний потенціал, який можна реалізувати після завершення війни та впровадження комплексних реформ.

Звичайно, іноземні компанії підходять до інвестицій з обережністю. Багато з них вважають інвестування під час війни неможливим. Проте є інвестори, готові ризикувати, незважаючи на високі поточні загрози. Незважаючи на тривалі проблеми та серйозні ризики безпеки, Україна може запропонувати західним інвесторам чимало можливостей.

На сьогодні найбільше інвестицій в Україну надходить від вітчизняних підприємств та іноземних компаній, які вже працюють на українському ринку. Інтерес до таких інвестицій зростає. Більше третини компаній, які є членами Європейської Бізнес Асоціації, реалізували інвестиційні проекти в Україні станом на початок 2025 року [4].

Процеси інвестування в Україні викликають особливий інтерес у представників Сполучених Штатів Америки, Німеччини, Великобританії, Франції та Туреччини. Серед найбільш привабливих напрямків для інвестицій у цих країнах виділяються інноваційні технології, сільське господарство, логістика, енергетичний сектор, видобуток корисних копалин та обробна промисловість. Інвестори, як правило, орієнтуються на галузі, які здатні забезпечити високу додану вартість і виробляти продукцію, що має конкурентні переваги на глобальному ринку [10; 13].

Аналіз динаміки прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україні за період з 2010 по 2024 роки дозволяє оцінити вплив різних факторів, включаючи політичну та економічну ситуацію, на інвестиційний клімат країни (табл. 1). За даними табл. 1, динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну за період з 2010 по 2024 роки характеризується значними коливаннями, зокрема через вплив внутрішніх та зовнішніх економічних і політичних факторів.

У 2010 році обсяги ПІІ становили 6495 млн дол. США, що вказує на позитивний тренд для інвестиційного клімату України. У наступні роки, зокрема в 2011 і 2012, спостерігається подальше зростання інвестицій, що досягло максимального рівня в 2012 році — 8401 млн дол. США. Це свідчить про стабільний інтерес інвесторів до українського ринку в умовах порівняно стабільної економічної ситуації.

Однак, з початком 2013 року ситуація змінилася. Обсяги ПІІ різко знизилися, особливо після 2014 року, коли економіка України зазнала серйозного удару через анексію Криму та початок військового конфлікту на сході країни. У 2014 році обсяги ПІІ скоротились до 410 млн дол. США, що на 92,7% менше порівняно з попереднім роком. Ці негативні тенденції

Таблиця 1. Прямі іноземні інвестиції в Україні з 2010 по 2024 рр., млн дол. США

Роки	ПІІ в Україну	ПІІ з України	Сальдо	Відсоткове зміння
2010	6495	1679	+5759	23,7%
2011	7207	712	+7015	21,8%
2012	8401	1194	+7195	2,6%
2013	4499	-3902	+4079	-43,3%
2014	410	-4089	+299	-92,7%
2015	-458	-868	-407	-236,1%
2016	3810	4268	+3794	-1032,2%
2017	3692	-118	+3684	-2,9%
2018	4455	763	+4460	21,1%
2019	5860	1405	+5212	16,9%
2020	-868	-6728	-950	-118,2%
2021	6687	-198	+6885	-824,7%
2022	1152	529	+623	-91%
2023	4247	42	+4205	575%
2024	3116	-111	+3227	-17%

Джерело: сформовано на основі [12].

продовжилися в 2015 році, коли ПІІ навіть стали від'ємними, що свідчить про серйозну економічну кризу в країні.

Протягом 2016—2019 років спостерігалось поступове відновлення інвестицій. У 2016 році ПІІ досягли 3810 млн дол. США, що свідчить про певну стабілізацію інвестиційного середовища. З 2017 року відновлення інтересу до України знову стало очевидним, і вже в 2019 році ПІІ склали 5860 млн дол. США, що підтверджує позитивні зміни в економічній ситуації країни.

2020 рік став особливим викликом через пандемію COVID-19 для всього світу. Обсяги ПІІ знизилися до -868 млн дол. США, це зумовлено глобальною економічною кризою та пандемією, що серйозно вплинула на інвестування в Україні.

У 2021 році відбулося значне відновлення інвестицій, які зросли до 6687 млн дол. США, що є значним позитивним результатом після труднощів попередніх років. Однак у 2022 році, з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, ПІІ знизилися до 1152 млн дол. США, що свідчить про важкі економічні умови та незабезпечену безпеку для інвесторів.

У 2023 році інвестиції знову почали відновлюватися, досягнувши 4247 млн дол. США. Це може свідчити про певну стабілізацію ситуації на фронті та спроби інвесторів повернутися до ринку, попри всі ризики.

У 2024 році обсяги ПІІ знову зменшилися до 3116 млн дол. США, що на 17% менше порівняно з попереднім роком. Це зниження можна пояснити тривалими військовими конфліктами, невизначеністю майбутнього та впливом інших економічних факторів. Однак сальдо залишалося позитивним, що демонструє потен-

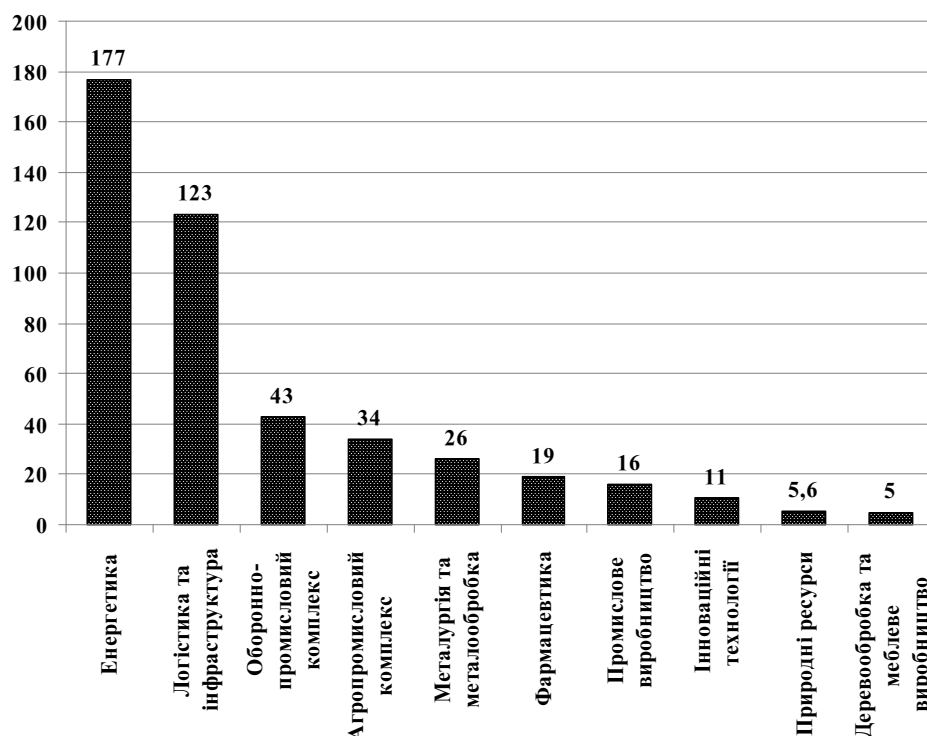

Рис. 1. Галузі економіки України, які мають значний інвестиційний потенціал, в млрд. доларів США

Джерело: сформовано на основі [9; 10; 13; 14; 17].

ціал для залучення нових інвестицій навіть в умовах тривалого війни.

Україна пропонує широкий спектр можливостей для іноземних інвесторів у різних сферах економіки. На рис. 1 наведемо найбільш привабливі галузі для іноземних інвестицій в Україні.

На основі представлених даних на рис. 1, найбільш перспективними галузями в Україні для ПІІ виявляються енергетика, логістика та інфраструктура, що мають відповідно 177 млрд. дол. США та 123 млрд. дол. США інвестиційного потенціалу. Ці галузі є критично важливими для забезпечення енергетичної незалежності України, відновлення та розвитку транспортних шляхів, що в свою чергу сприятиме інтеграції країни в міжнародні економічні процеси.

Оборонно-промисловий комплекс, з потенціалом у 43 млрд. дол. США, також має важливе значення в умовах сучасних викликів безпеки, оскільки забезпечує не лише обороноздатність країни, але й технологічний прогрес через впровадження новітніх технологій. Металургія та металообробка, з потенціалом у 26 млрд. дол. США, залишаються важливими для експорту та створення робочих місць, а агропромисловий комплекс з 34 млрд. дол. США може стати основою для продовольчої безпеки та розвитку сільських територій.

Інші сектори, такі як фармацевтика (19 млрд. дол. США), промислове виробництво (16 млрд. дол. США) та інноваційні технології (11 млрд. дол. США), також демонструють значний потенціал для інвестицій, що може призвести до підвищення конкурентоспроможності української економіки на світовій арені.

Водночас, сектори, що мають менший інвестиційний потенціал, такі як природні ресурси (5,6 млрд. дол. США) та деревообробка і меблеве виробництво (5 млрд. дол. США), вимагають уваги та розробки заходів для розвитку та модернізації, щоб реалізувати їхній потенціал.

Інвестиційний клімат в Україні у 2025 році буде визначатися рядом внутрішніх і зовнішніх факторів, які впливають на економіку, політичну ситуацію, правову систему та конкурентоспроможність країни [8]:

— Тривала війна. Нинішній воєнний конфлікт залишається одним з основних факторів, що гальмують піднесення інвестицій. Війна призводить до втрат людських ресурсів, руйнування виробничих потужностей та інфраструктури, зростання безпекових ризиків, що зменшує привабливість України для потенційних інвесторів.

— Корупція та слабкість державних інститутів. Проблеми з корупцією та нестабільність у державних інституціях залишаються суттєвими перешкодами для залучення інвестицій.

Бюрократичні бар'єри, неефективна судова система та відсутність прозорості в ухваленні рішень знижують довіру до державних органів з боку бізнесу.

— Податкове навантаження. Незважаючи на спроби реформування податкової системи, інвестори часто стикаються з непередбачуваними змінами в податковому законодавстві. Це ускладнює стратегічне планування та довгострокові інвестиції, оскільки бізнес не може бути впевнений у стабільності правил господарської діяльності.

— Енергетична криза. Питання енергетичної незалежності є критично важливим для країни. Розвиток альтернативної "зеленої" енергетики зіштовхується з труднощами через затримки виплат, зміни умов для інвесторів, обмежене фінансування, що ускладнює залучення інвестицій у цей сектор.

— Обмежений доступ до фінансування. Високі кредитні ставки, низька довіра банків до малого та середнього бізнесу та обмежені фінансові інструменти створюють труднощі для розвитку економіки та залучення необхідних інвестицій, що гальмує зростання й модернізацію підприємств різних галузей та розвиток національної економіки.

Таким чином, інвестиційний клімат в Україні в 2025 році буде визначатися складним поєднанням економічних, політичних і соціальних викликів, які потребують ефективних рішень для залучення інвестицій та забезпечення сталого розвитку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Дослідження інвестиційного клімату та визначення інвестиційної привабливості країни є ключовими факторами для забезпечення стійкого розвитку економіки, залучення інвестицій та забезпечення конкурентоспроможності на міжнародній арені.

Аналіз інвестиційного середовища України свідчить про існування низки викликів. Країна перебуває у фазі глибоких випробувань, серед яких — тривалий воєнний стан, економічна нестабільність та обмежена ефективність державної підтримки. Ці фактори суттєво впливають на інвестиційну привабливість країни. Показники інвестиційної привабливості України в останні роки демонструють змішану картину. Незважаючи на покращення в ряді аспектів, таких як скасування митних обмежень та інтеграція до європейської енергосистеми, є й значні ризики, пов'язані з затяжним воєнним конфлі-

ктом, корупцією та невизначеністю правової системи.

Для залучення інвестицій Україна потребує структурних реформ, зокрема у сфері боротьби з корупцією, удосконалення правового регулювання та зміцнення судової системи. Інвестори більше довіряють незалежним міжнародним рейтингам, ніж урядовим звітам, що свідчить про необхідність підвищення довіри до внутрішніх інститутів.

Незважаючи на значний інвестиційний потенціал, тривала війна залишається одним із основних факторів, що обмежують можливості для залучення капіталу. Попри воєнні ризики, Україна демонструє потенціал для залучення інвестицій, зокрема в оборонний сектор, відновлювальну енергетику та інфраструктуру. Інтерес до таких інвестицій зростає, що дає надію на відновлення економіки після завершення конфлікту.

Після завершення війни і впровадження реформ Україна може реалізувати свій інвестиційний потенціал, особливо в галузях, що забезпечують стійкість економіки. Сприятливий інвестиційний клімат у довгостроковій перспективі сприятиме розвитку ключових галузей, підвищенню конкурентоспроможності та інтеграції країни в міжнародні економічні процеси.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері можуть включати детальний аналіз впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на інвестиційний клімат в Україні, а також вивчення специфіки інвестиційних стратегій в різних галузях економіки. Зокрема, важливо дослідити, як зміни в політичній ситуації, законодавстві та економічних умовах впливають на рішення інвесторів, особливо в умовах війни.

Крім того, доцільно вивчити роль державної політики у формуванні інвестиційного клімату, зокрема в аспектах підтримки іноземних інвесторів, створення сприятливих умов для ведення бізнесу та стимулювання інвестицій у критично важливі сектори економіки. Аналіз міжнародного досвіду у сфері залучення інвестицій також може бути корисним для формування рекомендацій щодо покращення інвестиційного клімату в Україні.

Література:

1. Антикорупція на паузі. Україна в Індексі сприйняття корупції — 2024. CPI-24. Transparency International. URL: <https://cpi.transparency.org/#/>
2. Бланк І. А. Інвестиційний менеджмент. Київ: КНЕУ, 2020. 250 с.
3. Гривківська О., Аренович І. Оцінювання інвестиційного потенціалу харчової промисло-

вості. Економіка та суспільство. 2024. № 60. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-74>

4. Європейська Бізнес Асоціація. URL: <https://eba.com.ua/about-us/>

5. Земельний банк. URL: <https://landbank.spfu.gov.ua/>

6. Крупка І. Політика України в розбудові вітчизняного інвестиційного клімату. Харків: ХНЕУ, 2020. 185 с.

7. Кубах Т. Г. Інвестиційний клімат держави: теоретичний та практичний аспект. Суми: СумДУ, 2021. 152 с.

8. Ліфлянчик С. Інвестиційний клімат країни в 2025 році. Бізнес Район. 25.02.2025. URL: <https://business.rayon.in.ua/blogs/785565-investitsiyniyklimat-kraini-v-2025-rotsi>

9. Материнська О., Пустова П. Відновлення та розвиток: інвестиційні перспективи України після війни. Економіка та суспільство. 2024. № 64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-28>

10. Нечипорук О. Проблема залучення іноземних інвестицій в Україні під час війни. Економіка та суспільство. 2023. № 54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-6>

11. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей податкового адміністрування під час воєнного стану для платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства. Проект закону України від 13.03.2024 р. № 11084. URL: <https://ips.ligazakon.net/>

12. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/>

13. Свириденко Ю. Країна можливостей: чому інвестор прийде в Україну. Економічна правда. 29.09.2022. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2022/09/29/691997/>

14. Скрипаль А. Інвестування в Україну під час війни. trans.INFO. 20.03.2023. URL: <https://trans.info/ua/investuvannya-v-ukrayinu-pid-chas-viyny327240>

15. Третяк Н. М. Фактори формування інвестиційного клімату в Україні. Київ: Наукова думка, 2019. 120 с.

16. Шабельников А. Інвестиційний клімат в Україні: виклики та перспективи 2025 року. Юридична газета. 29.01.2025. URL: <https://yurgazeta.com/dumka-eksperta/investitsiyniyklimat-v-ukrayini-vikliki-ta-perspektivi2025-roku.html>

17. Які галузі економіки України мають найбільший потенціал зростання. YC. MARKET. URL: [https://blog.youcontrol.market/iaki-](https://blog.youcontrol.market/iaki-ghaluzi-iekonomiki-ukrayini-maiut-naibilshii-potentsial-zrostannia/)

[ghaluzi-iekonomiki-ukrayini-maiut-naibilshii-potentsial-zrostannia/](https://blog.youcontrol.market/iaki-ghaluzi-iekonomiki-ukrayini-maiut-naibilshii-potentsial-zrostannia/)

18. Dunning J. H. The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE activity. *International Business Review*. 2000. № 9 (2). P. 163—190. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0969-5931\(99\)00035-9](https://doi.org/10.1016/S0969-5931(99)00035-9)

19. European Investment Bank. Investment Report 2023/2024 — Transforming Europe's Economy. 2024. URL: <https://www.eib.org/en/publications/investment-report-2023>

20. International Property Rights Index 2024. URL: <https://internationalpropertyrightsindex.org/>

21. Kuncic A. Institutional quality dataset. *Journal of Institutional Economics*. 2014. № 10(1). P. 135—161. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1744137413000022>

22. Matyushenko I., Hlibko S., Khanova O., Kudlai Y. Investment climate of the EU countries and Ukraine in the context of realization of "green" economy. *Economic of Development*. 2022. № 21(4). P. 19—36. DOI: [https://doi.org/10.57111/econ.21\(4\).2022.19-36](https://doi.org/10.57111/econ.21(4).2022.19-36)

23. OECD. FDI Qualities Indicators: Measuring the Sustainable Development Impacts of Investment. OECD Publishing, 2022. URL: <https://www.oecd.org/investment/>

24. UNCTAD. World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy for All. United Nations, 2023. URL: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023>

25. World Bank. Global Investment Competitiveness Report. 2023. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/>

26. World Justice Project. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2024>

27. Zaitsev O. V., Moskalenko V. O., Shovkoplias O. A. Assessment of Ukraine's investment climate and ways to improve it. *Eastern Europe: Economy, Business and Management*. 2019. № 18. P. 48—56. URL: https://www.easterneuropeebm.in.ua/journal/18_2019/09.pdf

References:

1. Transparency International (2024), "Anti-corruption on pause. Ukraine in the Corruption Perceptions Index — 2024. CPI-24", available at: <https://cpi.ti-ukraine.org/#/> (Accessed 05 Apr 2025).

2. Blank, I. A. (2020), *Investytsiyniy menedzhment [Investment Management]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Hryvkivs'ka, O. and Arenovych, I. (2024), "Assessment of the investment potential of food

industry enterprises", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 60. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-74>

4. EBA (2025), available at: <https://eba.com.ua/about-us/> (Accessed 05 Apr 2025).

5. Land Bank (2025), available at: <https://landbank.spfu.gov.ua/> (Accessed 05 Apr 2025).

6. Krupka, I. (2020), *Polityka Ukrainy v rozbudovi vitchyznianoho investytsijnoho klimatu* [Ukraine's policy in developing the domestic investment climate], KhNEU, Kharkiv, Ukraine.

7. Kubakh, T. H. (2021), *Investytsijnyj klimat derzhavy: teoretychnyj ta praktychnyj aspekt* [Investment climate of the state: theoretical and practical aspects], SumDU, Sumy, Ukraine.

8. Lifiianchyk, S. (2025), "Investment climate of the country in 2025", available at: <https://business.rayon.in.ua/blogs/785565-investitsiyniyklimat-kraini-v-2025-rotsi> (Accessed 05 Apr 2025).

9. Materyns'ka, O. and Pustova, P. (2024), "Recovery and development: investment prospects of post-war Ukraine", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-28>

10. Nechyporuk, O. (2023), "The problem of attracting foreign investment in Ukraine during the war", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-6>

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2024), Draft Law "On amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the features of tax administration during martial law for taxpayers with a high level of voluntary compliance with tax legislation", available at: <https://ips.ligazakon.net/> (Accessed 25 March 2025).

12. Minfin (2025), "Foreign Direct Investment (FDI) in Ukraine", available at: <https://index-minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (Accessed 05 Apr 2025).

13. Svyrydenko, Yu. (2022), "Land of Opportunities: Why Investors Will Come to Ukraine", available at: <https://epravda.com.ua/columns/2022/09/29/691997/> (Accessed 05 Apr 2025).

14. Skryp'al, A. (2023), "Investing in Ukraine During the War", available at: <https://trans.info/ua/investuvannya-v-ukrayinu-pid-chas-viyny327240> (Accessed 05 Apr 2025).

15. Tretiak, N. M. (2019), *Faktory formuvannia investytsijnoho klimatu v Ukraini* [Factors Shaping the Investment Climate in Ukraine], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

16. Shabel'nikov, A. (2025), "Investment Climate in Ukraine: Challenges and Prospects for 2025", available at: [https://yurgazeta.com/dumka-eksperta/investiciyniy-klimat-v-ukrayini-](https://yurgazeta.com/dumka-eksperta/investiciyniy-klimat-v-ukrayini-vikliki-ta-perspektivi2025-roku.html)

[vikliki-ta-perspektivi2025-roku.html](https://yurgazeta.com/dumka-eksperta/investiciyniy-klimat-v-ukrayini-vikliki-ta-perspektivi2025-roku.html) (Accessed 05 Apr 2025).

17. YC.market (2024), "Which Sectors of Ukraine's Economy Have the Greatest Growth Potential", available at: <https://blog.youcontrol.market/iaki-ghaluzi-ieekonomiki-ukrayini-maiut-naibilshii-potentsial-zrostannia/> (Accessed 05 Apr 2025).

18. Dunning, J. H. (2000), "The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE activity", *International Business Review*, vol. 9 (2), pp. 163—190. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0969-5931\(99\)00035-9](https://doi.org/10.1016/S0969-5931(99)00035-9)

19. European Investment Bank (2024), "Investment Report 2023/2024 — Transforming Europe's Economy", available at: <https://www.eib.org/en/publications/investment-report-2023> (Accessed 05 Apr 2025).

20. International Property Rights Index (2024), available at: <https://internationalpropertyrights-index.org/> (Accessed 05 Apr 2025).

21. Kuncic, A. (2014), "Institutional quality dataset", *Journal of Institutional Economics*, vol. 10(1), pp. 135-161. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1744137413000022>

22. Matyushenko, I., Hlibko, S., Khanova, O. and Kudlai, Y. (2022), "Investment climate of the EU countries and Ukraine in the context of realization of "green" economy", *Economic of Development*, vol. 21 (4), pp. 19—36. DOI: [https://doi.org/10.57111/econ.21\(4\).2022.19-36](https://doi.org/10.57111/econ.21(4).2022.19-36)

23. OECD (2022), "FDI Qualities Indicators: Measuring the Sustainable Development Impacts of Investment", OECD Publishing, available at: <https://www.oecd.org/investment/> (Accessed 05 Apr 2025).

24. UNCTAD (2023), "World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy for All", available at: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023> (Accessed 05 Apr 2025).

25. World Bank (2023), "Global Investment Competitiveness Report", available at: (Accessed 05 Apr 2025). <https://openknowledge.worldbank.org/>

26. World Justice Project (2024), available at: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2024> (Accessed 05 Apr 2025).

27. Zaitsev, O. V., Moskalenko, V. O. and Shovkopliash, O. A. (2019), "Assessment of Ukraine's investment climate and ways to improve it", *Eastern Europe: Economy, Business and Management*, vol. 18, pp. 48—56, available at: https://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/18_2019/09.pdf (Accessed 05 Apr 2025).

Стаття надійшла до редакції 21.04.2025 р.

УДК 657.631

K. Nazarova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Financial Analysis and Audit, State University of Trade and Economics

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5019-9244>

V. Shvets,

Candidate of education degree "master", State University of Trade and Economics

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-3302-7431>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.46

INTERNAL AUDIT IN ENSURING THE CONTINUITY OF THE BUSINESS ENTITY'S ACTIVITIES

К. О. Назарова,

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансового аналізу та аудиту,

Державний торговельно-економічний університет

В. В. Швець,

здобувач освітнього ступеню "магістр", Державний торговельно-економічний університет

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕРЕПВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

The article investigates the pivotal role of internal audit as a strategic instrument for ensuring the continuity of business entities in the face of modern challenges, including economic volatility, rapid technological advancements, cyber threats, and external crises such as geopolitical conflicts or pandemics. The core problem addressed is that conventional internal audit practices predominantly focus on financial oversight, often neglecting strategic and operational risks critical to maintaining business continuity. The study aims to substantiate scientific and practical approaches to enhancing internal audit methodologies to bolster enterprise resilience and adaptability. Through an analysis of recent research, the article highlights the evolution of internal audit from a traditional control mechanism to a proactive tool for risk management and operational resilience, as supported by contributions from domestic and international scholars. Key functions of internal audit are delineated, encompassing risk assessment (e.g., identifying vulnerabilities to cyberattacks), process control (e.g., evaluating the efficacy of crisis response plans), and the provision of actionable recommendations (ranging from immediate tactical solutions to long-term strategic transformations). A comprehensive internal audit methodology is proposed, incorporating stages of planning, in-depth analysis, standards-based evaluation, and detailed reporting, which collectively foster a robust and resilient management framework. The study demonstrates that effective internal audit implementation enhances crisis resilience, optimizes resource allocation, strengthens stakeholder confidence, and ensures compliance with regulatory standards. From a theoretical perspective, internal audit integrates control and advisory roles; practically, it significantly improves preparedness for unforeseen disruptions, as evidenced by organizations that reduce operational recovery time by up to 50% through regular audits. The conclusions underscore the strategic significance of internal audit in safeguarding business continuity and propose avenues for future research, including the integration of advanced technologies like artificial intelligence and adaptation to prolonged crises.

У статті досліджується ключова роль внутрішнього аудиту як стратегічного інструменту для забезпечення безперервності діяльності суб'єктів господарювання в умовах сучасних викликів, таких як економічна нестабільність, стрімкі технологічні зміни, кіберзагрози та зовнішні кризи, зокрема геополітичні конфлікти чи пандемії. Проблема полягає в тому, що традиційні підходи до внутрішнього аудиту зосереджені переважно на фінансовому контролі, недостатньо враховуючи стратегічні та операційні ризики, пов'язані з безперервністю бізнесу. Метою дослідження є обґрунтування наукових і практичних підходів до вдосконалення методологій внутрішнього аудиту для підвищення стійкості та адаптивності підприємств. Аналіз останніх досліджень свідчить про еволюцію внутрішнього аудиту від функції контролю до проактивного інструменту управління ризиками та підтримки операційної стійкості, що підтверджується працями вітчизняних і зарубіжних учених. Визначено основні функції внутрішнього аудиту: оцінка ризиків (наприклад, виявлення вразливостей до кібератак), контроль процесів (оцінка ефективності планів реагування на кризи) та надання рекомендацій (від негайних тактичних рішень до довгострокових стратегічних змін). Запропоновано комплексну методологію внутрішнього аудиту, яка включає етапи планування, глибокий аналіз, оцінку за стандартами та детальну звітність, що сприяють формуванню стійкої системи управління. Доведено, що ефективно впровадження внутрішнього аудиту підвищує стійкість до криз, оптимізує розподіл ресурсів, зміцнює довіру стейкхолдерів і забезпечує відповідність регуляторним вимогам. Теоретично внутрішній аудит поєднує функції контролю та консультування; практично — значно покращує готовність до непередбачуваних подій, що підтверджується прикладами організацій, які скорочують час відновлення операцій удвічі завдяки регулярним аудиторам. Висновки підкреслюють стратегічне значення внутрішнього аудиту для забезпечення безперервності та пропонують напрями подальших досліджень, зокрема інтеграцію передових технологій, таких як штучний інтелект, та адаптацію до тривалих криз.

Key words: internal audit, accounting system, financial control, business continuity, business entity, risk management, business sustainability.

Ключові слова: внутрішній аудит, облікова система, фінансовий контроль, безперервність діяльності, суб'єкт господарювання, управління ризиками, стійкість бізнесу.

STATEMENT OF THE PROBLEM

Against the background of recent global economic instability, increasing competition, and rapid technological changes, business organizations are faced with numerous risks threatening the continuity of their operations. Business disruptions, financial risks, cyber attacks, and external crises, such as pandemics or geopolitical crises, may significantly impact the stability of an enterprise. In this context, internal audit plays a crucial role as a tool enabling early detection of possible risks, assessing the effectiveness of internal control systems, and ensuring business resilience. The problem is that traditional internal audit approaches fail to meet current requirements, being primarily focused on financial matters and overlooking strategic and operational risks to business continuity.

This issue is closely linked to significant scientific and practical tasks. From the scientific aspect, the study of the role of internal audit as a tool of business continuity aids the development of risk management theory and the improvement of audit procedure methodologies. From the

practical aspect, resolving this problem enables companies to adapt to the changing environment, become more competitive, and gain long-term stability. Hence, the relevance of this topic is due to the need to develop new methodologies of internal audit that would account for all the facets of business entity activity and address current challenges.

ANALYSIS OF LATEST RESEARCH AND PUBLICATIONS

The issue of internal audit and its role in ensuring the continuity of business entities has garnered attention from both domestic and international researchers. Among them are works by scholars such as O. M. Zhukova, who explored internal audit as a tool for enhancing efficiency during the COVID-19 pandemic [3], V. V. Sopko, who analyzed audit approaches to risk management [6], as well as foreign authors like R. Moeller, who emphasizes the strategic role of internal audit [4], J. Ridley, who examines its impact on operational resilience [5], and M. Pickard, who investigates the integration of technologies into audit processes [7].

Table 1. Key Aspects of the Role of Internal Audit

Aspect	Description	Example of Application	Result
Risk Assessment	Identification and analysis of potential threats	Analysis of IT system vulnerabilities to cyberattacks	Prevention of disruptions
Process Control	Verification of procedure effectiveness	Testing a recovery plan after disruptions	Increased preparedness
Recommendations	Providing advice for improvement	Proposal to diversify suppliers	Enhanced resilience

Significant contributions to this topic have also been made by KPMG in their reports on the auditing profession amid wartime conditions and by Kyivstar in their study of the state of Ukrainian business during martial law [1–5].

These works lay the foundation for understanding internal audit as a management tool in crisis conditions. Specifically, O. M. Zhukova [3] highlights its importance for adapting to external shocks, such as the pandemic, while the KPMG report [2] stresses the need for flexibility in audit procedures during armed conflicts. Meanwhile, the Kyivstar study [1] illustrates practical aspects of business resilience in Ukraine, where internal audit plays a pivotal role.

TASK STATEMENT

The purpose of the article is to substantiate scientific and practical approaches to improving internal audit in the context of ensuring the continuity of business entities amidst contemporary challenges.

PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL

In the modern context of globalization, economic instability, and technological changes, ensuring the continuity of business entities is a key management task. The global economy faces financial crises, geopolitical upheavals, natural disasters, and disruptions, forcing enterprises to adapt. Interruptions caused by internal factors (management errors, poor preparedness) or external factors (sanctions, cyberattacks) can lead to losses and operational halts. Internal audit emerges as a critical tool for risk assessment, process control, and supporting sustainable development.

Internal audit is an independent function that identifies weaknesses in management, processes, and strategies, offering improvements. It has evolved from financial oversight into a strategic resilience tool, aiding in responding to challenges and operating during crises [5].

In an uncertain environment, audit assesses readiness for disruptions in supply chains, resource

access, or IT failures, developing measures to prevent them.

The role of audit encompasses risk assessment (analyzing vulnerabilities and stability) [9], process control (verifying procedure effectiveness) [10], and recommendations for preparing for change.

Theoretically, it blends control and advisory roles; practically, it aids in restoring operations during crises. Regular risk assessments and testing (e.g., failure simulations) uncover weaknesses, minimize losses, and maintain stakeholder trust.

The role of internal audit in managing business continuity is multifaceted, enabling organizations to withstand crises and adapt to changes. In today's world of economic instability and threats, audit becomes a strategic tool, evaluating risks, controlling processes, and providing recommendations for resilience.

The first aspect is identifying threats to continuity, such as cyberattacks or supply chain disruptions. Audit analyzes their impact (e.g., IT system vulnerabilities) and prioritizes them through scenarios, serving as a proactive tool to reduce risks and build a resilient management system.

The second aspect is reviewing procedures and response plans. Audit evaluates crisis preparedness by testing recovery plans (e.g., through failure simulations), identifying weaknesses and enhancing continuity effectiveness.

The third aspect is proposing solutions, from short-term fixes (addressing vulnerabilities) to strategic shifts (e.g., diversifying suppliers). These recommendations prepare the organization for challenges, strengthening its resilience.

This table gives an overview of the key areas, identifying their purpose, application examples, and expected outcomes. It underscores the broad scope of internal audit in providing continuity.

These three components—risk assessment, process control, and making recommendations—confirm that internal audit is not merely reactive but proactive, enabling the anticipation of problems and minimizing their impact. Theoretically, this is reinforced by the perception that audit must

Table 2. Challenges and Corresponding Internal Audit Actions

Challenge	Description	Internal Audit Actions	Expected Outcome
Internal Issues	Management errors, poor preparedness	Review of procedures and staff training	Increased efficiency
Technological Risks	Cyberattacks, IT system failures	Testing of backup systems and security	Data protection and resilience

incorporate control and strategic planning, making it an integral part of management. In practice, this is evident in the fact that organizations that utilize internal audit can respond more quickly to crises and maintain resilience. For instance, companies that continuously review risks and test their plans are better equipped to handle unexpected situations.

Business continuity is one of the most important indicators of the stability of economic entities in today's economic climate. External and internal risks can disrupt operational processes, making uninterrupted operations a strategic priority. Internal audit helps identify challenges and develop solutions to ensure continuity.

Challenges:

— External Threats: Natural disasters, economic crises, and geopolitical upheavals that disrupt supply chains or markets.

— Internal Issues: Management errors, poor preparedness, and outdated infrastructure that hinder recovery.

— Technological Risks: IT breaches, cyberattacks, and data loss that paralyze operations without backups [7].

Audit assesses preparedness by analyzing response plans, backup resources, and their effectiveness, relying on systematic risk management.

Audit Methodology:

1. Planning: Selecting key areas (finance, operations, IT) based on risk priorities.

2. Analysis: Data collection and testing (e.g., simulating a supply chain disruption).

3. Evaluation: Comparison with standards to identify weaknesses.

4. Reporting: Recommendations to enhance resilience.

Testing plans (e.g., simulating cyberattacks) uncovers gaps, fostering a robust management system.

Internal audit is crucial for the resilience and continuity of business entities amid modern challenges. In a world of economic instability, technological threats, and crises, it becomes a strategic management tool rather than just a control mechanism. Its advantages help organizations withstand crises and strengthen their

market position. The article analyzes the key benefits of auditing based on theoretical and practical data.

The use of internal audit provides the following advantages:

— Crisis resilience: Auditing identifies threats in advance, minimizing the impact of breaches and ensuring rapid recovery through risk assessment and a proactive approach.

— Resource optimization. Identifying inefficiencies, such as in inventory management, saves costs for strategic goals.

— Enhanced trust. Clear continuity plans verified by audit increase stakeholder confidence, becoming a competitive advantage.

— Compliance with requirements. Audit ensures adherence to standards like ISO 22301, avoiding penalties and improving processes.

The proposed internal audit methodology is substantiated both theoretically and practically. The theoretical foundation is based on the idea that business continuity depends on systematic risk management, where audit serves as a coordinator. Practically, this is supported by the fact that organizations adopting such an approach demonstrate greater crisis preparedness. For example, companies that regularly test their plans through simulations can reduce operational recovery time by half compared to those that do not.

This table summarizes the main challenges and demonstrates how internal audit can respond to them, ensuring business continuity. It highlights the connection between issues and specific actions, emphasizing the practical value of auditing.

This table summarizes the main challenges and demonstrates how internal audit can respond to them, ensuring business continuity. It highlights the connection between issues and specific actions, emphasizing the practical value of auditing.

The proposed internal audit methodology is substantiated both theoretically and practically. The theoretical foundation is based on the idea that business continuity depends on systematic risk management, where audit serves as a coordinator. Practically, this is supported by the fact that orga-

nizations adopting such an approach demonstrate greater crisis preparedness. For example, companies that regularly test their plans through simulations can reduce operational recovery time by half compared to those that do not.

The results obtained from implementing internal audit are justified both theoretically and practically. Theoretically, internal audit is viewed as a tool that integrates control, analysis, and consulting, enabling organizations to adapt to changes and maintain resilience. Literature emphasizes its strategic role in anticipating risks and creating conditions to minimize them, directly impacting business continuity. Practically, this is confirmed by the experience of organizations that use internal audit to manage crises.

For example, companies that regularly audit their business continuity plans demonstrate a significantly higher level of preparedness for unforeseen events. A hypothetical case: an organization that has pre-tested its recovery procedures following an information system failure can resume normal operations within a few hours, whereas, without such an audit, this process could take days or weeks. This not only reduces financial losses but also preserves customer trust, which is critically important in a competitive environment.

If an audit reveals that certain processes are duplicated or inefficient, improving them can save significant costs. For instance, a review of supply chains might show that an organization relies on a single resource source, and audit recommendations for diversification could prevent future disruptions. Such actions enhance resource efficiency and allow funds to be directed toward development rather than crisis recovery.

The practical value of internal audits is also evident in strengthening trust from external parties. Organizations that undertake regular internal audits are able to avoid non-compliance fines as well as streamline their operations. For example, auditing business continuity requirements can identify security vulnerabilities that would otherwise be missed. This not only keeps them up to date with external requirements, but also makes their internal operations more streamlined.

The advantages of internal audits-increased resilience, maximization of resources, enhanced trust, and regulatory compliance-are interconnected, and their effect is holistic. The theoretical basis is that internal audits are the bridge between an organization's current situation and its ability to address upcoming issues. In practice, this is evidenced by the fact that organizations that regularly undertake audits are best able to respond

to crises. For instance, organizations that regularly audit their continuity plans are able to reduce their operational recovery time by up to 50% compared to those that don't.

Thus, performing internal audits paves the way for good business continuity management. Their uses extend from immediate gains of cost and risk reduction to long-term dividends through enhanced market position. The basis of these outcomes is rooted on theoretical principles and practical experiences, justifying the use of internal audits in the modern business environment. They not only help organizations ride through crises, but they also facilitate sustainable growth, rendering companies more agile and competitive.

CONCLUSIONS

The study confirmed that internal audit is not just an instrument of financial control but also a tool of management that becomes a means of business continuity of economic organizations. It determines risks, analyzes processes, and provides recommendations, and this is crucial under conditions of crisis and instability. An analysis of obstacles-external, internal, and technological-confirmed the audit's ability to resolve them through systematic methodology, including analysis, appraisal, planning, and reporting. The use of audits enhances resilience, maximizes resources, improves stakeholders' trust, and provides conformity. They are backed up theoretically (audit as control and consulting tool) and practically (preparation against crises), and therefore it is beneficial to management.

Future research could focus on integrating technologies (e.g., artificial intelligence) into audits, their impact on resilience, adaptation to prolonged crises, and their connection to strategic planning. Additionally, a comparative analysis of audits across different industries to identify best practices holds promise. These directions will deepen the understanding of the role of internal audit and its potential in ensuring continuity.

Література:

1. Дослідження стану українського бізнесу під час війни: як себе почувають середні, малі та великі компанії. Kyivstar, 2022. URL: <https://hub.kyivstar.ua/news/doslidzhennya-stanu-ukrayinskogo-biznesu-pid-chas-vijny-yak-sebe-pochuvayut-seredni-mali-ta-velyki-kompaniyi/> (дата звернення: 02.04.2025).

2. Професія внутрішнього аудитора під час війни. KPMG, 2022. URL: <https://kpmg.com/ua/>

uk/blogs/home/posts/2022/07/profesiya-vnutrishnoho-audytora-pid-chas-viyny.html (дата звернення: 02.04.2025).

3. Жукова О. М. Внутрішній аудит як інструмент підвищення ефективності системи обліку компанії під час COVID-19. Сумський державний університет, 2020. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/87921/1/Zhukova_internal_audit.pdf (дата звернення: 02.04.2025).

4. Moeller R. Modern Internal Auditing. Wiley, 2016.

5. Ridley J. Cutting Edge Internal Auditing. Wiley, 2008.

6. Сопко В. В. Організація внутрішнього аудиту: теорія і практика. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 320 с.

7. Pickard M. The Impact of Technology on Internal Audit Effectiveness. Journal of Audit Practices. 2021. Vol. 15, No. 3. P. 45—62.

8. ISO 22301:2019. Societal security — Business continuity management systems — Requirements. International Organization for Standardization, 2019.

9. Коваленко О. В. Роль внутрішнього аудиту в управлінні ризиками підприємства. Економічний вісник. 2020. № 4. С. 112—120.

10. Chambers, A.D. (2011), The Operational Auditing Handbook: Auditing Business and IT Processes, Wiley, Hoboken, USA.

References:

1. Kyivstar (2022), "Study of the state of Ukrainian business during the war: how medium, small, and large companies feel", available at: <https://hub.kyivstar.ua/news/doslidzhennya-stanu-ukrayinskogo-biznesu-pid-chas-vijny-yak-sebe-pochuvayut-seredni-mali-ta-velyki-kompaniyi/> (Accessed 2 April 2025).

2. KPMG (2022), "The profession of an internal auditor during the war", available at: <https://kpmg.com/ua/uk/blogs/home/posts/2022/07/profesiya-vnutrishnoho-audytora-pid-chas-viyny.html> (Accessed 2 April 2025).

3. Zhukova, O.M. (2020), "Internal audit as a tool for increasing the efficiency of the company's accounting system during COVID-19", available at: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/87921/1/Zhukova_internal_audit.pdf (Accessed 2 April 2025).

4. Moeller, R. (2016), Modern Internal Auditing, Wiley, Hoboken, USA.

5. Ridley, J. (2008), Cutting Edge Internal Auditing, Wiley, Hoboken, USA.

6. Sopko, V. V. (2019), Orhanizatsiia vnutrishn'oho audytu: teoriia i praktyka [Internal

Audit Organization: Theory and Practice], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

7. Pickard, M. (2021), "The impact of technology on internal audit effectiveness", Journal of Audit Practices, vol. 15, no. 3, pp. 45—62.

8. International Organization for Standardization (2019), ISO 22301:2019. Societal security — Business continuity management systems — Requirements, International Organization for Standardization, Geneva, Switzerland.

9. Kovalenko, O.V. (2020), "The role of internal audit in enterprise risk management", Ekonomichnyi visnyk, vol. 4, pp. 112—120.

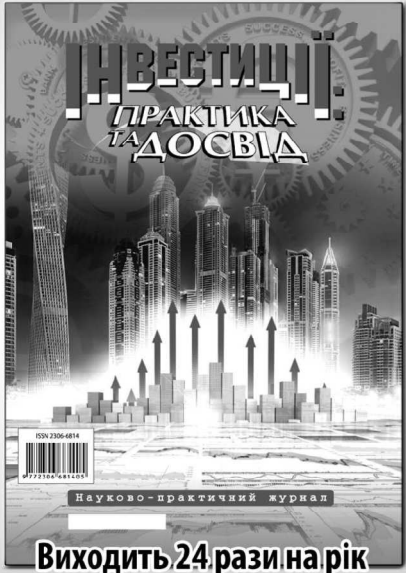
10. Chambers, A.D. (2011), The Operational Auditing Handbook: Auditing Business and IT Processes, Wiley, Hoboken, USA.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2025 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 338.47

Г. М. Гребенюк,

к. е. н., доцент кафедри економіки та менеджменту,

Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2807-0268>

Т. Ю. Чаркіна,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки та менеджменту,

Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6202-0910>

Т. В. Полішко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту,

Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5773-4927>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.52

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ЗМІНАМИ НА ТРАНСПОРТІ

H. Hrebeniuk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and Management,

Ukrainian State University of Science and Technologies

T. Charkina,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics and Management,

Ukrainian State University of Science and Technologies

T. Polishko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management,

Ukrainian State University of Science and Technologies

MANAGING INNOVATIVE CHANGES IN TRANSPORT

У статті розглянуто управління інноваційними змінами на транспорті, розкриті актуальні питання щодо інноваційних підходів розвитку управління на підприємствах транспортної галузі. Авторами проаналізовано потреби в інноваційних змінах та у впровадженні нових стратегій в зв'язку з воєнним станом в країні та сформованим сучасним політичним та геополітичним середовищем. Особлива увага приділена важливості цифрової трансформації транспортно-логістичної системи. Обґрунтовано необхідність використання сучасних цифрових технологій на підприємствах транспортної галузі. Автори пропонують інструменти, за допомогою яких можна реалізувати цифрову трансформацію на транспортних підприємствах, серед яких інтернет речей (IoT), автоматизація процесів, інтеграція даних, блокчейн, мобільні додатки та веб-платформи, штучний інтелект та машинне навчання. Наголошено на важливості постійного моніторингу досліджень та опису процесів впровадження інноваційних підходів до управління розвитком підприємств транспортної галузі в умовах постійної невизначеності та змін в країні. Запропоновано сучасні цифрові технології, впровадження яких забезпечує впевнений ріст ефективності, сприяє підвищенню прозорості та конкурентоспроможності логістичних операцій на підприємствах транспортної галузі.

The article examines the management of innovative changes in transport, reveals current issues regarding innovative approaches to the development of management at transport enterprises. The authors analyze the needs for innovative changes and the implementation of new strategies in connection with the state of war in the country and the current political and geopolitical environment. Special attention is paid to the importance of digital transformation of the transport and logistics system. The need to use modern digital technologies at transport enterprises is substantiated. The authors offer tools to implement digital transformation in transport enterprises, including the Internet of Things (IoT), process automation, data integration, blockchain, mobile applications and web platforms, artificial intelligence, and machine learning. The importance of constant monitoring of research and description of the processes of implementing innovative approaches to managing the development of transport industry enterprises in conditions of constant uncertainty and change in the country is emphasized. Modern digital technologies are proposed, the implementation of which ensures a steady increase in efficiency, contributes to increasing the transparency and competitiveness of logistics operations at transport industry enterprises. Before introducing innovative technologies into the work processes of an enterprise, it is necessary to conduct a thorough analysis and assessment of their effectiveness. Improving the work processes of transport enterprises is a continuous action aimed at increasing the efficiency, productivity and quality of the enterprise's work and requires the active participation of all members of the work team. Digital transformation of transport enterprises consists not only in the implementation of new technologies, but also in a comprehensive approach to restructuring all business processes. All this provides new opportunities for the development of the industry and allows the country's transport enterprises to be more competitive in the global market.

Ключові слова: управління змінами, цифрові технології, логістика, транспорт, ефективність.

Key words: change management, digital technologies, logistics, transport, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасні складні умови в країні вимагають підприємства транспортної галузі покращувати свою діяльність за рахунок впровадження інноваційних підходів до управління розвитком транспортно-логістичної системи. Це дасть можливість підвищити ефективність використання наявних ресурсів та забезпечити сталий розвиток транспортних підприємств. В умовах, коли ризики зростають, а інфраструктурні можливості обмежені, вкрай необхідні інструменти для оптимізації робочих процесів, більш точного планування запасів та часу, а також мінімізації впливу зовнішніх загроз на ефективне функціонування підприємств транспортної галузі. Впровадження сучасних цифрових технологій забезпечить ріст ефективності, буде сприяти підвищенню прозорості та конкурентоспроможності транспортно-логістичної системи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанню управління інноваційними змінами на транспорті приділяється увага багатьох науковців, серед яких: Птащенко О. В., Шершенюк О. М., Кізілов І. В., Буднік М. М., Іванова Я. Ю., Топалов Р. М., Токмакова І. В., Овчиннікова В. О., Корінь М. В., Обруч Г. В., Спіцина А. Є., Ачкасова Л. М., Водолажська Т. О., Іванченко Н. О., Кудрицька Ж. В., Рекачинська К. В., Скіцько В. І., Криворучко О. М. [1—10]. Але дослідженню питання управління інноваційними змінами на транспорті потрібен постійний розвиток як у теоретичній, так і в практичній площинах.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є обґрунтування необхідності використання сучасних цифрових технологій на підприємствах транспортної галузі та окреслення основних етапів комплексного підходу до управління інноваційними змінами на транспорті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах воєнного стану транспортні підприємства України потребують інноваційних підходів та нових стратегій у зв'язку зі становищем, сформованим сучасним політичним та геополітичним середовищем. На території України суттєво змінилися умови функціонування економіки, через воєнний конфлікт значних руйнувань зазнала інфраструктура країни, воєнний стан негативно вплинув на всі сфери життя, не є виключенням і транспортна галузь України. В сучасних важких умовах важливу роль у забезпеченні економічної стабільності та сталого розвитку країни відіграють транспортні підприємства. На теперішній час життєво важливим завданням для підприємств транспортної галузі є пошук нових шляхів отримання конкурентних переваг. Дослідження та опис процесів впровадження інноваційних підходів до управління розвитком підприємств транспортної галузі є актуальним та важливим в умовах постійної невизначеності та змін в країні [1].

Використовуючи сучасні методи покращення бізнес-процесів підприємств транспортної галузі, можна досягти їх швидкої адаптації до вимог зовнішнього та внутрішнього середовища. Перед впровадженням в робочі процеси підприємства інноваційних технологій, необхідно провести ретельний аналіз та оцінку їх ефективності. Вдосконалення робочих процесів транспортних підприємств є безперервною дією, яка спрямована на підвищення ефективності, продуктивності та якості роботи підприємства та вимагає активної участі всіх членів трудового колективу. Використання сучасних інструментів та систематичний підхід сприяє досягненню вагомих результатів і забезпечує стійкий розвиток підприємства [2]. Наприклад, автоматизацією різноманітних процесів на транспортних підприємствах легко замінюються багато рутинних операцій, які раніше повинні були виконувати працівники підприємства. Комплекс заходів, направлених на підвищення ефективності роботи підприємств завдяки аналізу та вдосконаленню існуючих процесів, називають оптимізацією бізнес-процесів підприємства. Цей інструмент дозволяє значно знизити витрати, підвищити якість та збільшити швидкість надаваних послуг на підприємствах транспортної галузі. Також однією з ефективних методик менеджменту вва-

жається інжиніринг бізнесу. Як правило цю методикку застосовують для постійного вдосконалення вже існуючих робочих процесів, а також вона дає можливість адаптувати всі процеси після впровадження нових технологій, пристосувати їх до ринкових змін та підвищити ефективність окремих ланок робочого процесу на підприємстві. В випадку, якщо підприємство не росте та не розвивається так швидко як планувалося, можливо настав час для його реорганізації, завдяки якій можна змінити не лише структуру підприємства, а й оновити стратегію, підвищити ефективність та адаптацію до нових ринкових умов. Реорганізація підприємства — це комплексний пакет змін, який сприяє зростанню ефективності діяльності підприємства та його адаптації до мінливих економічних умов, а також позитивно впливає на реалізацію поставлених стратегічних цілей. Такий процес може вносити зміни в організаційну структуру, в управлінські практики, фінансові аспекти або навіть у спосіб взаємодії з клієнтами та постачальниками. Реорганізація не обов'язково означає повну ліквідацію налагодженої роботи підприємства, як це іноді здається. Це, перш за все, шлях до адаптації в нових умовах та підвищення конкурентоспроможності. Реструктуризація бізнес-процесів представляє собою вже цілеспрямовану зміну структури підприємства, вона повинна гарантувати можливість успішно розвиватися та досягати певних цілей, враховуючи вплив внутрішнього та зовнішнього середовища [3]. Однією з головних причин прагнення підприємств до проведення реструктуризації є незадоволеність ефективністю їх діяльності. Це може виражатися в низьких фінансових показниках, зростанні дебіторської або кредиторської заборгованості, в потенційній небезпеці втрати активів або контролю над підприємством. Якщо порівняти процеси реінжинірингу та реструктуризації, можна знайти наступні відмінності:

1. Різний об'єкт змін. В процесі реструктуризації змінам піддаються характеристики ста- ну системи, тобто структура організації, а у разі реінжинірингу — внутрішньосистемні процеси.

2. Різні масштаби змін, що проводяться. Реінжиніринг в багатьох випадках орієнтований на повну заміну існуючих процесів. Реструктуризація ж охоплює структурні перетворення як усієї системи, так і окремих її підсистем та елементів.

3. Різні ступені формалізації процесу. Рейнжиніринг передбачає перехід до процесної схеми ведення бізнесу, відмовляючись при цьому від функціональної структури, але впроваджуючи автономні міждисциплінарні робочі групи. Процес реструктуризації передбачає досить широкий діапазон кінцевих структур, що свідчить про його незначну формалізованість.

Важливим етапом розвитку транспортних підприємств, підвищення вартості їх активів, продуктивності праці, конкурентоспроможності являє собою цифрова трансформація. В теперішній час на транспортно-логістичну систему має вагомий вплив сучасний науково-технічний прогрес та інноваційні цифрові технології. Логістика з допоміжної галузі діяльності багатьох підприємств трансформувалася в один із головних факторів забезпечення їх ефективності та конкурентоспроможності. Цифрова трансформація транспортно-логістичної системи призводить до масштабних змін у цій галузі. Впровадження сучасних цифрових технологій забезпечує впевнений ріст ефективності, сприяє підвищенню прозорості та конкурентоспроможності логістичних операцій [4]. Важливо сформулювати сприятливу до інноваційної діяльності атмосферу на підприємстві. Створювати інноваційну культуру в колективі, яка б сприяла позитивному відношенню співробітників до впровадження нових технологій, їх готовності та здатності вивчати щось нове, використовуючи це не тільки на роботі, а й у всіх сферах життя [5].

Цифрову трансформацію на транспортних підприємствах можна реалізувати за допомогою таких інструментів, як:

1. Інтернет речей (ІоТ), використання якого дозволить оптимізувати маршрути, підвищити безпеку перевезень та робить можливим здійснювати проактивне обслуговування. Все це можливо завдяки впровадженню датчиків та сенсорів для збору інформації про стан транспортних засобів, вантажів та інфраструктури у режимі реального часу.

2. Автоматизація процесів, яка передбачає заміщення ручних операцій автоматизованими системами, що в свою чергу дозволяє значно скоротити витрати часу та зменшити кількість помилок. Цей інструмент можна реалізувати при плануванні маршрутів, обробці замовлень, відстеженню вантажів та застосовувати для успішного управління складами.

3. Інтеграція даних, яка представляє собою збір, обробку та аналіз великих обсягів

даних з різних джерел. Це дозволяє отримувати важливу інформацію про місцезнаходження вантажів, стан транспортних засобів, вимоги клієнтів та інші важливі показники.

4. Блокчейн, що дозволяє відстежувати переміщення товарів від виробника до споживача. Застосування цієї технології надасть прозорість та безпеку ланцюгів поставок, тим самим виключить можливість підробок та забезпечить довіру до інформації.

5. Мобільні додатки та веб-платформи, які дозволяють в зручному форматі здійснювати оплату, відстежувати замовлення та отримувати достовірну інформацію про доставку, що сприяє ефективній взаємодії між клієнтами, партнерами та співробітниками.

6. Штучний інтелект та машинне навчання, які допомагають робити різноманітний аналіз даних, прогнозувати попит товарів та послуг, оптимізувати маршрути та автоматизувати прийняття важливих рішень [6].

Використання інтернету речей (ІоТ) в сфері транспорту та логістики представляє собою мережу фізично пов'язаного обладнання, яке завдяки інтернету в режимі реального часу може збирати різноманітні дані та робити обмін ними. Автоматизація та вдосконалення різноманітних процесів завдяки використанню зібраних даних і є метою інтернету речей. У транспортній та логістичній галузях інтернет речей дає можливість відстежувати товари, ланцюги поставок, контролювати умови перевезення вантажів, а також оптимізувати транспортування та витрати. Аналіз та обробка зібраної за допомогою інтернету речей інформації, дозволяє приймати обґрунтовані рішення. В технології інтернету речей для транспортно-логістичних систем використовуються такі пристрої, як:

— датчики температури, вологості, тиску, вібрації, руху;

— GPS-трекери для встановлення місцезнаходження транспортних засобів та вантажів;

— RFID-мітки для автоматичної ідентифікації товарів та контейнерів;

— камери відеоспостереження для контролю за процесами на складах і в транспортних засобах.

Таким чином, впровадження на транспортних підприємствах інтернету речей (ІоТ) відкриває нові можливості для оптимізації транспортно-логістичних процесів. Що в свою чергу призведе до підвищення ефективності роботи підприємств транспортної галузі, зни-

зять їх витрати та забезпечити високий рівень обслуговування клієнтів [7].

Автоматизація процесів у транспортно-логістичній системі дозволить значно підвищити ефективність, точність, швидкість виконання операцій та знизить поточні витрати. Вона представляє собою впровадження технологій, які автоматизують ручну працю, краще за все заміні підлягають рутинні дії та процеси, які постійно повторюються. Системи автоматизації транспортної логістики впроваджують, щоб спростити співробітникам транспортних підприємств роботу, а також підвищити ефективність, знизити ризики, заощадити час, збільшити прибутки та таке інше.

Одним з найважливіших аспектів цифрової трансформації транспортно-логістичної системи є інтеграція даних. Вона створює єдину картину процесів, що відбуваються за рахунок об'єднання інформації з різних джерел. Інтеграція даних надає безмежні перспективи для оптимізації та підвищення ефективності. Наприклад, за допомогою інтеграції даних можна оптимізувати маршрути та підбирати оптимальні транспортні засоби, підвищувати ефективність управління запасами та прогнозувати попит. Крім того, інтеграція даних забезпечує повну прозорість всіх етапів логістичного процесу, що позитивно впливає на задоволеність клієнтів, які в будь-який момент в режимі реального часу можуть відстежувати свої замовлення [8].

Блокчейн — це децентралізована цифрова база даних, що функціонує як ланцюжок блоків, де кожен блок містить інформацію, захищену криптографією. Завдяки технології блокчейну операції ланцюгів поставок матимуть підвищену прозорість, ефективність та безпеку. Ця технологія гарантує доступ до перевірених, незмінних записів всіх залучених сторін, що зменшує вірогідність помилок та підвищує прозорість.

Мобільні додатки та веб-платформи для вантажоперевезень та організації логістики оптимізують робочі процеси, автоматизують діяльність та скорочують витрати транспортних підприємств. Вирішується ряд завдань, а саме: підвищується рівень сервісу та обслуговування, контролюється робота водіїв, організовується ефективна логістика, налагоджується робота з документами та багато іншого. Завдяки додаткам для вантажоперевезень контролюється логістичний ланцюжок, ведеться детальний облік даних та витрат на перевезення [9].

Штучний інтелект та машинне навчання трансформують транспортно-логістичну галузь, спираючись на ці технології з'являється можливість приймати більш обґрунтовані рішення, проводити оптимізацію виробничих процесів та підвищувати загальну ефективність діяльності підприємств транспортної галузі. Алгоритми штучного інтелекту аналізують великі обсяги даних, що дозволяє оптимізувати виробництво, запаси та логістичні операції. Здатність штучного інтелекту розрахувати оптимальні маршрути доставки з урахуванням різних факторів, дозволяє скоротити витрати на паливо, час доставки та зменшити викиди шкідливих речовин. Моделі машинного навчання здатні робити прогноз щодо оптимального рівня запасів для всіх позицій товару, тим самим значно зменшуючи ризики дефіциту або надлишків, що в свою чергу веде до зниження витрати на зберігання та підвищення конкурентоспроможності [10].

Цифрова трансформація підприємств транспортної галузі полягає не лише у впровадженні нових технологій, а й у комплексному підході до перебудови всіх бізнес-процесів. Все це дає нові можливості для розвитку галузі та дозволяє транспортним підприємствам країни бути більш конкурентоспроможними на світовому ринку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Управління інноваційними змінами на транспорті — це не тільки впровадження нових технологій, а й комплексний підхід до перебудови бізнес-процесів, застосування інноваційної культури в колективі. Досліджуючи інноваційні зміни на транспортних підприємствах можна зробити висновок, що вони сприяють модернізації транспортної системи, підвищують ступінь безпеки транспорту, забезпечують високий рівень обслуговування клієнтів. Реалізація інноваційних процесів в транспортно-логістичній системі сприятиме повній модифікації транспортно-дорожнього комплексу країни згідно з міжнародними стандартами. Інноваційні зміни на транспорті відкривають нові можливості для розвитку галузі та дозволяють транспортним підприємствам стати більш конкурентоспроможними на світовому ринку.

Література:

1. Птащенко О. В., Шершенюк О. М., Кізілов І. В. Вплив цифрової трансформації на інно-

ваційну активність логістичних підприємств. Журнал стратегічних економічних досліджень. 2024. № 3 (20). С. 140—149.

2. Буднік М. М., Іванова Я. Ю. Підходи та моделі управління змінами на підприємстві. Бізнес Інформ. 2020. № 10. С. 370—376.

3. Топалов Р. М. Цифрова трансформація логістичних систем: сутнісна характеристика та особливості. Економіка та суспільство. 2024. № 70. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5322/5264>.

4. Токмакова І. В., Овчиннікова В. О., Корінь М. В., Обруч Г. В. Управління інноваційною діяльністю підприємств залізничного транспорту як інструмент забезпечення їх збалансованого розвитку. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2022. № 78—79. С. 131—140.

5. Спіцина А. Є. Інноваційна культура в управлінні персоналом транспортної галузі України. Економічний вісник Дніпровської політехніки. 2024. № 1. С. 116—127.

6. Ачкасова Л. М. Особливості цифрової трансформації транспортно-логістичної системи підприємства. Економіка транспортного комплексу. 2024. № 43. С. 211—224.

7. Ачкасова Л. М., Водолажська Т. О. Обґрунтування складових транспортно-логістичної системи підприємства. Економіка транспортного комплексу. 2023. Вип. 42. С. 155—168.

8. Іванченко Н. О., Кудрицька Ж. В., Рекачинська К. В. Бізнес-модель в умовах цифрових трансформацій. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. 2020. № 3. С. 185—190.

9. Скіцько В. І. Синергія цифрових технологій в логістичних системах. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 16. С. 18—24.

10. Криворучко О. М. Інноваційні підходи до розвитку управління на транспортних підприємствах: монографія. Харків: ФОП Панов А. М., 2024. 336 с.

References:

1. Ptashhenko, O. V. Shershenjuk, O. M. and Kizilov, I. V. (2024), "The impact of digital transformation on the innovative activity of logistics enterprises", Journal of Strategic Economic Research, vol. 3 (20), pp. 140—149.

2. Budnik, M. M. and Ivanova, J. Ju. (2020), "Approaches and models of change management in the enterprise", Business Inform, vol. 10, pp. 370—376.

3. Topalov, R. M. (2024), "Digital transformation of logistics systems: essential characteristics and features", Economy and society, vol. 70, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5322/5264> (Accessed 28 March 2025).

4. Tokmakova, I. V. Ovchynnikova, V. O. Korinj, M. V. and Obruch, Gh. V. (2022), "Management of innovative activities of railway transport enterprises as a tool for ensuring their balanced development", Bulletin of Transport and Industry Economics, vol. 78—79, pp. 131—140.

5. Spicina, A. Je. (2024), "Innovative culture in personnel management in the transport industry of Ukraine", Economic Bulletin of the Dnipro Polytechnic University, vol. 1, pp. 116—127.

6. Achkasova, L. M. (2024), "Features of digital transformation of the transport and logistics system of an enterprise", Economics of the transport complex, vol. 43, pp. 211—224.

7. Achkasova, L. M. and Vodolazhsjka, T. O. (2023), "Justification of the components of the transport and logistics system of the enterprise", Economics of the transport complex, vol. 42, pp. 155—168.

8. Ivanchenko, N. O. Kudrycjka, Zh. V. and Rekachynsjka, K. V. (2020), "Business model in the context of digital transformations", Scientific notes of V. I. Vernadsky TNU, vol. 3, pp. 185—190.

9. Skicjko, V. I. (2018), "Synergy of digital technologies in logistics systems", Investments: practice and experience, vol. 16, pp. 18—24.

10. Kryvoruchko, O. M. (2024), Innovacijni pidkhody do rozvytku upravlinnja na transportnykh pidpryjemstvakh [Innovative approaches to the development of management in transport enterprises], Individual entrepreneur Panov A. M., Kharkiv, Ukrainian.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2025 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 359-63:338.054.23

В. І. Лазаренко,

PhD в галузі економіки, доцент кафедри товарознавства та комерційної діяльності в будівництві, Київський національний університет будівництва і архітектури,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8376-4668>

О. М. Згурська,

д. е. н., доцент, Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва, кафедра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3878-3007>

Б. С. Нечитайло,

аспірант, науковий співробітник, Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва, кафедра документознавства та інформаційної діяльності, Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-0323-9901>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.58

ДІАГНОСТИКА ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

V. Lazarenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Commodity Studies and Commercial Activities in Construction, Kyiv National University of Construction and Architecture Kyiv, Ukraine

O. Zghurska,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor Educational and Scientific Institute of Management and Entrepreneurship, Department of Entrepreneurship, Trade and Stock Exchange Activities, State University of Information and Communication Technologies

B. Nechytailo,

Postgraduate student, Research Fellow, Educational and Scientific Institute of Management and Entrepreneurship, Department of Document Science and Information Activities, State University of Information and Communication Technologies

DIAGNOSTICS OF AGRICULTURAL LAND POTENTIAL UNDER MARTIAL LAW

У статті проведено аналіз впливу рівня якості ґрунтів, зокрема досліджено основні параметри деградації ґрунтів, зокрема ерозійні процеси, забруднення важкими металами та руйнування родючого шару внаслідок військових дій. Особлива увага приділяється методам оцінки та прогнозування змін у аграрному секторі за умов обмежених ресурсів і підвищених ризиків. Запропоновано підходи до відновлення та оптимізації використання пошкоджених земель, що сприятиме забезпеченню продовольчої безпеки та сталому розвитку аграрного виробництва. Проведено аналіз та характеристику потенціалу сільськогосподарських земель України в умовах триваючої збройної агресії, оцінено їх загальний стан та перспективи подальшого відновлення. Під час оцінки було враховано основні агрохімічні параметри оцінки якості ґрунтового покриву, а також стан їх родючості. Визначено ключові чинники формування сільськогосподарського економічного потенціалу на засадах збалансованого розвитку. З'ясовано, що основним негативним чинником, окрім військових дій, є переважаючий високоінтенсивний метод ведення сільськогосподарського виробництва та надмірна розораність. Важливим чинником є також високий ступінь ерозії ґрунтів, що спричинений природними і антропогенними чинниками. Визначено показники еколого-економічних збитків агропромислового комплексу, які були нанесені в результаті військових дій з боку російської федерації проти української держави. Запропоновані узагальнені висновки щодо удосконалення чинного економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення, що ґрунтуються на формуванні оптимальної економіко-організаційної моделі бізнесу, яка враховує особливості стану сільськогосподарських земель для кожного регіону окремо.

The article analyzes the impact of soil quality, in particular, the main parameters of soil degradation are studied, in particular, erosion processes, heavy metal pollution and destruction of the fertile layer as a result of military operations. Special attention is paid to methods of assessing and predicting changes in the agricultural sector under conditions of limited resources and increased risks. Approaches to the restoration and optimization of the use of damaged lands are proposed, which will contribute to ensuring the food security of the Ukrainian nation as a whole and the sustainable development of agricultural production in the context of the global strategic development of the state. The potential of agricultural lands in Ukraine under the conditions of ongoing armed aggression was analyzed and characterized, their general condition and prospects for further restoration were assessed in the context of future post-war political and economic instability and uncertainty. During the assessment, the main agrochemical parameters for assessing the quality of the soil cover were taken into account, as well as the state of their fertility, taking into account the data of the last round of research on an all-Ukrainian scale. The key factors for the formation of agricultural economic potential on the basis of balanced development are identified. It was found that the main negative factor, in addition to military operations, is the prevailing high-intensity method of agricultural production and excessive plowing. An important factor is also the high degree of soil erosion caused by natural and anthropogenic factors. The indicators of ecological and economic damage to the agro-industrial complex, which were caused as a result of military actions by the Russian Federation against the Ukrainian state, are determined. Generalized conclusions are proposed regarding the improvement of the current economic potential of agricultural lands, which are based on the formation of an optimal economic and organizational business model, which takes into account the peculiarities of the state of agricultural lands for each region separately.

Ключові слова: економічний потенціал, агропромисловий комплекс, стан ґрунтів, сталий розвиток, продовольча безпека.

Keywords: economic potential, agro-industrial complex, soil condition, sustainable development, food security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сільське господарство є однією з ключових галузей економіки, що забезпечує продовольчу безпеку та стабільний соціально-економічний розвиток держави. Проте в умовах воєнного стану аграрний сектор зазнає значних викликів, зокрема через деградацію ґрунтів, фізичне знищення сільськогосподарських угідь, порушення екосистем та зменшення родючості земель. Втрата якісних ґрунтів безпосередньо впливає на врожайність, ефективність ведення сільського господарства та можливості відновлення аграрного потенціалу у поствоєнний період.

Значний вплив на стан ґрунтів мають чинники антропогенного та техногенного характеру, зокрема військові дії, що спричиняють забруднення важкими металами, нафтохімічними речовинами, залишками боєприпасів, а також зміну фізико-хімічних властивостей ґрунтового покриву. Крім того, механічне руйнування земель внаслідок вибухів, фортифікаційних робіт і масового переміщення техніки призводить до ерозійних процесів, ущільнення та зменшення водопроникності. Комплексне дос-

лідження даного питання дозволить розробити відповідні підходи до моніторингу стану ґрунтів, оцінки їхньої деградації та розробки рекомендацій щодо підвищення продуктивності агроєкосистем та їх згального еколого-економічного потенціалу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема деградації ґрунтів та їхнього впливу на сільськогосподарське виробництво в умовах воєнних конфліктів знаходили своє відображення в працях багатьох вчених. Зокрема, у працях Заришняка А. С., Балюка С. А., Лісового М. В., Комариста А. В., [6], Кучера А. В. [7], Максименко Н. В., Порохняка О. В. [8].

Однак, попри наявність значної кількості досліджень, питання інтегрованої оцінки параметрів якості ґрунтів та їхнього впливу на економічний потенціал сільськогосподарських угідь в умовах воєнного стану потребує подальшого вивчення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Визначити основні параметри впливу рівня якості ґрунтів на сільськогосподарський потенціал земель в умовах, що склалися, а також ви-

Таблиця 1. Розподіл ґрунтів України за кислотним станом

Характеристика	Відсотковий показник, %
Кислі	24,4
Нейтральні	57,2
Лужні	18,4

Джерело: сформовано авторами за даними [9].

Таблиця 2. Розподіл ґрунтів України за класами

Клас ґрунтів	Показник, %
Дуже висока якість	1,5
Висока якість	18,9
Середня якість	55,9
Низька якість	23
Дуже низька якість	0,5
Незручні ґрунти	0,1

Джерело: сформовано авторами за даними [9].

явити ключові чинники їхньої деградації та обґрунтувати шляхи збереження і відновлення родючості ґрунтів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Очевидно, що ґрунти і їх стан мають першочергове значення в контексті формування (або раціонального використання) економічного потенціалу аграрного сектору економіки країни. В прагненні досягти бажаного високого рівня економічного ефекту, сільськогосподарські виробники часто нехтують екологічним станом ресурсів агросфери, надмірно експлуатуючи ґрунтовий покрив. Україна, на жаль, є однією з небагатьох країн світу, де переважає інтенсивний метод ведення сільського господарства. Тому з метою формування належної моделі продовольчої безпеки держави, слід визначити актуальний стан ґрунтів.

В Україні зараз налічується близько 39,5 га сільськогосподарських угідь, де вони розподілені у відповідності до цільового використання. Впродовж тривалого часу в аграрному секторі України переважає такий економічний напрямок як рослинництво, і, відповідно, більшість земель відведені під рілля — 31,4 млн га. Україна ще до початку повномасштабної фази збройної агресії росії мала один з найвищих показників за кількістю розораних земель — більше 80 %, що створює надприбутки крупним гравцям на ринках рослинницької продовольчої продукції, але з іншого боку наносить значний деструктивний вплив природним ресурсам агросфери.

Так, за даними ДУ "Інституту ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського" [9], станом на 2021 рік структура ґрунтового покриву за кислотним станом мала наступний вигляд (таблиця 1).

Окремо варто відмітити, що найбільш "кислі" ґрунти знаходяться в зоні Полісся. Їх найбільше у таких областях як Житомирській, Вінницькій, Чернігівській та Закарпатській. Серед основних чинників, які впливають на такий стан ґрунтів варто виділити відсутність заходів щодо хімічної меліорації (вапнування). 2020 року провапновано лише 1,9 % від загальної площі кислих ґрунтів із мінімально необхідних 25 % щороку. Надмірна кислотність може призвести до втрати найбільш родючого і головного шару ґрунту — гумусу.

На жаль, сучасний негативний стан сільського господарства зумовлений не лише впливом природних або антропогенних чинників. Серйозної школи сільськогосподарській сфері завдає триваюча збройна агресія російської федерації проти України. Станом на 2025 рік, частина крупних сільськогосподарських регіонів України залишається під окупацією, а також піддаються активним обстрілам з боку ворога. Значно посилений був негативний стан і терактам з боку росії на території Каховської ГЕС, де був здійснений підриг дамби, і в результаті чого частина сільськогосподарських земель була затопленою і може бути безповоротно втраченою для сільськогосподарського виробництва.

Також серед ключових чинників, що сприяють сучасний негативний стан сільськогосподарських угідь України варто виділити:

— загальна деградація та зменшення родючості ґрунтів (загальна динаміка зменшення кількості врожайності щонайменше на 25%, а також низька ефективність внесених добрив);

— активна фаза військових дій (підвищений вміст важких металів, таких як ртуть, арсен та кадмій, у зонах бойових дій. Ці елементи перевищують гранично допустимі концентрації та фонові значення, що становить загрозу для екосистем та здоров'я населення);

Загалом, ґрунти України можна розподілити на класи. Здебільшого, в Україні наразі переважають ґрунти середнього класу (табл. 2).

Найкращими областями за класами ґрунтів, очевидно, є центральна частина України: Кіровоградська, Чернівецька, Черкаська, Дніпропетровська область. Дана тенденція є цілком закономірним явищем, оскільки центральні регіони знаходяться в найбільш сприятливій лісостеповій зоні для вирощування основних видів продукції рослинництва.

За даними Інституту ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського [9], близько 60% території України вкриті найбільш родючими ґрунтами в світі — чорноземами. Головним у

грунті виступає найбільш родючий шар — гумус. У чорноземах він може становити 6—9% агрохімічного складу, на відміну від інших типів ґрунтів у 3-5%. Проте, якщо взяти до уваги дію усіх зовнішніх чинників (активна фаза бойових дій, зміни клімату, забруднення природних ресурсів тощо), то даний показник очевидно зменшився. І, як вже зазначалося, Україна потребуватиме значного обсягу інвестицій для відновлення її екосистеми

Природно-ресурсний та екологічний чинник в сільському господарстві мають однаково важливе значення як і забезпечення позитивної динаміки ринкової кон'юнктури. Агробізнес, управління ним та забезпечення належного рівня економічної ефективності можливо лише при досягненні балансу усіх його елементів.

Дана тенденція, яка пов'язана з екологічним та фізико-хімічним станом ґрунтів за останні роки, досить яскраво позначається на економічних показниках сільськогосподарського бізнесу, зокрема у сфері рослинництва, де стан земель сільськогосподарського призначення є основним чинником економічного ефекту. І на жаль, слід констатувати, що негативний стан ґрунтів, який погіршувався з року-в-рік прямо пропорційно відобразився на стану рослинництва в Україні (табл. 3).

Як свідчать дані, які наведені в таблиці, чітко простежується тенденція в частині зменшення площ під виробництво основних зернобобових та овочевих культур. Стабільно збільшується лише соняшник, оскільки Україна є світовим лідером за експортом соняшникової олії. Однак тут варто відмітити негативний аспект — соняшник досить сильно виснажує ґрунт, а основні великі виробники часто нехтують прави-

Таблиця 3. Площі, які зайняті під вирощування сільськогосподарських культур у розрізі по роках, тис. га

Рік	Площа посівна сільськогосподарських культур, тис. га			Площа насаджень культур плодкових та ягідних (загальна)
	культури зернові та зернобобові	соняшник	культури овочеві	
1991	14671	1601	477	842
2000	13646	2943	541	425
2001	15586	2502	492	402
2010	15090	4572	465	255
2014	14801	5257	467	239
2015	14739	5105	446	235
2016	14401	6073	447	224
2017	14624	6034	445	226
2018	14839	6117	439	228
2019	15318	5928	452	225
2020	15392	6457	464	219
2021	15995	6622	460	217
2022	12171	5293	378	193
2023	10985	5220	397	187

Джерело: сформовано авторами за даними [5].

лами сівозміни, надаючи полям, на яких вирощувалась дана культура належний "відпочинок" та час для відновлення мікрофлори та мікрофауни.

А що стосується самого виробництва, то ситуація відображена на рисунку 1.

Як можна зрозуміти з даного аналізу, вирощування зернових культур має стабільну позитивну динаміку через значний експортний потенціал підприємств, а також через те, що більшість крупних агрохолдингів зайняті саме вирощуванням продукції рослинництва. Аналогічну ситуацію можна спостерігати при виробництві соняшнику. Короткотривале зменшення обсягів виробництва з 2020 по 2023 роки пояснюються об'єктивними обставинами пов'язану з військовими діями. Проте, даний висо-

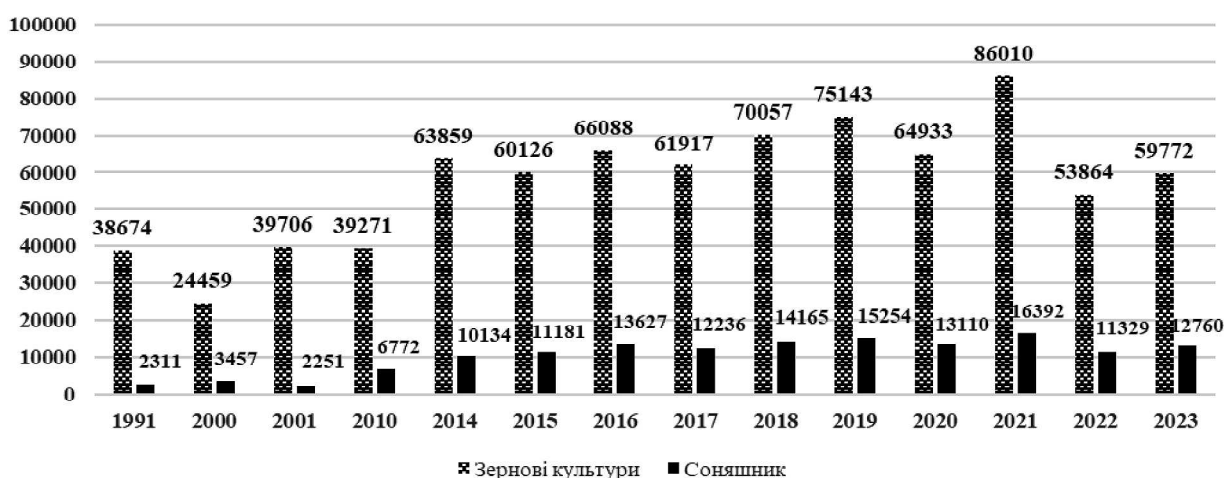

Рис. 1. Обсяг виробництва зернових культур та соняшнику з 1991 року по 2023 рік, тис. тон

Джерело: сформовано автором за даними [5].

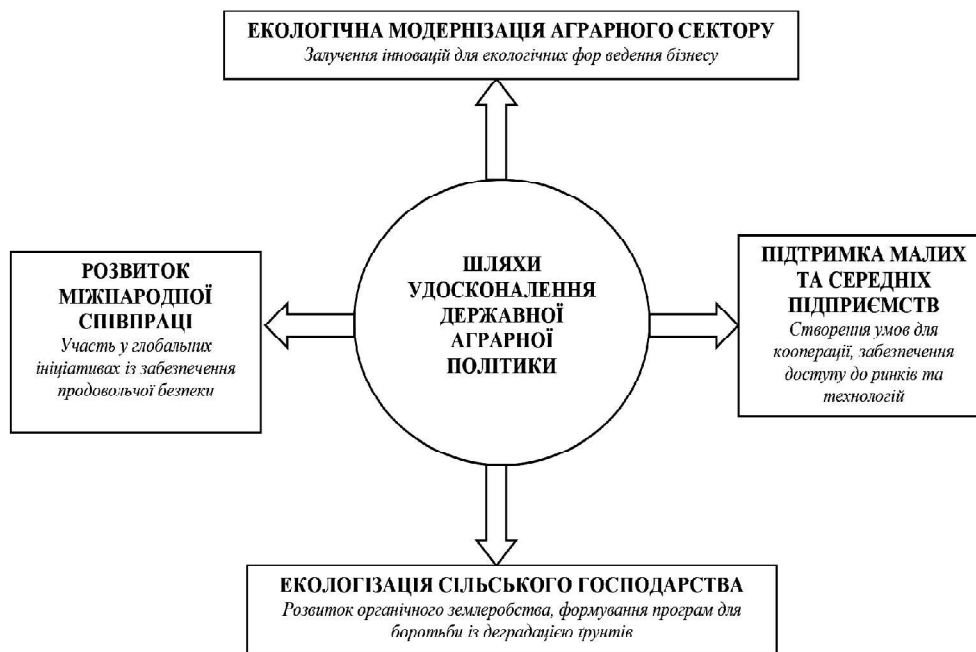

Рис. 2. Шляхи удосконалення державної аграрної політики України

Джерело: сформовано авторами.

кий показник досягається лише за рахунок масштабування та інтесифікації виробництва, де на сільськогосподарських підприємствах простежується монокультурний характер виробництва.

Також варто відмітити, що Україна на даному етапі зіштовхнулася з певною стратегічною невизначеністю. Вищенаведений аналіз показав, що Україна, навіть в умовах повномасштабної збройної агресії, зберігає значний економічний потенціал сільського господарства. Однак, за умов її інтеграції в Європейський Союз, необхідно буде переглянути власну державну аграрну політику в частині екологізації сільського господарства, тобто зберегти та відновити землі сільськогосподарського призначення. Наразі, Україна має цілу низку проблем загального рівня, які пов'язані з управлінням економічним та природним потенціалом сільського господарства України:

- активна фаза військових дій (руйнування інфраструктури, замінування земель, втрата частини орних земель через бойові дії та окупацію);

- глобальні зміни клімату (потреба в адаптації агротехнологій до нових кліматичних умов);

- фінансові чинники (недостатність коштів у державному бюджеті для фінансування наявних та нових аграрних програм, складність залучення інвестицій через нестабільність);

- соціальний стан населення сільських територій (відтік молоді з села через недостатню

зайнятість, мобілізаційні заходи, відсутність інфраструктури, зростання рівня бідності у сільській місцевості);

- нерівномірний доступ до природних ресурсів (диспропорції між великими агрохолдингами та малими фермерськими господарствами у доступі до землі, кредитів і технологій).

Варто окремо зазначити, що навіть за умови завершення бойових дій, на даному етапі свого розвитку, Україна дуже залежна від фінансування з боку зовнішніх донорів та фінансово-кредитних організацій. А тому більшість коштів, які будуть надані Україні шляхом прямих інвестицій, в першу чергу мають піти на відновлення сільськогосподарських ресурсів та базової інфраструктури агропромислового комплексу України. Особливо дані витрати необхідно буде спрямувати на відновлення ґрунтів та покращення їх екологічного стану.

Україна вже на даному етапі має розробляти нові підходи в частині екологічно безпечного управління сільським господарством в довгостроковій перспективі. Враховуючи вищезазначене, удосконалення системи державної аграрної політики України, може відбуватися з урахуванням наступних кроків (рис. 2).

Зазначені вище шляхи є початковими загальними орієнтирами розвитку агропромислового комплексу України. Без урахування даних чинників видається складним спрогнозувати розвиток сільського господарства в Україні і

удосконалення системи управління ним. Головна мета державної аграрної політики в контексті вирішення проблем деградації ґрунтів має бути удосконалення системи управління ними, а також має бути забезпечення прозорості усіх процесів для усіх суб'єктів даної галузі (зокрема, ефективна система агрохімічної паспортизації земель). Зокрема, за даними ДУ "Інститут охорони" ґрунтів [1], агрохімічний паспортизації земель в залежності від природно-кліматичних зон було піддано в середньому лише 25 % від усіх ґрунтів України (табл. 4).

Таким чином, можна зробити висновок, що державна аграрна політика України, яка спрямована на забезпечення продовольчої безпеки, розвиток сільських територій та інтеграцію аграрного сектору до світової економіки має в першу чергу бути спрямована на подання усіх екологічних ризиків та деградації ґрунтів. А не бути орієнтована лише на досягнення економічних показників.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У ході проведеного дослідження було встановлено, що рівень якості ґрунтів є ключовим чинником, який визначає продуктивність сільськогосподарських угідь. В ході аналізу визначено, що деградація ґрунтів посилюється внаслідок інтенсивного використання без належного відновлення родючості, а також через воєнні дії, які спричинили механічне руйнування, забруднення важкими металами та хімічними сполуками, а також те, що порушення агрохімічного балансу спостерігається на більшості досліджуваних територій, що виражається у зниженні вмісту гумусу, підвищеній кислотності та дефіциті макро- і мікроелементів. Таким чином, оцінка параметрів впливу рівня якості ґрунтів в умовах воєнного стану підтверджує критичну необхідність розробки заходів щодо їх відновлення, збереження та раціонального використання.

Проведення подальших досліджень у цьому напрямку сприятиме розробці науково обґрунтованих стратегій збереження та відновлення українських ґрунтів, що є критично важливим у контексті забезпечення продовольчої безпеки країни.

Література:

1. Балюк С. А., Кучер А. В., Максименко Н. В. Ґрунтові ресурси України: стан, проблеми і стратегія сталого управління. Укр. геогр. журн. 2021. № 2. С. 3—11.

Таблиця 4. Питома вага земель сільськогосподарського призначення, на яких проведено агрохімічну паспортизацію у 2016—2020 роках

Природно-кліматична зона	Показник, %
Полісся	24,2
Лісостеп	25,7
Степ	17,3
Усього по Україні	21,3

Джерело: сформовано автором за даними [9].

2. Борщевський В. В., Засадко В. В., Василюк О. Б. Західний регіон України в умовах сучасних викликів глобалізації: стратегічне планування розвитку в контексті наближення до ЄС. Регіональна економіка. 2022. № 2. С. 25—34.

3. Валерко Р. А., Герасимчук Л. О. Екологічна оцінка стану сільських населених пунктів Житомирської області. Екологічні науки. 2020. № 6 (33). С. 96—102.

4. Гуцуляк Г. Д., Гуцуляк Ю. Г. Система збалансованого землеволодіння і природокористування в об'єднаних територіальних громадах та принципи її формування. Збалансоване природокористування. 2023. Вип. 1. С. 12—17.

5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Наукові дослідження з моніторингу та обстеження сільськогосподарських угідь України за результатами X туру (2016—2020 рр.) / К.: ДУ "Інститут охорони ґрунтів України", 2021. 74 с.

7. Заришняк А. С., Балюк С. А., Лісовий М. В., Комариста А. В. Баланс гумусу і поживних речовин у ґрунтах України. Вісник аграрної науки. 2012. № 1. С. 28—32.

8. Кучер А. В. Стратегічні напрями розвитку низьковуглецевого землекористування як запоруки стійкості до змін клімату: моногр. Харків: ФОП Бровін О. В., 2019. 202 с.

9. Інституту ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського [Офіційний сайт] Режим доступу: <https://issar.com.ua/>

10. Максименко Н. В., Порохняк О. В. Перспективи розвитку ландшафтного планування як засобу для оптимізації функціонування агроєкосистем. Людина та довкілля. Проблеми неоекології: науковий журнал Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2015. № 3—4. С. 21—27.

11. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL: <https://www.sd4ua.org> (дата звернення: 19.03.2025).

12. Сучасний екологічний стан сільських селітебних територій України: відтворення і

збереження людського і природноресурсного потенціалу / Н. В. Палапа та ін. Агроекологічний журнал. 2021. № 2. С. 108—116.

13. Yin J., Wang D., Li H. Spatial optimization of rural settlements in ecologically fragile regions: Insights from a social-ecological system. Habitat International. 2023. Vol. 138. P. 102854.

14. Onitsuka K., Hoshino S. Inter-community networks of rural leaders and key people: Case study on a rural revitalization program in Kyoto Prefecture, Japan. Journal of Rural Studies. 2018. Vol. 61. P. 123136.

References:

1. Balyuk, S. A., Kucher, A. V., & Maksymenko, N. V. (2021), "Soil resources of Ukraine: state, problems and strategy of sustainable management", Ukr. heohr. zhurn., vol. 2, pp. 3—11.

2. Borshchevskiy, V. V., Zasadko, V. V. and Vasylytsia, O. B. (2022), "Western region of Ukraine in the conditions of modern challenges of globalization: strategic development planning in the context of approachment to the EU", Rehionalna ekonomika, vol. 2, pp. 25—34.

3. Valerko, R. A. and Herasymchuk, L. O. (2020), "Ecological assessment of the condition of rural settlements of Zhytomyr region", Ekologichni nauky, vol. 6 (33), pp. 96—102.

4. Hutsuliak, H. D. and Hutsuliak, Yu. H. (2023), "The system of balanced land ownership and nature use in united territorial communities and the principles of its formation", Zbalansovane pryrodokorystuvannya, vol. 1, pp. 12—17.

5. State Statistics Service of Ukraine (2025), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 Apr 2025).

6. Institute of Soil Protection of Ukraine (2023), Naukovi doslidzhennia z monitorynhu ta obstezhennia sil's'kohospodars'kykh uhid' Ukrainy za rezul'tatamy Kh turu (2016—2020 rr.) [Scientific research on monitoring and survey of agricultural lands of Ukraine according to the results of the tenth round (2016—2020)], SI "Institute of Soil Protection of Ukraine.", Kyiv, Ukraine.

7. Zaryshniak, A. S., Balyuk, S. A., Lisovyi, M. V., & Komarysta, A. V. (2012), "Balance of humus and nutrients in the soils of Ukraine", Bulletin of Agrarian Science, vol. 1, pp. 28—32.

8. Kucher, A.V. (2019), Stratehichni napriamy rozvytku nyz'kovuhletsevoho zemlekorystuvannia iak zaporuky stijkosti do zmin klimatu [Strategic directions of low-carbon land use as a guarantee of resistance to climate change], FOP Brovin O.V., Kharkiv, Ukraine.

9. Institute of Soil Science and Agrochemistry named after O.N. Sokolovsky (2025), available at: <https://issar.com.ua/> (Accessed 15 Apr 2025).

10. Maksymenko, N. V., & Porohnyak, O. V. (2015), "Prospects for the development of landscape planning as a means to optimize the functioning of agroecosystems. Man and the environment", Problems of neoecology: Scientific Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, vol. 3—4. 21—27.

11. Sustainable development for Ukraine (2025), "Strategy of sustainable development of Ukraine until 2030", available at: <https://www.sd4ua.org/> (Accessed 19.03.2025).

12. Palapa, N. V. (2021), "Current ecological condition of rural settlement areas of Ukraine: reproduction and preservation of human and natural resource potential", Ahroekologichnyi zhurnal, vol. 2, pp. 108—116.

13. Yin, J. Wang, D., and Li, H. (2023), "Spatial optimization of rural settlements in ecologically fragile regions: Insights from a social-ecological system", Habitat International, Vol. 138, pp. 102854.

14. Wilson, G. (2010), "Multifunctional 'quality' and rural community resilience", Transactions of the Institute of British Geographers New Series, Vol. 35 (3), pp. 364—381.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2025 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 338(477):336.748.12

I. I. Чизмар,
 доктор філософії, проректор з господарської та навчальної роботи,
 Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1715-1310>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.65

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ ІНФЛЯЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

I. Chyzmar,
 PhD, Vice-Rector for Economic and Educational Work,
 Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

EVOLUTION OF INFLATION THEORIES IN THE CONTEXT OF ECONOMIC SCIENCE

Враховуючи, що інфляційні явища проявляються в процесах зростання загального рівня цін на товари та послуги, знецінення національної валюти та погіршення життєвого рівня громадян, важливо ретельно аналізувати та розуміти їхні причини та наслідки, щоб розробляти ефективні стратегії боротьби з інфляцією, оцінити її можливі наслідки щодо інвестиційного клімату, ринку праці та загальної економічної динаміки, підтримати добробут населення. Відтак метою статті є дослідження історичного розвитку економічних концепцій інфляції через призму еволюції поглядів на її причини та механізми дії в межах економічної науки. Завданнями дослідження є виявлення ключових етапів формування підходів до пояснення інфляції та оцінка внеску провідних економістів у формування сучасного розуміння цього явища. У межах дослідження звернуто увагу на те, що наявні теорії інфляції — монетаристська М. Фрідмана, кейнсіанська М. Кейнса і Б. Хансена, витратної інфляції М. Кейнса, У. Торна, Р. Куена та інфляційних очікувань М. Фрідмана та Г. С. Тейлора — відіграють ключову роль в аналізі причин, механізмів і наслідків інфляційних процесів. Доведено, що кожна з цих теорій допомагає сформувати ефективну макроекономічну політику. Зокрема, констатовано, що монетаристська теорія інфляції М. Фрідмана надає змогу оцінювати вплив грошово-кредитної політики та часто використовується центробанками для контролю інфляційного таргетування. Кейнсіанська теорія М. Кейнса і Б. Хансена надає змогу оцінити, як впливають на інфляцію державні витрати, податки, стимули та використовується для розуміння феномену циклічної інфляції, тобто тієї, що виникає внаслідок перегріву економіки. Теорія витратної інфляції М. Кейнса, У. Торна, Р. Куена актуальна при аналізі зовнішніх шоків — наприклад, енергетичної кризи чи зростання цін на імпортовану сировину та використовується для прогнозування структурної інфляції, яка не пов'язана з попитом. Теорія інфляційних очікувань М. Фрідмана та Г. С. Тейлора застосовується Центральними банками для врахування очікувань домогосподарств та бізнесу при формуванні монетарної (грошово-кредитної) політики. При цьому довіра до Національного банку та його здатність контролювати інфляцію впливає на довгострокові контракти, зарплати, ціноутворення.

Given that inflationary phenomena manifest in rising overall price levels for goods and services, the depreciation of the national currency, and the deterioration of citizens' living standards, it is important to carefully analyze and understand their causes and consequences. This is essential for developing effective strategies to combat inflation, assessing its potential impact on the investment climate, the labor market, and overall economic dynamics, and supporting the well-being of the population. Thus, the article aims to explore the historical development of economic concepts of inflation through the lens of the evolution of views on its causes and mechanisms within the framework of economic science. The objectives of the research are to identify key stages in the formation of approaches to explaining inflation and to assess the contribution of leading economists to the development of the modern understanding of this phenomenon. The research highlights that existing inflation theories — monetarist theory of M. Friedman, Keynesian theory of M. Keynes and B. Hansen, cost-push inflation theory of M. Keynes, W. Thorne, R. Cuen, and the theory of inflationary expectations by M. Friedman and G. S. Taylor — play a key role in analyzing the causes, mechanisms, and consequences of inflationary

processes. The author proves that each of these theories helps to shape effective macroeconomic policy. In particular, it is noted that M. Friedman's monetarist theory of inflation allows for evaluating the impact of monetary policy and is frequently used by central banks for inflation targeting. The Keynesian theory of M. Keynes and B. Hansen allows for evaluating how government spending, taxes, and incentives impact inflation. It is used to understand cyclical inflation, that is, inflation that arises due to an overheating of the economy. The cost-push inflation theory of M. Keynes, W. Thorne, and R. Cuen is relevant when analyzing external shocks, such as an energy crisis or rising prices for imported raw materials. It is used to forecast structural inflation, which is not related to demand. The theory of inflationary expectations by M. Friedman and G. S. Taylor is used by central banks to account for the expectations of households and businesses when forming monetary (monetary and credit) policy. In this context, trust in the National Bank and its ability to control inflation influences long-term contracts, wages, and price formation.

Ключові слова: контроль інфляційного таргетування; фінансові потрясіння; інфляційні процеси; кредитний регулятор; ринок праці.

Keywords: inflation targeting control; financial shocks; inflationary processes; credit regulator; labor market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Враховуючи, що інфляційні явища проявляються в процесах зростання загального рівня цін на товари та послуги, знецінення національної валюти та погіршення життєвого рівня громадян, важливо ретельно аналізувати та розуміти їхні причини й наслідки, щоб розробляти ефективні стратегії боротьби з ними. Неконтрольована інфляція може спричинити економічний колапс, що є найгіршим сценарієм для будь-якої країни. Коли ціни на товари і послуги зростають у разі за короткий період, валюта фактично перестає виконувати свої основні функції міра вартості, засобу обігу, засобу платежу, засобу загроюдження. Бізнеси, особливо малий і середній бізнес, не можуть передбачити витрати та доходи, що призводить до банкрутств, масових скорочень і падіння виробничої діяльності. В умовах такої економічної нестабільності втрачається довіра до фінансових установ, що ще більше ускладнює ситуацію і загрожує соціальною і політичною дестабілізацією.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика історичного розвитку економічних концепцій інфляції висвітлюється в працях таких науковців, як Восьний К. З., Заволока Ю. М., Сідненко М. В., Івко А. В., Івашина О. Ф., Івашина С. Ю. та ін. Дослідження цих авторів здебільшого зосереджені на сучасних проявах інфляції або окремих аспектах теоретичних підходів до її аналізу. Проте недо-

статньо уваги приділено комплексному історико-теоретичному аналізу еволюції уявлень про інфляцію — від класичних (монетаристських, кейнсіанських, витратних тощо) до сучасних теорій, а також — впливу історичних економічних умов на трансформацію наукових поглядів. Також, практично не сформована чітка періодизація формування концептуальних підходів до природи інфляції в історії економічної думки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження історичного розвитку економічних концепцій інфляції через призму еволюції поглядів на її причини та механізми дії в межах економічної науки. Завданнями дослідження є виявлення ключових етапів формування підходів до пояснення інфляції та оцінка внеску провідних економістів у формування сучасного розуміння цього явища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Зазначимо, що фінансові кризи, які супроводжувалися інфляційними явищами, виникали ще до кінця XIX століття. Однак ці процеси мали переважно локальний характер (часто обмежувалися окремими країнами або регіонами) та не отримали належної уваги з боку наукової спільноти. Зокрема, вони ще не аналізувалися як повноцінні "інфляційні кризи", оскільки сам термін "інфляція" тоді ще не був чітко визначеним.

Таблиця 1. Основні причини перших фінансових криз, що спричиняли інфляційні явища

Причини перших фінансових криз	Особливості прояву причин фінансових криз
Нестабільність грошових систем	Більшість економік, зокрема в США, використовували золотий стандарт, щоб обмежити кількість грошей в обігу золотими запасами. Однак періодичне зростання попиту на гроші, особливо в умовах економічного зростання, призводило до нестачі ліквідності, що сприяло кризам.*
Спекуляції та надмірні інвестиції	Бурхливий розвиток промисловості, призвів до надмірних інвестицій та спекуляцій. При цьому спекуляції на ринку акцій, земельних ділянок та цінних паперів без належного контролю та дисбаланси між попитом і пропозицією (внаслідок надмірних інвестицій**) формували економічними бульбашками, які схлопування, спричиняючи кризу.
Нестабільність банківських систем	Банківські системи багатьох країн була недостатньо розвинуті, зокрема не створили механізмів захисту від банкрутств. Багато банків банкрутувало через низьку ліквідність, відсутність гарантій для вкладників і непередбачуваність економічних умов.
Міжнародні економічні фактори	Суб'єкти бізнесу повною мірою не усвідомлювали, що світова економіка посилювала свою взаємозалежність, а економічні проблеми в одній країні часто мали глобальні наслідки.***

Примітка

*Коли грошова маса не відповідала висхідним потребам економіки, це призводило до економічної нестабільності.

** Інвестори масово вкладали кошти у будівництво залізниць або нових фабрик, але не врахували, чи буде попит на нові потужності. Це призводило до надлишку виробничих потужностей і падіння прибутковості підприємств.

*** Падіння цін на сировинні товари, валютні коливання, торгові війни та політичні нестабільності в одних країнах все більше впливали на економічну ситуацію в інших, які на той час ще не мали достатньо стійких механізмів для адаптації до таких змін.

Джерело: сформовано на основі [3; 6].

Вперше в економічному контексті це поняття почало використовуватись наприкінці XIX ст. у США, де під інфляцією розуміли процес зростання кількості грошей в обігу, що призводило до знецінення національної валюти. Уже наприкінці 1800-х — на початку 1900-х років як у США, так і в більшості країн Європи почали проявлятися перші серйозні фінансові кризи, що мали комплексні причини і не могли бути пояснені наявними на той час безінфляційними теоріями. Базовий перелік цих причин наведено автором у таблиці 1.

Таким чином, фінансові кризи наприкінці 1800-х — початку 1900-х років спричиняли різні за масштабом інфляційні явища, які запускалися через комбінацію внутрішніх економічних проблем (нестабільність грошової системи, надмірні інвестиції, спекуляції, слабкість банківського сектору) та зовнішніх чинників (міжнародна нестабільність, коливання цін на сировину, політичні ризики). Яскравим прикладом стала криза 1893 року в США, яка вважається однією з найглибших до Великої депресії. Ця криза була спричинена одночасною дією кількох факторів: перенасичення ринку залізничними проектами (внаслідок якого понад 125 залізничних компаній опинилися під контролем судів через банкрутство до червня

1894 року), падіння цін на срібло (через згорання дії Sherman Silver Purchase Act 1890 року), масове банкрутство банків і промислових підприємств, а також втрата довіри до фінансової системи. Так, до кінця 1893 року понад 16 000 підприємств, включаючи 642 банки та 156 залізничних компаній, збанкрутували. Інвестори почали масово вилучати депозити, акції різко втратили в ціні, а через паніку почалося глибоке економічне падіння, яке спричинило масові звільнення та скорочення виробництва. Безробіття зросло до 17% до зими 1893 року і залишалося вище 10% протягом наступних п'яти років. Ці процеси посилили інфляційний тиск через девальвацію валюти, зростання цін на базові товари та зниження купівельної спроможності населення.

Окрім кризи 1893 року, наприкінці XIX — на початку XX ст. США та інші країни пережили кілька серйозних фінансових потрясінь (зокрема, "Перша Велика депресія" ("Довга депресія") 1873 року (США та Європа), Паніка внаслідок серії банкрутств великих трастових компаній і банків у Нью-Йорку 1884 року (США), "Банкірська паніка" 1907 року (США) тощо). Кожна така криза спричиняла інфляційні явища та мала глибокі соціально-економічні наслідки.

Наприклад, внаслідок "Банкірської паніки" акції на Нью-Йоркській фондовій біржі втратили до 50% вартості, приблизно 250 банків зазнали проблем з ліквідністю або закрились. Попри дефляційні тенденції, зростання цін на базові товари (через дефіцит пропозиції) створювало локальні інфляційні хвилі. Наприклад, закриття дрібних банків, які кредитували фермерів та постачальників сільськогосподарської продукції, у багатьох регіонах спостерігався дефіцит зерна, м'яса. Це, призводило до локального зростання цін на ці товари на 10—20%.

Паніка 1884 року в Нью-Йорку, викликана банкрутствами великих фінансових установ (зокрема Marine National Bank і фірми Grant and Ward), призвела до різкого зростання вартості короткострокових кредитів. Через зменшення обсягів короткострокового фінансування виникли перебої в обороті капіталу в окремих секторах економіки та дисбаланси постачань, що спровокували підвищення цін на певні категорії товарів. Це створювало передумови для розгортання інфляції навіть в умовах загального економічного спаду.

Попри чисельність криз у другій половині XIX — на початку XX століття, саме криза 1893 року стала поворотним моментом для світової економіки та мала тривалий резонанс в соціально-економічному вимірі. Зокрема, у США вона стала основою для дебатів про створення централізованого емітента грошей і кредитного регулятора, а згодом — тригером створення Федеральної резервної системи в 1913 році. У Великій Британії економісти почали розробляти ідеї контрольованої грошової політики, які згодом вплинули на політику Банку Англії у міжвоєнний період. У Франції та Італії криза стимулювала інтерес до формування державних стабілізаційних фондів та різноманітних форм інфляційного страхування банківських депозитів.

Криза 1893 року стимулювала подальший розвиток міжнародної економічної науки, зокрема теорій, що пояснюють взаємозв'язок між грошовою масою, фінансовою стабільністю та цінами.

Так, аналізуючи наслідки економічної кризи, американський економіст Ірвін Фішер поставив ключове питання: як зміни в кількості грошей впливають на загальний рівень цін. Він не лише відкинув уявлення про те, що коливання цін зумовлені виключно зовнішніми факторами, а й запропонував рівняння обміну (у праці "The Rate of Interest", 1907), яке стало важливим кроком у розвитку кількісної теорії грошей.

Остаточне теоретичне оформлення та поглиблений аналіз цього рівняння Фішер представив у знаковій праці The Purchasing Power of Money (1911), де довів, що зміни грошової маси мають безпосередній вплив на рівень цін в економіці. Саме завдяки цій праці рівняння обміну стало одним з основних аналітичних інструментів для дослідження інфляційних процесів і зберігає своє значення в сучасній макроекономіці.

Окрім І. Фішера, суттєвий внесок у формування підходів до вивчення інфляції на межі XIX—XX століть зробили й інші видатні економісти: Кнут Віксель (Швеція), Альфред Маршалл (Велика Британія), Френк Тауссіг (США) та Людвіг фон Мізес (Австрія). Їхні праці заклали теоретичне підґрунтя для подальшого розвитку економічної науки в питанні природи й механізмів інфляції.

Так, К. Віксель у своїй праці "Interest and Prices" (1898) сформулював концепції "природної ставки відсотка" та "грошової ставки". Відхилення між цими ставками, за Вікселем, можуть викликати інфляцію або дефляцію. Він одним із перших наголосив, що навіть без емісії готівки надмірне банківське кредитування може призводити до інфляційного тиску.

Сьогодні ми маємо низку прикладів, які демонструють дієвість цієї концепції на практиці. Зокрема, під час фінансової кризи 2008 року та в період пандемії COVID-19 (2020—2022) багато центральних банків світу знизили облікові ставки до рекордно низьких рівнів, що зробило кредитні ресурси надзвичайно доступними. Це призвело до значного зростання грошової пропозиції через активне кредитування, що згодом, у поєднанні з перебоями в ланцюгах постачання та підвищеним споживчим попитом, спричинило стрімке зростання цін — класичну інфляційну динаміку, яку ще понад століття тому описав Віксель.

А. Маршалл (Велика Британія) у своїх працях, зокрема у "Principles of Economics" (1890), приділяв значну увагу ціноутворенню та попиту/пропозиції грошей, хоч і не зосереджувався виключно на інфляції. За маршалом ціна на товар встановлюється в точці перетину кривих попиту та пропозиції. Якщо одна з кривих зміщується (через зовнішні або внутрішні шоки), — утворюється дисбаланс, який впливає на рівень цін. Досягненнями науковця є:

1. систематизація механізму ціноутворення через взаємодію попиту та пропозиції (відома як "ножиці Маршалла");
2. запровадження поділу на коротко- та довгостроковий періоди в економічному аналізі;

Таблиця 2. Характеристика явищ, що формують несиметричність впливу інфляції за спостереженнями Людвіга фон Мізеса

Ключове явище	Сутність	Особливості впливу на інфляцію
Локалізований початок інфляції	Гроші надходять спочатку до окремих груп (банки, підрядники, великі інвестори).	Формується «ефект Кантільйона», коли ціни зростають нерівномірно.
Викривлення ринкових сигналів	Зростання цін відбувається не через попит/пропозицію, а через надлишок грошей.	Призводить до нерациональних економічних рішень.
Несиметричність попиту та пропозиції	Надмірне інвестування в окремі галузі (будівництво, інфраструктура)*.	Створює тимчасове зростання, після якого настає спад та поширення інфляції

Примітка: * Наприклад, інвестиції можуть здійснюватися в проєкти, які за нормальних умов були б економічно невиправданими. Джерело: сформовано на основі [1; 5–6].

3. удосконалення кількісної теорії грошей, що надалі стала базою для рівняння Фішера.

Сьогодні дієвість концепцій Маршалла знаходить своє підтвердження у прикладному аналізі інфляційних процесів. Зокрема, розмежування короткострокової та довгострокової динаміки дозволяє зрозуміти, чому інфляційний тиск у періоди економічних шоків (наприклад, енергетичної чи логістичної кризи [4]) може бути вищим, якщо товарна пропозиція не встигає за грошовим попитом. Зокрема, в умовах повномасштабного відторгнення РФ війни в Україну у 2022—2023 років відбулося знищення логістичних ланцюгів, виник дефіцит пального, відбулося зниження обсягів виробництва в окремих секторах економіки, які у єдності призвели до значного обмеженої товарної пропозиції. Водночас грошова підтримка держави (включно з соціальними виплатами, допомогою бізнесу, міжнародною фінансовою підтримкою) підвищила рівень грошового попиту. У результаті сформувався короткостроковий інфляційний тиск, який класично пояснювався через маршалівську логіку дисбалансу між попитом і пропозицією.

Ф. Тауссіг (США) один із перших економістів, який у своїй праці "Tariff History of the United States" (1888) проаналізував вплив тарифів, грошової політики та золотої валютної системи на ціни та економічну стабільність. Основною заслугою науковця є те, що він наголошував на інфляційних ризиках монетарної експансії, особливо в умовах нестабільної банківської системи.

Сьогодні ми маємо низку прикладів, які підтверджують актуальність цієї концепції. Наприклад, у 2020—2022 роках багато країн, реагуючи на економічні наслідки пандемії COVID-19, вдалися до масштабного монетарного стимулювання, включаючи "кількісне пом'якшення" (quantitative easing). В умовах ослабленої банківської дисципліни це призвело до перегріву ринків активів, зростання цін на нерухомість, енергоносії та продовольство. Саме ці явища — результат надмірного вливання ліквідності в економіку — ілюструють обґрунтованість попередження Тауссіга щодо інфляційних наслідків необережного розширення грошової маси.

Людвіг фон Мізес у "The Theory of Money and Credit" (1912) запропонував нове трактування інфляції — як процесу зростання грошової маси, що спотворює ринкові сигнали. Він звернув увагу на несиметричності інфляційного впливу — коли гроші не розподіляються рівномірно, а потрапляють у руки окремих економічних агентів (див. таблиця 2).

Заслуга Л. фон Мізеса також полягає в тому, що він одним із перших розкрив політичну природу грошової емісії — її використання урядами для фінансування дефіциту бюджету, що в довгостроковій перспективі призводить до викривлення ринкових механізмів і загострення інфляційних ризиків.

Праці згаданих науковців надалі отримали розвиток у низці теорій інфляції, які стали фундаментальними для економічної науки XX ст. та залишаються актуальними в сучасному аналізі макроекономічних процесів [1; 4]:

Таблиця 3. Характеристика базових теорій інфляції в економічній науці

Теорія інфляції	Зміст теорії інфляції	Практична цінність
Монетаристська теорія	Припущення, що коли кількість грошей в економіці зростає без відповідного збільшення товарного виробництва, це призводить до зростання цін.*	Дає змогу оцінювати вплив грошово-кредитної політики на інфляцію і використовується центральними банками для контролю інфляційного таргетування.
Кейнсіанська теорія	Припущення, що підвищення попиту з боку споживачів (як результат зростання доходів чи доступності кредитів) може сприяти збільшенню виробництва, зайнятості та стимулювати економічне зростання**	Дає змогу оцінити, як впливають на інфляцію державні витрати, податки, стимули, і використовується для розуміння циклічної інфляції, тобто тієї, що виникає внаслідок перегріву економіки.
Теорія витратної інфляції	Припущення, що зростання витрат на працю підвищує витрати виробників, що може спричинити збільшення цін на товари та послуги.***	Актуальна при аналізі зовнішніх шоків — наприклад, енергетичної кризи чи зростання цін на імпортовану сировину. Використовується для прогнозування структурної інфляції, яка не пов'язана з попитом.
Теорія інфляційних очікувань	Припущення, що очікування щодо майбутніх змін цін визначають поведінку економічних агентів, що впливає на реальні економічні процеси, і що адаптація очікувань веде до зростання інфляції.****	Застосовується центральними банками для врахування очікувань домогосподарств та бізнесу при формуванні політики.

Примітка

* Для оцінки ймовірності наростання інфляції представники цієї теорії пропонують порівнювати індекси грошової маси та фізичного обсягу валового внутрішнього продукту.

** Для оцінки ймовірності наростання інфляції представники цієї теорії пропонують аналізувати доходи та видатки господарчих суб'єктів та їх вплив на збільшення попиту на товари та послуги.

*** Для оцінки ймовірності наростання інфляції представники цієї теорії пропонують аналізувати зміни в заробітній платі, витратах на виробництво та їх вплив на ціни, а також взаємодію між змінами в заробітній платі та рівнем цін.

**** Для оцінки ймовірності наростання інфляції представники цієї теорії пропонують аналізувати зміни в поведінці економічних агентів.

Джерело: сформовано на основі [1; 4; 6].

1. Монетаристська теорія інфляції — розвинена Мілтоном Фрідманом та його послідовниками у 1970—1980-х роках. Ґрунтується на ключовому принципі: "інфляція завжди і всюди є грошовим феноменом", тобто спричинена надмірним зростанням грошової маси.

2. Кейнсіанська теорія інфляції — сформована Дж. М. Кейнсом у 1930-х роках і доповнена такими дослідниками, як Б. Хансен та А. Філіпс. У межах цієї теорії інфляція розглядається як результат взаємодії сукупного попиту та пропозиції, а також ринку праці.

3. Теорії витратної інфляції — розвинута представниками цього напрямку, такими як Дж. М. Кейнс, У. Торн, Р. Куен. Інфляція розглядається як наслідок зростання виробничих

витрат, зокрема заробітної плати та цін на ресурси.

4. Теорія інфляційних очікувань — розроблялася М. Фрідманом та Г. С. Тейлором у 1970—1980-х роках. Важливою є також концепція інфляційної спіралі, розроблена П. Самуельсоном і Дж. Гелбрейтом у 1950—1960-х роках, яка описує самопідживлюваний механізм зростання цін і заробітної плати.

Більш докладна характеристика базових теорій інфляції наведена нами в табл. 3.

З розвитком економіки, зокрема через глобалізацію та нові технологічні можливості, виникають сучасні теорії інфляції, зокрема теорія пропозиції, яка підкреслює роль зростання витрат на виробництво, а також глобалізаційні

фактори, які можуть як знижувати, так і підвищувати інфляційний тиск залежно від зовнішніх економічних змін [2; 4]. Разом з тим ці теорії все одно є похідною від окреслених вище класичних інфляційних теорій, адже сучасні погляди на інфляцію — це не відмова від класичних теорій, а їх розширення та адаптація до складнішої реальності [6].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У межах дослідження звернуто увагу на те, що наявні теорії інфляції — монетаристська М. Фрідмана, кейнсіанська М. Кейнса і Б. Хансена, теорія витратної інфляції М. Кейнса, У. Торна, Р. Куена та теорія інфляційних очікувань М. Фрідмана і Г. С. Тейлора — відіграють ключову роль в аналізі причин, механізмів і наслідків інфляційних процесів. Автор доводить, що кожна з цих теорій сприяє формуванню ефективної макроекономічної політики.

Зокрема, констатовано, що монетаристська теорія інфляції М. Фрідмана дозволяє оцінювати вплив грошово-кредитної політики та часто використовується центробанками для контролю інфляційного таргетування.

Кейнсіанська теорія М. Кейнса і Б. Хансена надає змогу оцінити, як на інфляцію впливають державні витрати, податки, стимули, і використовується для розуміння феномену циклічної інфляції (тобто тієї, що виникає внаслідок перегріву економіки).

Теорія витратної інфляції М. Кейнса, У. Торна, Р. Куена є актуальною при аналізі зовнішніх шоків, таких як енергетичні кризи чи зростання цін на імпорту сировину, і використовується для прогнозування структурної інфляції (тобто тієї, яка не пов'язана з попитом).

Теорія інфляційних очікувань М. Фрідмана та Г. С. Тейлора застосовується центральними банками для врахування очікувань домогосподарств і бізнесу при формуванні монетарної (грошово-кредитної) політики. При цьому довіра до Національного банку та його здатність контролювати інфляцію впливають на довгострокові контракти, зарплати та ціноутворення.

Відтак, наявні теорії дозволяють контролювати тригери інфляції (такі як попит, пропозиція, грошова маса, очікування), регулювати ефективність макроекономічної політики, а також передбачати наслідки змін у макрополітичних параметрах — від ставок до державних витрат.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці інтегрованих моделей, які поєднують елементи класичних теорій інфляції з сучасними викликами глобалізації, цифровізації та поведінкових економічних факторів.

Література:

1. Возний К. З. Інфляція і девальвація: макроекономічні взаємозв'язки та залежності. Економіка України. 2010. № 11. С. 35—46.
2. Заволока Ю. М., Сідненко М. В., Івко А. В. Інфляційні процеси як наслідок глобалізації світової економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 5. С. 33—39.
3. Івашина О. Ф. Івашина С. Ю. Інфляційні процеси в економіці сучасної України. Економічний простір, 2018. № 131. С. 76—84.
4. Марцин В. С. Деякі підходи до регулювання інфляційних процесів на сучасному етапі розвитку економіки. Економіка розвитку. 2013. № 1. С. 42—48.
5. Скрипник Ю. В. Інфляційні процеси в економіці: еволюція поглядів і альтернативи стримування. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 23. С. 542—547.
6. Тиверіадська Л. В., Якименко А. М. Інфляційні процеси та їх соціально-економічні наслідки в Україні. Економічний простір. 2015. № 93. С. 175—188.

References:

1. Voznyi, K.Z. (2010), "Inflation and devaluation: macroeconomic relationships and dependencies", *Economy of Ukraine*, vol. 11, pp. 35—46.
 2. Zavaloka, Yu.M., Sidnenko M.V. and Ivko, A.V. (2021), "Inflationary processes as a consequence of the globalization of the world economy", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 33—39.
 3. Ivashyna, O.F. and Ivashyna, S.Yu. (2018), "Inflationary processes in the economy of modern Ukraine", *Ekonomichnyy prostir*, vol. 131, pp. 76—84.
 4. Marcyn, V.S. (2013), "Some approaches to regulating inflationary processes at the current stage of economic development", *Ekonomika rozvytku*, vol. 1, pp. 42—48.
 5. Skrypnyk, Y.V. (2018), "Inflationary processes in the economy: evolution of views and alternatives to containment", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 23, pp. 542—547.
 6. Tiveriadska, L.V. and Yakymenko, A.M. (2015), "Inflationary processes and their socio-economic consequences in Ukraine", *Ekonomichnyy prostir*, vol. 93, pp. 175—188.
- Стаття надійшла до редакції 16.04.2025 р.*

УДК 339.9:502.171

Р. В. Коробка,

к. е. н., докторант,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8878-0153>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.72

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ВИМІР ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

R. Korobka,

PhD in Economics, Candidate on Doctor Degree, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

INVESTMENT DIMENSION OF FISCAL REGULATION OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AT THE REGIONAL LEVEL

Виявлено, що поглиблення децентралізації та реформування територіальної організації влади в Україні в останнє десятиліття вимагають формування диференційованих підходів до побудови моделі фіскального регулювання природокористування на регіональному рівні (на рівні адміністративної області), оскільки на обласний рівень передано повноваження реалізації регіональної екологічної політики. Встановлено, що основними інструментами системи фіскального регулювання природокористування виступають рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів і плата за землю, які у сукупності формують суми надходжень загальної природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів. Обґрунтовано, що доцільність трансформації моделі фіскального регулювання на регіональному рівні випливає з необхідності посилення інвестиційної спрямованості публічних природоохоронних видатків, котрі фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів. Виявлено, що інвестиційний вимір фіскального регулювання природокористування виступає ключовим детермінантом оновлення та модернізації мережі об'єктів природно-господарської та природоохоронної інфраструктури з метою результативнішого залучення природних ресурсів та екосистемних послуг у відтворювальний процес регіональних господарських комплексів. Встановлено, що для Волинської області модель фіскального регулювання природокористування є не лише базовим детермінантом інвестиційного забезпечення проєктів розбудови мережі об'єктів природно-господарської та природоохоронної інфраструктури, а й соціально-економічного піднесення територіальних громад базового рівня, в першу чергу сільських та селищних. Результати аналізу основних тенденцій фактичних та реальних надходжень загальної природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів Волинської області дають підстави стверджувати про необхідність трансформації моделі фіскального регулювання природокористування в даному регіоні. Обґрунтовано, що пілотним регіоном в частині трансформації системи фіскального регулювання природокористування може виступити Волинська область, де природні ресурси є базовим чинником соціально-економічного розвитку частини міських, а також усіх сільських та селищних територіальних громад.

It is found that the deepening of decentralization and reform of the territorial organization of power in Ukraine in the last decade require the formation of differentiated approaches to building a model of fiscal regulation of environmental management at the regional level (at the level of the administrative region), since the authority to implement regional ecological policy has been transferred to the regional level. The author establishes that the main instruments of the system of fiscal regulation of natural resource use are rent and fees for the use of other natural resources and land fees, which together form the total natural resource rent revenues to local budgets. It is substantiated that the expediency of transforming the model of fiscal regulation at the regional level stems from the need to strengthen the investment orientation of public environmental expenditures financed from local budgets. It has been found that the investment dimension of fiscal regulation of environmental management is a key determinant of renewal and modernisation of the network of natural and economic and environmental infrastructure facilities with a view to more efficiently involving natural resources and ecosystem services in the reproduction process of regional economic complexes. It is established that for the Volyn region, the model of fiscal regulation of natural resource use is not only a basic determinant of investment support for projects for the development of a network of natural resources and environmental infrastructure but also the socio-economic development of basic-level territorial communities, primarily rural and settlement ones. The results of the analysis of the main trends in the actual and real revenues of the total natural resource

rent to the local budgets of the Volyn region give grounds to assert the need to transform the model of fiscal regulation of natural resources use in this region. It is substantiated that the Volyn region can serve as a pilot region in terms of transforming the system of fiscal regulation of natural resources use, where natural resources are the basic factor of socio-economic development of some urban, as well as all rural and settlement territorial communities.

Ключові слова: інвестиційний вимір, фінансове регулювання, природокористування, природні ресурси, місцеві бюджети, природно-ресурсна рента, природоохоронна інфраструктура.

Key words: investment dimension, fiscal regulation, nature management, natural resources, local budgets, natural resource rent, environmental infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Акумуляовані у публічних бюджетах природно-ресурсні платежі та екологічні податки, особливо у держбюджеті, вирішальною мірою не впливають на можливості держави фінансувати класично притаманні для неї функції. Це пов'язано як з незадовільною ідентифікацією бази нарахування цих платежів, так і з невпорядкованістю відносин щодо розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу. Водночас на рівні регіонів та територіальних громад базового рівня надходження цих платежів за умови їх концентрації у спеціальних фондах можуть дати суттєвий поштовх для реалізації проєктів освоєння перспективних родовищ корисних копалин та оздоровлення довкілля. Важливого значення набуває посилення інвестиційної спрямованості акумульованих у місцевих бюджетах природно-ресурсних платежів, оскільки вже перманентний характер має поточна спрямованість публічних природоохоронних видатків (близько 70% таких видатків направлені на фінансування заходів по утриманню та обслуговуванню основних природоохоронних засобів, а не на фінансування їх модернізації, реконструкції та технічного переоснащення). Пілотним регіоном в частині трансформації системи фінансового регулювання природокористування може виступити Волинська область, де природні ресурси є базовим чинником соціально-економічного розвитку частини міських територіальних громад, а також усіх сільських та селищних територіальних громад. У цьому регіоні є також значний потенціал для залучення зелених інвестицій з глобальних екологічних фондів в рамках реалізації проєктів транскордонного співробітництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Виклики воєнного часу та виклики повоєнного відновлення детермінували наукові дослідження, котрі стосуються підвищення результативності залучення природних ресурсів у господарський обіг. Одним з ключових інструментів регуляторного впливу на процеси розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу виступає модель фінансового регулювання природокористування. Тому у вітчизняних наукових дослідженнях в останнє десятиліття почали більше уваги приділяти оптимізації системи адміністрування природно-ресурсної ренти та екологічних податків з метою формування надійних джерел публічного фінансування відтворення природної складової національного господарства та оздоровлення довкілля. Ключовим інструментом у системі фінансового регулювання природокористування виступає рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів, яка на даний момент не забезпечує еквівалентного вилучення рентних доходів, котрі утворюються у процесі господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу.

Багатофункціональність та багатокомпонентність системи фінансового регулювання природокористування зумовила необхідність формулювання численних авторських підходів щодо її трансформації. На переконання М. Хвеси́ка, В. Голя́на та В. Бардася в основі сучасної системи фінансового регулювання природокористування має лежати комплекс принципів. Такими принципами виступають: принцип конвергенції; принцип поступальності інституціональних змін; принцип трансформації негативних екстерналій у позитивні; принцип максимальної гармонізації податкового, бюджетного та природоохоронного законодавства; принцип диференціації фінансових платежів на різних стадіях природно-продуктової вертикалі;

принцип селективного відбору імпортованих інститутів; принцип рентної спрямованості; принцип отримання глобальних фінансових преференцій; принцип дотримання фіскального оптимуму; принцип нівелювання стереотипу "дарованості" природних ресурсів; принцип забезпечення релевантності поведінки продавців і споживачів на ринку природних ресурсів [4, с. 13]. Виходячи з остаточного вибору євроінтеграційного вектору розвитку України особливої ваги в регуляторному впливі на процеси господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу набуває дотримання принципу конвергенції, тобто забезпечення зближення вітчизняної системи фіскального регулювання природокористування з передовими європейськими лекалами фіскального впливу на суб'єкти природо-експлуатаційної та природоохоронної діяльності. В умовах перманентної дефіцитності вітчизняних "зелених" фінансів дуже важливо в основу трансформації фіскального механізму природокористування закласти принцип отримання глобальних преференцій, які надаються в межах імплементації затверджених ООН Глобальних цілей сталого розвитку та Нової кліматичної угоди. Повноцінне дотримання такого принципу — запорука диверсифікації джерел та методів фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення природно-ресурсного потенціалу та оздоровлення довкілля.

Доцільність імплементації принципу конвергенції також підтверджується твердженням І. Чугунова, Т. Канєвої та І. Любчак щодо потреби формування національних фінансових інструментів впровадження Європейського Зеленого Курсу, що є важливим елементом сучасного етапу розвитку країни. Ефективна та дієва реалізація "зеленого" фінансування дозволить забезпечити сталий соціально-економічний розвиток, а також повоєнну відбудову економіки України [5]. Повноцінне впровадження Європейського Зеленого Курсу однозначно потребує трансформації української моделі фіскального регулювання природокористування, зокрема в частині урізноманітнення регуляторів трансакцій з природною сировиною, диверсифікації методів та інструментів стимулювання комплексного освоєння родовищ корисних копалин, зокрема утилізації вторинних мінеральних ресурсів, компенсаційних механізмів природокористувачам, які реалізують проекти розширення площі земель природно-заповідного фонду.

В контексті трансформації та посилення інвестиційної спрямованості системи фіскального регулювання природокористування прикладною

цінністю відзначається підхід О. Лабенка. Він констатує, що бюджетно-податковий механізм регулювання природокористування поєднує дві основні компоненти: податкову (фіскальну) і бюджетну. Перша має бути зорієнтована на мобілізацію ресурсів — формування надходжень за рахунок справляння податків, друга — на їх розподіл та фінансування різних природоохоронних заходів. При розробці сучасного бюджетно-податкового механізму необхідно передбачити на прями розподілу коштів, отриманих від екологічних податків. Цьому сприятиме визначення інструментів бюджетної компоненти, зокрема таких, як: інвестиції, трансферти, кредити, дотації тощо [2, с. 48]. Поряд з напрямками розподілу коштів, отриманих від екологічних податків, доцільно визначити пріоритети та механізми витрачання коштів, акумульованих внаслідок адміністрування рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів. Екологічний податок — це фіскальний інструмент, спрямований на відшкодування екологічної антиренти, котра утворюється внаслідок забруднення навколишнього природного середовища, зокрема атмосферного повітря та водних джерел і ґрунтів. Тому він повністю має спрямовуватися у спеціальні фонди природоохоронного призначення, котрі утворюються у бюджетах різного рівня, і відповідно матимуть цільову направленість. Природно-ресурсна рента забезпечує вилучення частини рентних доходів, утворених внаслідок залучення природних ресурсів у відтворювальний процес, і логічним є спрямування її частини на відтворення природно-ресурсного потенціалу та оздоровлення довкілля.

Поглиблення децентралізації та реформування територіальної організації влади в Україні в останнє десятиліття вимагають формування диференційованих підходів до побудови моделі фіскального регулювання природокористування на регіональному рівні (на рівні адміністративної області), оскільки на обласний рівень згідно базових нормативно-правових, актів, які регламентують децентралізацію, передано повноваження реалізації регіональної екологічної політики. Особливо важливого значення набуває посилення інвестиційної спрямованості акумульованих у місцевих бюджетах природно-ресурсних платежів через формування спеціальних фондів природно-ресурсного та природоохоронного спрямування, що дасть змогу забезпечити надійне джерело фінансування природоохоронних видатків та використання інструментів стимулювання проектів вторинного ресурсокористування та комплексного природокористування.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є розкриття змістовних характеристик інвестиційного виміру фіскального регулювання природокористування на регіональному рівні в умовах воєнних викликів, викликів повоєнного відновлення та з врахуванням наслідків поглиблення децентралізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ

Активізація уваги до українських запасів природної сировини ключових акторів глобальної політики однозначно вимагає формування сучасного формату фіскального регулювання природокористування, щоб лівова частка природно-ресурсної ренти перерозподілялася в інтересах українського народу. Детермінантом перегляду основних принципів інституційно-методологічного забезпечення системи фіскального регулювання природокористування виступає різна матеріально-речова субстанція та територіальна розосередженість окремих видів природних ресурсів, що свідчить про недоцільність застосування єдиного підходу до ідентифікації бази нарахування та встановлення ставок рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів.

Однією із прикметних рис сучасної системи фіскального регулювання природокористування є її слабка рентна спрямованість щодо більшості видів природних ресурсів та секторів, де ці ресурси є системоутворюючим фактором. Це пояснюється тим, що не відбувається встановлення науково обґрунтованих ставок рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів, які враховували б регіональну та галузеву специфіку ресурсоспоживання, наявність і продуктивність рентоносних галузей; розширення переліку місцевих податків і зборів з наданням регіонам права стягнення податків і зборів за природні ресурси, що знаходяться в розпорядженні органів місцевого самоврядування [4, с. 8].

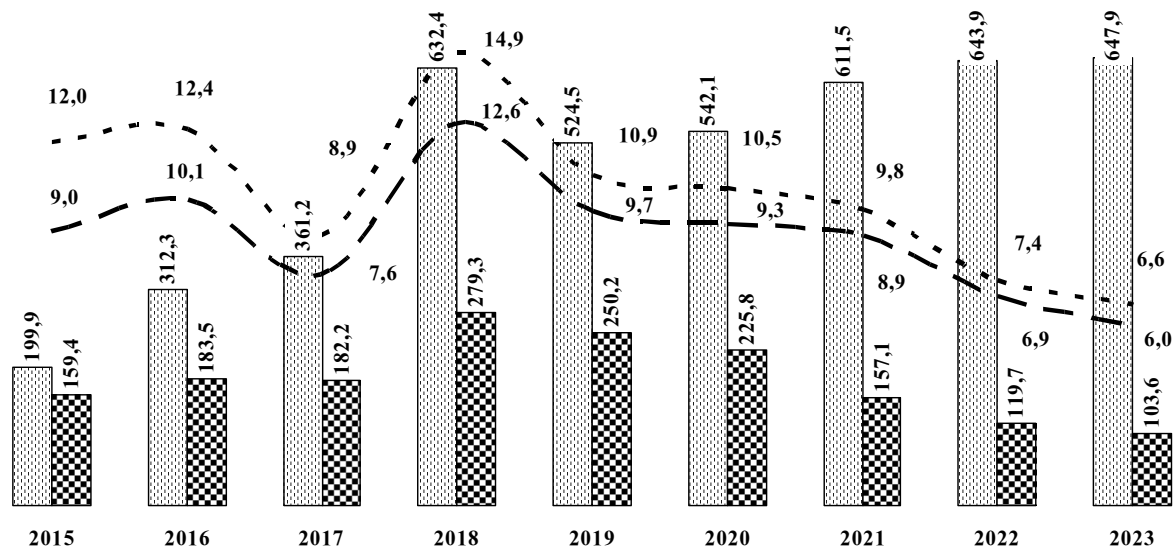
Перенесення центру тяжіння в реалізації регіональної екологічної політики на рівень адміністративної області у відповідності з нормативно-правовими актами, котрі визначили контури поглиблення децентралізації, реформування територіальної організації влади та створення мережі укрупнених територіальних громад [3], потребують додаткового визначення характерних рис фіскального регулювання природокористування на регіональному рівні. Для Волинської області модель фіскального регулювання природокористування виступає не лише базовим детермінантом інвестиційного забезпечення проєктів розбудови мережі об'єктів природно-господарської та природоохоронної

інфраструктури, а й соціально-економічного піднесення територіальних громад базового рівня, в першу чергу сільських та селищних.

Тому результативність застосування основного інструменту фіскального регулювання природокористування у вказаному регіоні, яким виступає рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів, є одним з наріжних каменів результативнішого використання ендогенного потенціалу соціально-економічного піднесення. Незважаючи на те, що плата за землю від 1 січня 2015 року стала частиною податку на майно, цей фіскальний інструмент є теж формою вилучення ренти. Виходячи з приведених міркувань, повна картина про результативність фіскального регулювання природокористування у Волинській області буде можливою за умови аналізу основних тенденцій надходжень загальної природно-ресурсної ренти (суми надходжень рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів і плати за землю) до місцевих бюджетів даного регіону.

В цілому фактичні надходження загальної природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів Волинської області у період з 2015 по 2023 роки відображали висхідний тренд з найбільшим зростанням у 2018 році (рис. 1). Так у 2015 році даний показник становив 199,9 млн грн, у 2016 році — 312,3 млн грн, у 2017 році — 361,2 млн грн, у 2018 році — 632,4 млн грн, у 2019 році — 524,5 млн грн, у 2020 році — 542,1 млн грн, у 2021 році — 611,5 млн грн, у 2022 році — 643,9 млн грн, у 2023 році — 647,9 млн грн. Фактичні надходження загальної природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів Волинської області у 2023 році порівняно з 2015 роком зросли на 448,0 млн грн.

Водночас динаміка фактичних надходжень загальної природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів Волинської області не відображає реальні зрушення, оскільки великою мірою визначається високими темпами девальваційно-інфляційних процесів, котрі вимагають перманентної індексації ставок рентної плати, земельного податку та орендної плати за землю. Тому виникає необхідність розрахунку загальної природно-ресурсної ренти у порівняних цінах на початок часового горизонту, який аналізується (авт.: у даному випадку це початок 2015 року). Розрахунок суми загальної природно-ресурсної ренти у порівняних цінах на початок 2015 року передбачав ділення суми фактичних надходжень загальної природно-ресурсної ренти на кумулятивний індекс цін виробників промислової продукції. Це дало можливість відслідкувати динаміку реальних над-

- Надходження загальної природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів Волинської області, млн грн
 ■■■■■ Надходження загальної природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів Волинської області у порівнянних цінах на початок 2015 року, млн грн
 - - - Частка загальної природно-ресурсної ренти у податкових надходженнях до місцевих бюджетів Волинської області, %
 — — — Частка загальної природно-ресурсної ренти у загальних доходах місцевих бюджетів Волинської області, %

Рис. 1. Структурно-вартісні виміри надходжень загальної природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів Волинської області у 2015–2023 роках

Джерело: розраховано за оперативними даними Міністерства фінансів України.

ходжень (надходження у порівнянних цінах) означеного фіскального інструменту до місцевих бюджетів Волинської області.

Динаміка надходжень загальної природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів Волинської області у порівнянних цінах на початок 2015 року у період з 2015 по 2018 роки в цілому відображала висхідний тренд з подальшим зниженням до 2023 року. Так у 2015 році даний показник становив 159,4 млн грн, у 2016 році — 183,5 млн грн, у 2017 році — 182,2 млн грн, у 2018 році — 279,3 млн грн, у 2019 році — 250,2 млн грн, у 2020 році — 255,8 млн грн, у 2021 році — 157,1 млн грн, у 2022 році — 119,7 млн грн, у 2023 році — 103,6 млн грн. Надходження загальної природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів Волинської області у порівнянних цінах на початок 2015 року у 2023 році порівняно з 2015 роком знизилася на 55,8 млн грн.

Квінтесенцією вагомості впливу загальної природно-ресурсної ренти на самодостатність місцевих бюджетів Волинської області є частка даного фіскального інструменту як у структурі загальних доходів в цілому, так і в структурі податкових надходжень зокрема. Частка загальної природно-ресурсної ренти у податкових надходженнях до місцевих бюджетів Волинської області в період з 2015 по 2023 рік

відображала хвилястий тренд до зниження із максимальним значенням у 2018 році і мінімальними значеннями у 2023 році. Так у 2015 році даний показник становив 12%, у 2016 році — 12,4%, у 2017 році — 8,9%, у 2018 році — 14,9%, у 2019 році — 10,9%, у 2020 році — 10,5%, у 2021 році — 9,8%, у 2022 році — 7,4%, у 2023 році — 6,6%. Частка загальної природно-ресурсної ренти у податкових надходженнях до місцевих бюджетів Волинської області у 2023 році порівняно з 2015 роком знизилася на 5,4%. Динаміка питомої ваги загальної природно-ресурсної ренти у загальних доходах місцевих бюджетів Волинської області в період з 2015 по 2023 рік відображала хвилястий аналогічний динаміці частки природно-ресурсної ренти у податкових надходженнях тренд. Так у 2015 році даний показник становив 9,0%, у 2016 році — 10,1%, у 2017 році — 7,6%, у 2018 році — 12,6%, у 2019 році — 9,7%, у 2020 році — 9,3%, у 2021 році — 8,9%, у 2022 році — 6,9%, у 2023 році — 6%. Частка загальної природно-ресурсної ренти у загальних доходах місцевих бюджетів Волинської області у 2023 році порівняно з 2015 роком знизилася на 3%. Тобто в останні роки вагомість загальної природно-ресурсної ренти у забезпеченні самодостатності місцевих бюджетів Волинської області знижується.

Обернена кореляція між тенденціями фактичних надходжень та надходжень природно-ресурсної ренти у порівнянних цінах на початок 2015 року свідчить про те, що у 2015—2023 роках спостерігається зменшення реальних надходжень природно-ресурсних платежів. Така ситуація зумовлена розривами між темпами інфляційно-девальваційних процесів та темпами індексації ставок земельного податку, орендної плати за землю та рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів. Також треба врахувати те, що у структурі загальної природно-ресурсної ренти питома вага плати за землю становить більше 80%, що свідчить про низький рівень адміністрування рентних платежів за спеціальне використання природних ресурсів. Це зумовлено як об'єктивними (обмеженість мінерально-сировинного потенціалу, низький рівень геологічного вивчення окремих видів корисних копалин), так і суб'єктивними (нееквівалентність ставок рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів) чинниками.

Результати аналізу основних тенденцій фактичних та реальних надходжень загальної природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів Волинської області дають підстави стверджувати про необхідність трансформації моделі фіскального регулювання природокористування в даному регіоні. Базовим методологічним підґрунтям такої трансформації на загальнонаціональному рівні має виступати постулат: модель фіскального регулювання природокористування, з однієї сторони, має бути зорієнтована на зниження фіскального, зокрема податкового, тягара на природокористувачів через усунення існуючих перегинів в об'єктній базі встановлення ставок фіскального впливу на даний сектор суб'єктів виробничо-господарської діяльності, а з другої — на диверсифікацію методів та інструментів фіскальних вилучень частини доданої вартості та природно-ресурсної ренти сектора споживачів усього спектра екосистемних послуг, котрі продукуються природними біогеоценозами й стосуються отримання додаткової вигоди й у частині максимізації виробництва готової продукції, і в частині упередження природно-екологічних і техногенно-екологічних збитків [1, с. 151]. Саме домінанта стимулювання раціоналізації використання природної сировини у господарському обігу та комплексного природокористування через утилізацію вторинної природної сировини забезпечить розширення бази нарахування рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів, а та-

кож бази нарахування податків і зборів за використання ресурсної цінності природних ресурсів у переробних ланках продуктових ланцюгів.

Водночас виклики покращення якості довкілля та примноження потенціалу екосистемних послуг як бази підвищення рівня капіталізації природно-ресурсного сектора в цілому потребує посилення інвестиційної спрямованості використання акумульованої в місцевих бюджетах загальної природно-ресурсної ренти, яка охоплює рентну плату та плату за використання інших природних ресурсів і плату за землю. Таке використання стане можливим за умови концентрації перерахованих складових загальної природно-ресурсної ренти у спеціальних фондах місцевих бюджетів — фондах відтворення природно-ресурсного потенціалу та охорони навколишнього природного середовища і фондах охорони і захисту земель. Кошти цих фондів необхідно використовувати для створення нових, модернізацію та реконструкції діючих об'єктів природно-господарської та природоохоронної інфраструктури.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Для ряду регіонів примноження природно-ресурсного потенціалу та потенціалу екосистемних послуг виступає базовим чинником соціально-економічного піднесення. Для забезпечення такого примноження доцільним є посилення інвестиційної спрямованості використання акумульованої у місцевих бюджетах природно-ресурсної ренти через концентрацію її частини у спеціальних фондах природно-ресурсного та природоохоронного спрямування. Пілотним регіоном в цьому плані може стати Волинська область, де для більшості міських та усіх без винятку сільських та селищних територіальних громад природно-ресурсні активи виступають ключовим фактором активізації ділової активності, розбудови підприємницького сектору, який функціонує на основі комерціалізації екосистемних послуг, а також забезпечення зайнятості та самозайнятості. Активізація використання природно-ресурсних активів у відтворювальному процесі залежить від трансформації моделі фіскального регулювання природокористування.

У Волинській області в останні роки спостерігається зменшення рівня вагомості загальної природно-ресурсної ренти у забезпеченні бюджетної ефективності. Різниця в динаміці фактичних та порівняльних надходжень загальної природно-ресурсної ренти до місцевих

бюджетів Волинської області за період 2015—2023 роки пояснюється впливом інфляційно-девальваційних процесів та інших економічних факторів. Щорічно ставки рентної плати, земельного податку та орендної плати за землю індексуються з урахуванням інфляції. Інфляційна спіраль завуальовує реальні коливання обсягів залучення природних ресурсів у господарський обіг, оскільки фактичні суми адміністрування природно-ресурсних платежів зростають. Динаміка частки загальної природно-ресурсної ренти у податкових надходженнях та загальних доходах місцевих бюджетів Волинської області у 2015—2023 роках прямо корелює з динамікою надходжень означеного фіскального інструменту у порівнянних цінах на початок 2015 року.

Частка природно-ресурсної ренти у податкових надходженнях та у загальних доходах місцевих бюджетів Волинської області демонструє хвилястий тренд до зниження за період з 2018 по 2023 рік. Максимальні значення частки загальної природно-ресурсної ренти у податкових надходженнях та загальних доходах місцевих бюджетів Волинської області були досягнуті у 2018 році і становили відповідно 14,9% та 12,6%. Найвищі значення вказаних показників у 2018 році зумовлені підвищенням частки рентної плати за користування надрами, яка згідно законодавчих змін стала зараховуватися до місцевих бюджетів. У 2019—2023 роках спостерігалось зниження частки загальної природно-ресурсної ренти у загальних доходах місцевих бюджетів України, що пов'язано зі збереженням високого рівня нееквівалентності ставок рентної плати та реальної цінності природних ресурсів, які залучаються у господарський обіг.

Трансформація моделі фіскального регулювання природокористування має передбачати, в першу чергу, посилення інвестиційної спрямованості використання акумульованої у місцевих бюджетах Волинської області загальної природно-ресурсної ренти (рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів, плати за землю). Інвестиційна спрямованість має виступати обов'язковою умовою використання коштів спеціальних фондів (фонди природно-ресурсного та природоохоронного спрямування, фонди захисту та охорони земель), сформованих у місцевих бюджетах.

Література:

1. Голян В., Марчук Ю., Погуляйко Ю., Матрунчик Д., Дзюбенко О. Формування сучасної моделі фіскального регулювання лісогос-

подарювання як важлива передумова інноваційної трансформації лісового сектора України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. № 3 (56). С. 139—155.

2. Лабенко О.М. Бюджетно-податковий механізм регулювання природокористування. *Світ фінансів*. 2023. № 4 (77). С. 41—51.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р "Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні". [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

4. Хвесик М., Голян В., Бардась В. Формування нової моделі фіскального регулювання природокористування: інституціональні передумови, методологічне забезпечення та практичні рекомендації. *Економіст*. 2013. № 9. С. 4—13.

5. Чугунов І.Я., Канєва Т.В., Любчак І.С. Фінансові інструменти реалізації Європейського зеленого курсу в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 56. [Електронний ресурс]. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3082/3005>

References:

1. Holian, V. Marchuk, Yu. Pohulajko, Yu. Matrunchyk, D. and Dziubenko O. (2024), "Formation of a modern model of fiscal regulation of forestry as an important prerequisite for innovative transformation of the forest sector of Ukraine", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 3 (56), pp. 139—155.

2. Labenko, O.M. (2023), "Budget and tax mechanism for regulating nature use", *Svit finansiv*, vol. 4 (77), pp. 41—51.

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (Accessed 15 Apr 2025).

4. Khvesyk, M. Holian, V. and Bardas', V. (2013), "Formation of a new model of fiscal regulation of nature use: institutional prerequisites, methodological support and practical recommendations", *Ekonomist*, vol. 9, pp. 4—13.

5. Chuhunov, I.Ya. Kanieva, T.V. and Liubchak, I.S. (2023), "Financial instruments for the implementation of the european green course in Ukraine", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 56, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3082/3005> (Accessed 15 Apr 2025).

Стаття надійшла до редакції 25.04.2025 р.

УДК 658.562.26

М. А. Місевич,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та маркетингу,
Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2018-4834>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.79

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

М. Mysevych,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department
of Management and Marketing, Polissia National University, Zhytomyr

THE DIGITALIZATION OF THE QUALITY MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE ENTERPRISE DEVELOPMENT

Стаття присвячена дослідженню взаємозв'язку та синергетичного ефекту від інтеграції процесів діджиталізації, управління якістю та концепції сталого розвитку на сучасних підприємствах. Проаналізовано ключові цифрові технології (Інтернет речей, великі дані, штучний інтелект, хмарні обчислення, блокчейн) та їх вплив на модернізацію систем управління якістю. Розглянуто, як удосконалені за допомогою діджиталізації практики управління якістю сприяють досягненню цілей сталого розвитку в економічному, соціальному та екологічному вимірах. Визначено основні переваги такої інтеграції, зокрема підвищення ефективності використання ресурсів, оптимізація процесів, зниження негативного впливу на довкілля, покращення умов праці та підвищення прозорості ланцюгів постачання. Також окреслено ключові виклики, пов'язані з впровадженням цифрових рішень в управлінні якістю для сталого розвитку, такі як високі початкові інвестиції, питання кібербезпеки, потреба у кваліфікованих кадрах та опір змінам. Зроблено висновок про те, що діджиталізація виступає потужним каталізатором для інтеграції управління якістю та сталого розвитку, створюючи умови для підвищення конкурентоспроможності та довгострокової стійкості підприємств.

The article is devoted to the study of the relationship and synergistic effect of integrating digitalization processes, quality management, and the concept of sustainable development in modern enterprises. The key digital technologies (Internet of Things, big data, artificial intelligence, cloud computing, blockchain) and their impact on the modernization of quality management systems are analyzed. It examines how quality management practices improved through digitalization contribute to achieving sustainable development goals in economic, social, and environmental dimensions. The main benefits of such integration have been identified, including increased resource efficiency, process optimization, reduced negative environmental impact, improved working conditions, and increased transparency of supply chains. It also outlines key challenges associated with implementing digital solutions in quality management for sustainable development, such as high initial investments, cybersecurity issues, the need for skilled personnel, and resistance to change.

It is concluded that digitalization acts as a powerful catalyst for the integration of quality management and sustainable development, creating conditions for increasing the competitiveness and long-term sustainability of enterprises. It has been determined that despite existing challenges (investments, cybersecurity, human resources, integration, resistance to change), the strategic implementation of digital technologies in quality management, taking into account sustainable development goals, is a promising direction for enterprises striving for long-term success in the new economic reality.

The following research directions in this area are proposed: empirical studies based on specific enterprises to quantify the effect of digitalization of QM on sustainable development indicators; analysis of industry-specific features of the implementation of integrated systems; research into the impact of individual digital technologies (e.g., AI, blockchain) on specific aspects of quality management and sustainable development, and others.

Ключові слова: діджиталізація, управління якістю, сталий розвиток, цифрові технології, Інтернет речей (IoT), великі дані (Big Data), штучний інтелект (AI), ISO 9001, екологічна відповідальність, соціальна відповідальність, економічна ефективність, підприємство.

Key words: digitalization, quality management, sustainable development, digital technologies, Internet of Things (IoT), big data, artificial intelligence (AI), ISO 9001, environmental responsibility, social responsibility, economic efficiency, enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний бізнес-ландшафт характеризується стрімкими технологічними змінами, посиленням глобальної конкуренції та зростанням вимог суспільства до екологічної та соціальної відповідальності підприємств. У цих умовах концепція сталого розвитку, що передбачає збалансоване поєднання економічних, соціальних та екологічних цілей, стає не просто бажаним орієнтиром, а необхідною умовою довгострокового успіху. Водночас, управління якістю, традиційно зосереджене на задоволенні потреб споживачів та оптимізації внутрішніх процесів, також зазнає трансформацій під впливом цифрової революції.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку ефективних шляхів інтеграції принципів сталого розвитку в операційну діяльність підприємств. Діджиталізація відкриває нові можливості для систем управління якістю, дозволяючи не лише підвищувати ефективність та гнучкість виробничих процесів, але й системно враховувати екологічні та соціальні аспекти, що є ключовим для досягнення сталого розвитку. Зростаючий тиск з боку стейкхолдерів (споживачів, інвесторів, регуляторів) на прозорість та відповідальність бізнесу додатково підкреслює важливість інтегрованого підходу.

Проблематика полягає у тому, що, незважаючи на очевидний потенціал, взаємозв'язок між діджиталізацією, управлінням якістю та сталим розвитком залишається недостатньо дослідженим. Багато підприємств впроваджують цифрові технології та системи управління якістю (наприклад, на базі ISO 9001) ізольовано, не повною мірою використовуючи їх синергетичний потенціал для досягнення цілей сталого розвитку. Існує потреба у розробці концептуальних засад та практичних рекомендацій щодо інтеграції цих трьох складових.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тематика діджиталізації бізнесу широко висвітлена у працях таких вчених як Бурдяк М., Коляденко С., Лебідь О., Юрчук Н. та інші, які досліджують вплив цифрових технологій на бізнес-моделі, операційну ефективність та конкурентоспроможність. Питанням управління якістю присвячені класичні роботи Демінга, Джурана, Кросбі та сучасні дослідження, що аналізують розвиток стандартів серії ISO 9000, концепцій TQM, Lean, Six Sigma в нових умовах. Концепція сталого розвитку та її імплементація на рівні підприємств активно розробляється в рамках досліджень корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), екологічного менеджменту (ISO 14001), соціального аудиту та звітності (GRI Standards) і дослі-

Рис. 1. Складові сталого розвитку підприємства

джується в працях Хаустової В, Решетняка О., Солоної О., Ткаченка В., Чикова І. та інші.

Однак, незважаючи на значний обсяг досліджень за кожним з напрямків, роботи, що комплексно аналізують синергетичний ефект від інтеграції діджиталізації, управління якістю та сталого розвитку, є відносно нечисленними та фрагментарними. Існуючі публікації часто фокусуються на окремих аспектах, наприклад, на використанні Big Data для екологічного моніторингу або застосуванні IoT для підвищення якості продукції. Залишається недостатньо дослідженим питання, як саме цифрові інструменти можуть трансформувати системи управління якістю таким чином, щоб вони системно сприяли досягненню всіх трьох вимірів сталого розвитку (економічного, соціального, екологічного). Дана стаття спрямована на заповнення цієї прогалини шляхом теоретичного обґрунтування інтеграційної ролі діджиталізації.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження впливу діджиталізації на системи управління якістю та обґрунтування її ролі як ключового інструменту для інтеграції практик управління якістю з цілями сталого розвитку підприємств.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

1. Проаналізувати сутність та ключові інструменти діджиталізації в сучасному бізнес-середовищі.
2. Розглянути еволюцію концепцій управління якістю та їх сучасний стан.
3. Визначити основні принципи та виміри сталого розвитку підприємств.
4. Дослідити вплив цифрових технологій на трансформацію процесів управління якістю.

5. Обґрунтувати механізми інтеграції управління якістю та сталого розвитку за допомогою інструментів діджиталізації.

6. Визначити переваги та виклики діджиталізації управління якістю в контексті сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Діджиталізація розглядається як процес впровадження цифрових технологій у всі аспекти діяльності підприємства, що призводить до фундаментальних змін у бізнес-моделях, операційних процесах, корпоративній культурі та взаємодії зі стейкхолдерами. Ключовими технологіями виступають:

— Інтернет речей (IoT): мережа фізичних об'єктів, оснащених сенсорами та програмним забезпеченням для збору та обміну даними.

— Великі дані (Big Data): обробка та аналіз величезних масивів структурованих та неструктурованих даних для виявлення закономірностей та прийняття обґрунтованих рішень.

— Штучний інтелект (AI) та машинне навчання (ML): системи, здатні до навчання, аналізу, прогнозування та автоматизації складних завдань.

— Хмарні обчислення (Cloud Computing): надання обчислювальних ресурсів (сервери, сховища, бази даних, мережі, ПЗ) через Інтернет.

— Блокчейн (Blockchain): децентралізована та незмінна база даних для безпечного та прозорого запису транзакцій [4].

Управління якістю (УЯ) еволюціонувало від простого контролю параметрів продукції до комплексних систем, орієнтованих на процеси та постійне вдосконалення. Сучасні підходи

**Таблиця 1. Вплив діджитал-технологій
на управління якістю та сталий розвиток підприємств**

№ з/п	Виміри впливу модернізованих систем управління якістю на сталий розвиток підприємств		
	Екологічні	Соціальні	Економічні
1	Моніторинг та контроль впливу на довкілля	Покращення умов та безпеки праці	Зниження витрат
2	Оптимізація використання ресурсів	Прозорість та етика в ланцюгу постачання	Підвищення ефективності
3	Управління відходами	Залучення та розвиток персоналу	Нові бізнес-моделі та ринки
4	Прозорість ланцюга постачання	Взаємодія зі стейкхолдерами	Покращення репутації та бренду

(TQM, ISO 9001:2015, Lean, Six Sigma) наголошують на:

- Орієнтації на клієнта.
- Лідерстві керівництва.
- Залученні персоналу.
- Процесному підході.
- Системному підході до управління.
- Постійному поліпшенні.
- Прийнятті рішень на основі фактів.
- Взаємовигідних стосунках з постачальниками.

Сталий розвиток (СР) підприємства передбачає інтеграцію економічних, соціальних та екологічних цілей у його стратегію та операційну діяльність для забезпечення довгострокової життєздатності та створення цінності для всіх стейкхолдерів.

— Економічний вимір: Прибутковість, ефективність використання ресурсів, інновації, конкурентоспроможність, довгострокова вартість [1, с. 14—15].

— Соціальний вимір: Гідні умови праці, безпека та здоров'я персоналу, розвиток людського капіталу, етична поведінка, взаємодія з місцевими громадами, права людини, відповідальні відносини зі споживачами та постачальниками [5].

— Екологічний вимір: Зменшення викидів та забруднень, раціональне використання природних ресурсів (вода, енергія), управління відходами, збереження біорізноманіття, використання екологічно чистих технологій [2, с. 46].

Складові сталого розвитку підприємства відображені на рис. 1.

Діджиталізація кардинально змінює традиційні підходи до управління якістю, роблячи їх більш проактивними, гнучкими та ефективними:

— Автоматизація контролю якості: використання сенсорів, систем комп'ютерного зору та AI для моніторингу параметрів продукції та процесів у реальному часі, зменшення людсь-

кого фактору та підвищення точності контролю.

— Збір та аналіз даних: технології IoT та Big Data дозволяють збирати величезні обсяги даних про всі етапи життєвого циклу продукту (від розробки до експлуатації та утилізації). Аналіз цих даних допомагає виявляти першопричини дефектів, оптимізувати процеси та прогнозувати потенційні проблеми.

— Предиктивна якість: застосування AI та ML для аналізу історичних даних та параметрів процесу в реальному часі дозволяє прогнозувати ймовірність виникнення відхилень якості та вживати превентивних заходів ще до появи дефекту.

— Покращена комунікація та співпраця: хмарні платформи, мобільні додатки та інструменти для спільної роботи полегшують обмін інформацією щодо якості між різними підрозділами, постачальниками та клієнтами, прискорюючи реакцію на проблеми та сприяючи залученню персоналу.

— Гнучкість та адаптивність СУЯ: цифрові інструменти дозволяють швидше адаптувати процеси управління якістю до змін у вимогах ринку, технологіях чи регуляторному середовищі. Електронний документообіг спрощує управління документацією СУЯ.

— Простежуваність: технології (напр., RFID, блокчейн) забезпечують повну простежуваність продукції та компонентів по всьому ланцюгу постачання, що важливо для управління відкликаннями, боротьби з контрафактом та підтвердження відповідності стандартам.

Діджиталізація виступає мостом, що поєднує цілі УЯ та СР, створюючи синергетичний ефект. Модернізовані за допомогою цифрових технологій системи УЯ можуть безпосередньо сприяти досягненню цілей СР у всіх трьох вимірах. Інтеграція управління якістю та сталого розвитку через діджиталізацію створює синергетичний ефект, більший за суму окремих час-

тин. Наприклад, система предиктивної якості (AI) не лише запобігає випуску бракованої продукції (мета УЯ), але й одночасно зменшує обсяг відходів та непотрібне використання ресурсів (екологічна мета СР), що також знижує витрати (економічна мета СР). Прозорий ланцюг постачання (блокчейн) одночасно гарантує якість і походження компонентів (УЯ), підтверджує дотримання етичних норм (соціальна мета СР) та підвищує довіру споживачів (економічна вигода) (табл. 1).

Незважаючи на значний потенціал, впровадження цифрових рішень для інтеграції управління якістю та сталого розвитку пов'язане з низкою викликів:

— Високі початкові інвестиції: впровадження сучасних цифрових технологій (IoT, AI, Big Data) потребує значних капіталовкладень в обладнання, програмне забезпечення та інфраструктуру.

— Кібербезпека та захист даних: зростання обсягів даних та взаємопов'язаності систем підвищує ризики кібератак та витоку конфіденційної інформації (про клієнтів, процеси, персонал).

— Потреба у нових компетенціях: ефективне використання цифрових інструментів вимагає від персоналу нових навичок в аналізі даних, роботі з ПЗ, розумінні принципів AI тощо. Існує дефіцит таких фахівців.

— Інтеграція систем: поєднання нових цифрових рішень з існуючими IT-системами підприємства (ERP, MES) може бути складним та ресурсомістким процесом.

— Опір змінам: впровадження нових технологій та підходів часто наштовхується на опір з боку персоналу, звиклого до традиційних методів роботи.

— Етичні питання: використання AI (напр., для контролю працівників) та збір великих обсягів персональних даних порушують етичні питання, що потребують ретельного врегулювання [3, 7].

Одночас, переваги та перспективи такої інтеграції є вагомими:

— Створення стійких конкурентних переваг: Компанії, що успішно інтегрують діджиталізацію, УЯ та СР, отримують переваги у вигляді вищої ефективності, кращої репутації, більшої лояльності клієнтів та інвесторів.

— Підвищення стійкості та адаптивності бізнесу: Цифрові технології дозволяють швидше реагувати на зміни ринкових умов, регуляторних вимог та очікувань стейкхолдерів, підвищуючи загальну стійкість бізнесу до зовнішніх шоків.

— Інновації: Діджиталізація стимулює розробку нових продуктів, послуг та бізнес-моделей, що відповідають принципам якості та сталого розвитку.

— Відповідність зростаючим вимогам: Інтегрований підхід допомагає відповідати дедалі суворішим законодавчим вимогам у сфері екології, соціальної відповідальності та прозорості (напр., Директива ЄС щодо звітності зі сталого розвитку — CSRD).

— Задоволення очікувань стейкхолдерів: Сучасні споживачі, інвестори та партнери все більше уваги приділяють питанням якості та сталого розвитку, і діджиталізація дозволяє надавати прозорі та перевірені дані про діяльність компанії у цих сферах.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Діджиталізація виступає ключовим фактором трансформації сучасних бізнес-процесів, включаючи управління якістю. Впровадження цифрових технологій, таких як IoT, Big Data, AI, хмарні обчислення та блокчейн, дозволяє перейти від реактивних до проактивних та предиктивних методів забезпечення якості, підвищити ефективність контролю, оптимізувати процеси та покращити взаємодію зі стейкхолдерами. Дослідження показало, що діджиталізація є не лише інструментом модернізації управління якістю, але й потужним каталізатором для його інтеграції з концепцією сталого розвитку. Цифрові інструменти дозволяють системно враховувати екологічні та соціальні аспекти в рамках процесів управління якістю, створюючи значний синергетичний ефект. Це проявляється у можливості одночасного підвищення якості продукції/послуг, оптимізації використання ресурсів, зниження негативного впливу на довкілля, покращення умов праці та підвищення прозорості діяльності підприємства. Інтегрований підхід, що поєднує діджиталізацію, управління якістю та сталий розвиток, дозволяє підприємствам не лише відповідати сучасним викликам та вимогам ринку, але й створювати довгострокові конкурентні переваги, підвищувати свою стійкість та репутацію.

Незважаючи на існуючі виклики (інвестиції, кібербезпека, кадри, інтеграція, опір змінам), стратегічне впровадження цифрових технологій в управління якістю з урахуванням цілей сталого розвитку є перспективним напрямком для підприємств, що прагнуть до довгострокового успіху в умовах нової економічної реальності.

Напрями подальших досліджень можуть включати:

1. Емпіричні дослідження на базі конкретних підприємств для кількісної оцінки ефекту від діджиталізації УЯ на показники сталого розвитку.

2. Аналіз галузевих особливостей впровадження інтегрованих систем.

3. Дослідження впливу окремих цифрових технологій (напр., AI, блокчейн) на конкретні аспекти управління якістю та сталого розвитку.

4. Розробка практичних моделей та інструментарію для інтеграції діджиталізації, управління якістю та сталого розвитку на підприємствах різного розміру.

Література:

1. Бурдяк М. Загальні аспекти застосування цифрових технологій у діяльності аграрних підприємств. Управління змінами та інноваціями. 2023. № 7. С. 12—18. DOI: <https://doi.org/10.32782/СМІ/2023-7-2>

2. Коляденко С. Використання ланцюгів постачання в умовах діджиталізації економіки. Соціально— економічні проблеми і держава. 2021. № 25 (2). С. 41—52.

3. Лебідь О. Цифрова трансформація галузей економіки в Україні у воєнний час. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. № 2 (60). С. 141—156. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-2-10>

4. Солоня О. Застосування цифрових технологій в аграрному виробництві. Техніка, енергетика, транспорт АПК. 2022. № 3 (118). С. 19—25. DOI: <https://doi.org/10.37128/2520-6168-2022-3-3>

5. Ткаченко В. Імперативи цифрової економіки в розвитку методології управління підприємством. Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин. 2019. Вип. 42. С. 318.

6. Хаустова В. Аналіз розвитку ІКТ-сфери в Україні за міжнародними індексами та рейтингами. Бізнес інформ. № 5. 2022. С. 40—56.

7. Чиков І. А. Цифрова трансформація економіки: сутність, проблеми, особливості. Підприємство та інновації. 2022. № 25. С. 97—102. DOI: [10.32782/2415-3583/25.16](https://doi.org/10.32782/2415-3583/25.16)

References:

1. Burdyak, M. (2023), "General Aspects of Applying Digital Technologies in the Activities of Agricultural Enterprises", Change Management and Innovation, vol. 7, pp. 12—18.

2. Koliadenko, S. (2021), "The Use of Supply Chains in the Context of Digitalization of the Economy", Social-Economic Problems and the State, vol. 25 (2), pp. 41—52.

3. Lebid, O. (2022), "Digital Transformation of Economic Sectors in Ukraine in Wartime", Economics, Finance, Management: Current Issues of Science and Practice, vol. 2 (60), pp. 141—156.

4. Solona, O. (2022), "Application of Digital Technologies in Agricultural Production", Equipment, Energy, Transport of the AIC, vol. 3 (118), pp. 19—25.

5. Tkachenko, V. (2019), "Imperatives of the Digital Economy in the Development of Enterprise Management Methodology", Ways to Improve Construction Efficiency in Market Relations Formation Conditions, vol. 42, pp. 3—18.

6. Khaustova, V. (2022), "Analysis of the ICT Sector Development in Ukraine According to International Indices and Rankings", Business Inform, vol. 5, pp. 40—56.

7. Chykov, I. (2022), "Digital Transformation of the Economy: Essence, Problems, Features", Entrepreneurship and Innovation, vol. 25, pp. 97—102.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2025 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 33.336.1:352

Ю. В. Біляк,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9766-4780>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.85

КЛЮЧОВІ УМОВИ Й ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Y. Biliak,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

KEY CONDITIONS AND TRENDS IN THE FUNCTIONING OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX IN THE CONDITIONS OF THE MODERN ECONOMY

Широкомасштабне військове вторгнення росії на територію нашої держави по початок повномасштабної війни порушило весь порядок функціонування українського суспільства та економіки, катастрофічно позначилося на усіх сферах життя України. Значним став вплив війни й на аграрний сектор, який відбився на посиленні економічних конфліктів та погіршенні рівня фінансової безпеки.

Аграрний сектор є одним із ключових в економіці України. До його складу належить сільське, лісове та рибне господарства. Аграрний сектор забезпечує не лише продовольчу безпеку нашої держави та постачає продовольство населенню, а й формує сировинну основу для роботи переробної промисловості та утворює вагомому частку експортного потенціалу України.

У статті здійснено комплексний аналіз ключових умов та тенденцій функціонування агропромислового комплексу (АПК) України в контексті трансформаційних змін світової та національної економіки. Розкрито сутність і значення агропромислового комплексу як одного з базових секторів, що забезпечує продовольчу безпеку, валютні надходження та соціально-економічну стабільність держави. Особливу увагу приділено оцінці сучасних соціально-економічних умов діяльності аграрних підприємств в умовах глобалізації, змін клімату, інтеграційних процесів з Європейським Союзом, а також впливу воєнних дій на виробничу та експортну діяльність агросектору.

У дослідженні проаналізовано основні тенденції розвитку АПК: зміщення виробничих центрів, зростання ролі інноваційних технологій, активізацію процесів цифровізації агробізнесу, розширення переробки сільсько-господарської продукції як шляху створення доданої вартості. Окремо розглянуто проблеми інституційного забезпечення розвитку аграрної сфери, фінансово-кредитної підтримки виробників, дефіциту інвестицій у сільські території та логістичну нестабільність.

На основі проведеного аналізу визначено пріоритетні напрями удосконалення державної політики у сфері підтримки агропромислового комплексу: стимулювання технологічного оновлення виробництва, розвиток інфраструктури агроринку, підтримка малих і середніх фермерських господарств, диверсифікація експортних потоків, запровадження ефективних страхових механізмів для аграрного бізнесу.

Russia's large-scale military invasion of our country and the outbreak of a full-scale war disrupted the entire functioning of Ukrainian society and the economy, and had a catastrophic impact on all spheres of life in Ukraine. The war also had a significant impact on the agricultural sector, which was reflected in increased economic conflicts and deterioration of financial security.

The agricultural sector is one of the key sectors of Ukraine's economy. It includes agriculture, forestry, and fisheries. The agricultural sector ensures not only the food security of our country and supplies food to the population, but also forms the raw material basis for the processing industry and accounts for a significant share of Ukraine's export potential.

The article provides a comprehensive analysis of the key conditions and trends in the functioning of the agro-industrial complex (AIC) of Ukraine in the context of transformational changes in the global and national economies. The essence and significance of the agro-industrial complex as one of the basic sectors that ensures food security, foreign exchange earnings and socio-economic stability of the State are revealed. Particular attention is paid to the assessment of the current socio-economic conditions of agricultural enterprises in the context of globalization, climate change, integration processes with the European Union, and the impact of military operations on the production and export activities of the agricultural sector.

The study analyzes the main trends in the development of the agro-industrial complex: the shift of production centers, the growing role of innovative technologies, the intensification of the digitalization of agribusiness, and the expansion of agricultural processing as a way to create added value. The author also considers the problems of institutional support for the development of the agricultural sector, financial and credit support for producers, lack of investment in rural areas, and logistical instability.

Based on the analysis, the author identifies priority areas for improving the state policy in the field of support for the agro-industrial complex: stimulating technological modernization of production, developing agricultural market infrastructure, supporting small and medium-sized farms, diversifying export flows, and introducing effective insurance mechanisms for agricultural business.

Ключові слова: фінансове забезпечення, суб'єкти господарювання, структура капіталу, сільськогосподарські підприємства, економічний конфлікт інтересів, залучення та розміщення капіталу, фінансова безпека.

Key words: financial support, business entities, capital structure, agricultural enterprises, economic conflict of interests, attraction and placement of capital, financial security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Агропромисловий комплекс (АПК) є однією з провідних галузей національної економіки, яка формує продовольчу безпеку країни, забезпечує зайнятість сільського населення та генерує вагомий внесок у ВВП і зовнішньоторговельний баланс. Водночас функціонування аграрного сектору нині відбувається в умовах посилення глобалізаційних процесів, зростання конкуренції, зміни кон'юнктури світових ринків, впливу фінансових криз та нестабільної політичної ситуації.

Сучасна економіка висуває нові вимоги до аграрного виробництва: впровадження інноваційних технологій, адаптація до кліматичних змін, диверсифікація експорту, забезпечення сталого розвитку. У таких умовах особливого значення набуває аналіз ключових соціально-економічних, технологічних та інституційних факторів, які визначають тенденції розвитку АПК.

Постановка проблеми обумовлена необхідністю виявлення ефективних механізмів підтримки конкурентоспроможності аграрного сектору та забезпечення його стійкого функціонування в умовах сучасних економічних викликів. Зв'язок проблеми з важливими науковими і практичними завданнями полягає у формуванні теоретичних підходів і розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення економічної політики в аграрній сфері, підвищення ефективності господарювання, активізації інвестиційної діяльності та адаптації агропідприємств до нових економічних умов.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика розвитку агропромислового комплексу України в умовах сучасної економіки активно розглядається вітчизняними науковцями. У центрі уваги перебувають питання адаптації аграрного виробництва до європейських стандартів, трансформації державної підтримки та інтеграції інноваційних технологій.

Я.М. Гадзало та Ю.Я. Лузан у своїй праці "Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції" наголошують на потребі оновлення аграрної політики відповідно до вимог Європейського Союзу, а також акцентують увагу на необхідності удосконалення державної підтримки аграрного сектору [1].

К.В. Дригола, О.М. Вертелецька та В.В. Бойко у дослідженні "Агропромисловий комплекс України в контексті виходу на міжнародний ринок" аналізують сучасний стан розвитку АПК, динаміку виробництва основних культур, а також вказують на стратегічні напрямки зміцнення експортного потенціалу аграрних підприємств [2].

У статті О.В. Мороза, Р.В. Логоші та О.Г. Підвальної "Scientific and methodical provision for development of agricultural economics in Ukraine" розглянуто концептуальні основи підвищення ефективності аграрної економіки України. Зокрема, автори акцентують увагу на необхідності розвитку ринкової інфраструктури та вдосконалення методичного інструментарію економічного аналізу [3].

У дослідженні, опублікованому у збірнику наукових праць Київського національного економічного університету "Тенденції розвитку аграрного сектору економіки України", обґрунтовано ключові напрями удосконалення економічних механізмів функціонування аграрного виробництва в умовах глобалізаційних змін [4].

Таким чином, аналіз останніх досліджень свідчить про зростання наукового інтересу до питань удосконалення економічних моделей розвитку агропромислового комплексу, необхідності впровадження інновацій та адаптації аграрного сектору до умов сучасної трансформаційної економіки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є визначення основних соціально-економічних умов та виявлення ключових тенденцій функціонування агропромислового комплексу України в умовах сучасної трансформаційної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сільськогосподарські угіддя в Україні займають близько 42 млн га, що складає понад 70 % загального фонду країни. Із них майже 79 % складають орні землі та багаторічні насадження, 13 % — пасовища, близько 8 % — сіножаті.

Аграрний сектор розміщений у трьох природно-кліматичних зонах — Степу, Лісостепу та Поліссі, що протягнуті із заходу на схід поперемінно від південних до північних кордонів держави, а також у гірських та передгірських районах Карпат і Кримських гір. При цьому орні землі переважно знаходяться у степовій та лісостеповій зонах, пасовища — у Карпатах та на Поліссі, сіножаті — у долинах річок лісової та лісостепової природно-кліматичних зон.

Аграрний сектор формує значну частку ВВП України. Так, за даними Державної служби статистики України у період з 2010 по 2023 рр. у фактичних цінах вона коливалася у межах від мінімальної позначки у 7,45 % у 2010 р. до максимальної позначки — 12,06 % у 2014 р. При цьому у 2019 р. частка аграрного сектору в цілому сягала 8,97 %, у 2020 р. — 9,31 %, а у 2021 р. — 11,80 %, у 2022 р. — 9,90 %, у 2023 р. — лише 6,87 % у ВВП України (див. рис. 1).

Водночас у порівняльних цінах 2016 р. частка аграрного сектору в сукупному ВВП коливалася від 7,95 % у 2010 р. до 11,73 % у 2016 р. При цьому у 2019 р. частка аграрного сектору у ВВП у порівняльних цінах склала 11,42 %, у 2020 р. — 10,60 %, а у 2021 р. — 10,89. Починаючи з 2022 р. дані у порівняльних цінах не оприлюднювалися. Як видно з рис. 1, продукування ВВП в аграрному секторі залишалося до війни стабільним як у фактичних, так і у порівняльних цінах, однак з початком війни суттєво порушилося.

Аграрний сектор є важливим учасником зовнішньоекономічної торгівлі. Так, держава закуповує окремі продукти у цілій низці інших держав. Частково Україна імпортує окремі харчові продукти, сільськогосподарські та аграрні товари, які з об'єктивних причин не можуть бути вироблені в країні або виробництво яких економічно не виправдане, у тому числі з урахуванням сезонних коливань.

Однак імпорт залишається порівняно меншим від експорту та доволі стабільним у відносному вираженні. Зокрема, впродовж 2010—2021 рр. його частка у сукупних імпорتنих потоках коливалася в межах 8,7 — 12,0 % та не мала чіткої тенденції зміни. Зокрема, у 2015 р. порівняно із 2010 р. імпорт скоротився, а темп його зміни склав 60,5 %. У наступному періоді імпорт також дещо скорочувався — у 2017 р. темп зміни сягнув 74,65 %, у 2018 р. — 87,74 %, у 2019 р. — 99,55 % порівняно із попередніми роками. Лише впродовж 2020-2021 рр. спостерігалися деякі зростання — 112,78 % у 2020 р. та 134,36 % у 2021 р. Після початку війни у 2023 р.

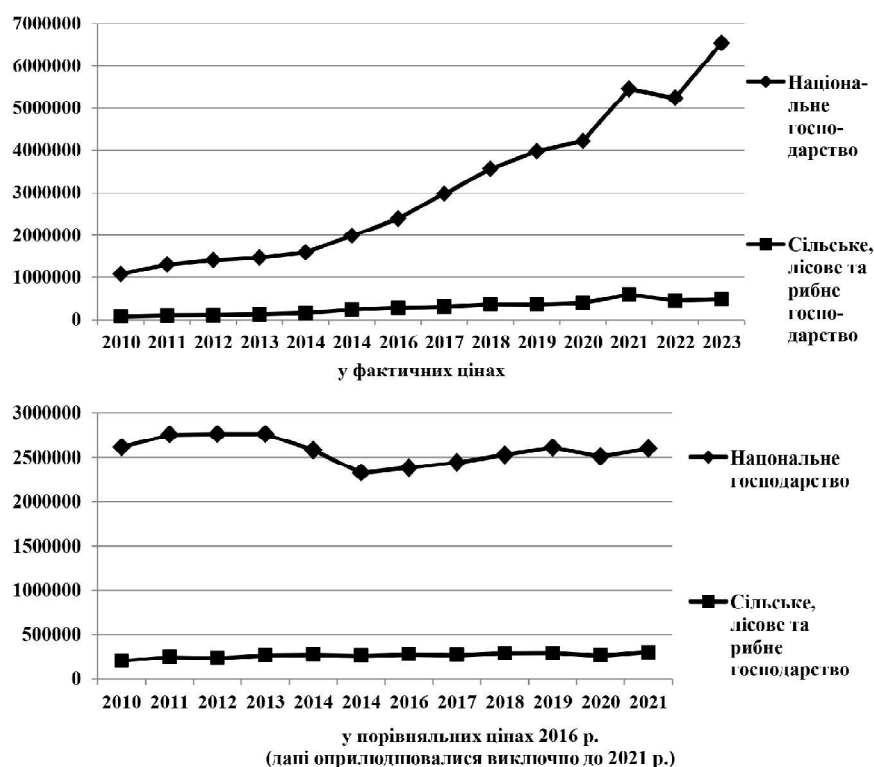

Рис. 1. Порівняльна динаміка ВВП у 2010—2023 рр. по економіці в цілому та у аграрному секторі, млн грн

імпорт аграрного сектору сягнув 5,8 % у сукупному імпорті.

Натомість український експорт аграрної продукції та продуктів її переробки більш ніж у чотири рази перевищував імпорт та зростав упродовж тривалого періоду досить стабільно. Так, у 2015 р. порівняно з 2010 р. ріст склав 146,57 %, що перевищує 9 % щорічного приросту. Надалі зростання інтенсифікувалося і у 2017 р. сягнуло 178,71 %, у 2018 р. — 187,32 %, у 2019 р. — 222,87 %, у 2020 р. — 223,22 %, у 2021 р. — 278,88 %. Сукупно ці тенденції призвели до того, що Україна стала доволі впливовим гравцем на світових продуктових ринках та, особливо, на ринках сільськогосподарських товарів. Зокрема українські сільськогосподарські товаровиробники постачають свою продукцію у 190 країн світу. Наприклад, близько 43 % світового ринку соняшникової олії забезпечують українські товаровиробники. Експорт у довоєнному 2021 р. з України забезпечував близько 11 % світового ринку пшениці, 18 % — кукурудзи, 19 % — ячменю, а також значні частки інших світових ринків. У 2023 р. частка аграрного експорту у сукупному експорті сягнула 51,8 %.

При цьому Україна забезпечує зерном ті ринки, що вирізняються порівняно невисокою ціновою кон'юнктурою, однак розміщені у густонаселених регіонах світу. Так, частка Украї-

ни на зерновому ринку Марокко, де мешкає 37 млн населення, складає 22%, у Єгипті зі 100 млн населенням — 26%, у Нігерії з 200 млн населенням — 21%. Частка української кукурудзи на ринку Індонезії із 280 млн населенням сягає — 31%, на ринку Бангладеш із 165 млн населенням — 27 % [369]. По суті саме українські аграрії забезпечують значну частку зернових продуктів у макрореєні світу з 1 млрд. населення. Наочно посилення експортного потенціалу аграрного сектору України продемонстровано на рис. 2, з якого видно, що у 2010 р. частка у сукупному експорті сягала 19,3 %, то уже у 2015 р. зросла до 38,3 % й у 2017 — 2023 рр. коливалася в межах 39,3-51,8 %.

Така тенденція зростання аграрного та продуктового експорту з України впродовж тривалого періоду була досить стійкою. У 2022 р. внаслідок війни спостерігається його порушення. Зокрема вже наприкінці лютого — початку березня 2022 р. уряд України з метою забезпечення власного населення призупинив експорт жита, вівса, цукру, обмежив вивезення пшениці, кукурудзи, курей, яєць та соняшникової олії. В умовах війни це абсолютно правильне рішення, покликане посилити продовольчу безпеку України. Однак надалі обмеження були скасовані й Україна продовжила експорт, зокрема й долаючи блокування портів росією. Можна переконливо стверджувати, що експор-

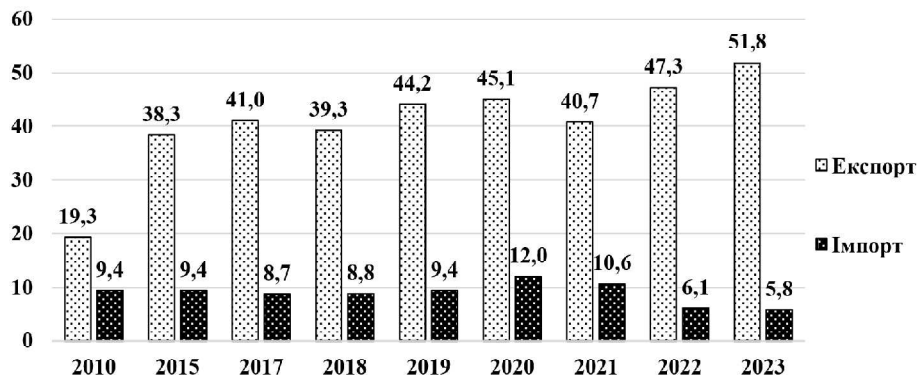

Рис. 2. Частки експорту та імпорту аграрної продукції й продуктів її переробки у структурі зовнішньої торгівлі України у 2010—2023 рр., %

тний потенціал українського аграрного сектору настільки стійкий, що у воєнний період рівень експорту був збережений (рис. 2).

Вагома частина продуктів аграрного сектору України представлена продукцією рослинництва і тваринництва, які однаково важливі для держави. Однак, за вартістю вироблюваної та реалізованої продукції рослинництво досить суттєво перевищує тваринництво. Рослинництво включає вирощування зернових, технічних, кормових, овочевих, баштанних культур і картоплі, садівництво, виноградарство і квіткарство.

Провідні культури в землеробстві — зернові: озима і яра пшениця, жито, озимий і ярий ячмінь, кукурудза, овес, гречка, просо та рис. У 2021 р. площа під зерновими і зернобобовими культурами сягнула 15915,5 тис. га, у тому числі під пшеницею — 7080,7 тис. га, кукурудзою — 5459,4 тис. га, ячменем — 2467,8 тис. га. Площа під іншими зерновими культурами у передвоєнному 2021 р. коливалася від 9,2 тис. га (тритикале) до 178,8 тис. га (овес), а під зернобобовими становила 311,2 тис. га. Зміни у 2022—2023 рр. були досить нестійкими, адже вагомою мірою обумовлювалися не стільки змінами у виробництві, скільки військовими діями та окупацією частини територій.

Упродовж останніх двох десятиліть виробництво рослинницької продукції зростає, особливо стрімкі обсяги приростів спостерігалися у 2010—2021 рр. Так, у період одинадцяти останніх років з 2010 до 2021 рр. сукупний приріст вирощування зернових та зернобобових культур збільшився до 117,4 % або у 2,17 рази з 389078 тис. ц у 2010 р. до 845704 тис. ц у 2021 р. При цьому у 2021 р. Україна отримала безпрецедентний за обсягами урожай та валовий збір зернових і зернобобових культур. Особливо значні прирости виробництва зернових спостерігалися у 2019 та 2021 рр. Як показує прове-

дений аналіз, у військовий час у 2022—2023 рр. виробництво істотно скоротилося. Звичайно основним чинником цього була війна. Очікується, що після завершення війни буде відновлений обсяг виробництва, тому щодо структури і обсягів діяльності основний аналіз було зосереджено на даних 2021 р.

З-поміж усіх зернових найбільш значні прирости виробництва характерні були для проса (на 1553,6 % у 2021 р. порівняно з 2010 р.), зерна кукурудзи (на 283,0 % у 2021 р. порівняно з 2010 р.), а також пшениці (86,6 % за відповідний період). Нестабільним і подеколи скорочуваним в зерновому господарстві було лише виробництво гречки та рису. Загалом за обсягом виробництва зерна наша держава посіла одне з провідних місць у світі, а по пшениці, ячменю, кукурудзи упевнено посідає місця у першій десятці світових виробників.

Загалом вирощування, переробка і експорт українського зерна забезпечують істотні грошові надходження до державного бюджету і є підґрунтям для створення значної кількості робочих місць.

Важлива складова рослинництва в Україні — вирощування олійних та технічних культур: соняшнику, сої, цукрових буряків, ріпаку всіх видів, льону, хмелю, тютюну тощо. Нині соняшник займає близько 72 % усієї площі технічних культур або понад 6658 тис. га. Основні площі цієї культури зосереджені в степовій зоні та у південних частинах Лісостепу. Зазначимо, що до початку війни найвища концентрація посівів спостерігалася у Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській, Донецькій областях, частина з яких нині окуповані. Основними регіонами вирощування іншої важливої технічної культури — цукрових буряків, є області Лісостепу, на півночі Степу, а також півдня Полісся. Виробництво соняшнику з 69626 тис. ц у 2010 р. зросло до 164398 тис. ц у 2021 р.

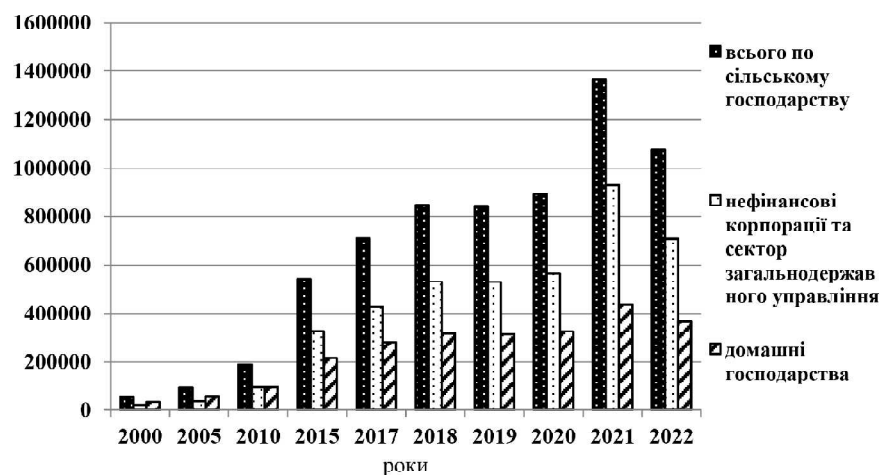

Рис. 3. Динаміка випуску продукції аграрного сектору у 2000–2022 рр., млн грн

Сукупна площа, засіяна цукровими буряками у 2021 р. сягала 226,3 тис. га. Потрібно зазначити, що з 2010 до 2021 рр. дещо скоротилося виробництво фабричного цукрового буряку на 15,7 % з 116711 тис. ц у 2010 р. до 98246 тис. ц у 2021 р. Однак таке скорочення пов'язане із зміною структури світового та українського цукрового ринку і має цілком об'єктивні причини.

Також досить значними є площі, зайняті соєю, що у 2021 р. перевищили 1317 тис. га. Аналізуючи тренди крайніх років, можемо стверджувати, що соя нині стала доволі важливою технічною культурою. Тому приріст обсягів її вирощування у 2021 р. порівняно з 2010 р. склав 133,0 % з 14630 тис. ц до 34093 тис. ц. В свою чергу посіви ріпаку озимого та кользи (ярого ріпаку) сягнули у 2021 р. 1001,3 тис. га. Ріпак нині перетворився на цінну культуру, що забезпечує сировину для виробництва біопалива. Тому за досліджуваний період його виробництво збільшилося з 14894 тис. ц до 29601 тис. ц або майже вдвічі (на 98,7 %). Загалом можна констатувати, що виробництво олійних та технічних культур в Україні суттєво зросло.

Кормові культури, відгравачи важливу роль у розвитку тваринництва та утворюючи його кормову базу, тим не менш не займають значних площ. Так, у 2021 р. посіви кормового буряку займали 175,8 тис. га, а кормової кукурудзи — 216,4 тис. га. З цих площ було зібрано відповідно 5175,7 та 6817,7 тис. т відповідних продуктів.

Порівняно значні площі займає картопля — 1283,1 тис. га у 2021 р., овочі — 461,0 тис. га, плодові та ягідні культури — 188,0 тис. га, виноград — 34,0 тис. га. Основні райони виробництва картоплі — це Полісся і Лісостеп, а та-

кож приміські зони великих міст. Овочівництво поширене по всій території України і носить переважно позазональний характер. Крім того, різні райони України спеціалізуються на вирощуванні плодів культур. Великі плантації винограду розташовані на півдні країни і в Закарпатті. У середньому за 2010–2021 рр. виробництво овочів, плодів та ягід зросло на чверть — відповідно з 74970 тис. ц до 94165 тис. ц (на 25,6 % по овочах) та з 16290 до 20641 тис. ц (на 26,7 % по плодах та ягодах). Однак скоротилося виробництво винограду (на 33,7 %) з 3551 тис. ц у 2010 р. до 2353 тис. ц у 2021 р. Виробництво картоплі було нестабільним, а в певні періоди зростало (наприклад у 2017, 2018 та 2021 рр.), а в окремі — знижувалося.

Українське тваринництво традиційно спеціалізується на виробництві м'яса, м'ясопродуктів, молока, яєць та інших продуктів харчування, а також вовни. Тваринництво поділяється на скотарство (розведення великої рогатої худоби), свинарство, вівчарство, птахівництво тощо. Однак виробництво тваринницької продукції є нестабільним. Якщо виробництво м'яса всіх видів у 2011–2019 рр. порівняно зростало, то у 2020–2021 рр. зростання уповільнилося і склало менш 1 %. У цілому виробництво м'яса з 2010 до 2021 рр. зросло з 1531 до 2304 тис. т. Виробництво молока у досліджуваний період було нестабільним і зросло не значно — з 2217 тис. т у 2010 р. до 2750 тис. т у 2021 р. Водночас в цей же час досить суттєво скоротилось виробництво яєць — з 10250 млн шт. у 2010 р. до 6983 млн шт. у 2021 р., а також виробництво вовни — з 710 т у 2010 р. до 131 т у 2021 р.

Однак війна внесла свої суттєві корективи. Виробництво усіх аграрних продуктів у 2022–2023 рр. скоротилося. Це сталося внаслідок

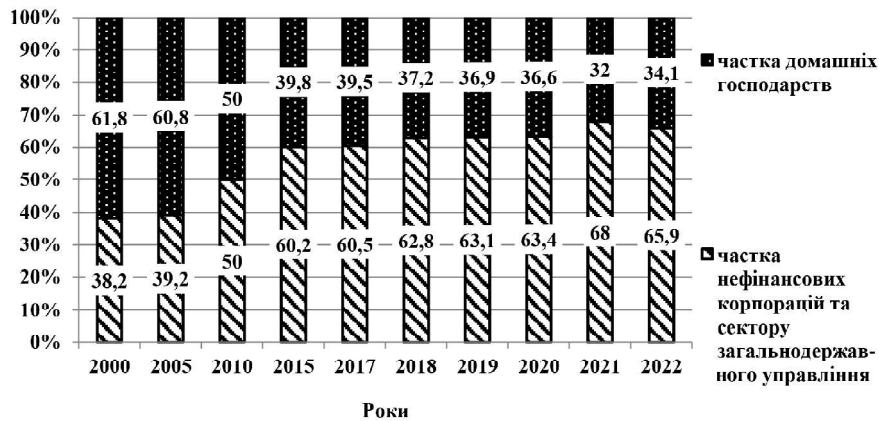

Рис. 4. Секторальна структура випуску продукції аграрного сектора у 2000–2022 рр., млн грн

окупації частини площ України, неможливістю ведення господарської діяльності на прифронтових територіях, розривів господарських зв'язків, релокацією бізнесу та переселенням місцевих жителів, мінуванням угідь, обстрілів та з низки інших об'єктивних причин.

Водночас у грошовому еквіваленті, на відміну від натурального, виробництво аграрної продукції в останні десятиліття зросло надзвичайно суттєво, що пояснюється, з одного боку — інфляційними процесами та ціновою волатильністю, а з іншого — зростанням фізичних обсягів виробництва, що представлено на рис. 3 [5]. Однак і цінові показники з 2022 р. знижувалися.

Як видно з рис. 3 упродовж останніх двох десятиліть тандемно зростає як випуск продукції сільського господарства нефінансових корпорацій та сектору загальнодержавного управління, так і домашніх господарств у грошовому еквіваленті. Однак, ці підвищувальні тенденції, тим не менш, значно різняться. Упродовж 1990-х рр., коли в економіці України та в аграрному секторі тривала затяжна трансформаційна криза, основне аграрне виробництво зосереджувалося у домогосподарствах, як найбільш життєздатних суб'єктах в умовах системних трансформаційних криз. Натомість із стабілізацією початку 2000-х рр. переважаючого зростання набув громадський сектор як такий, що має потужніший потенціал розвитку у позакризовий період.

Зокрема, якщо сукупний випуск продукції по аграрному сектору в цілому з 2000 по 2022 рр. зріс у 16,5 разів, то у громадському секторі зростання відбулося у 27,3 рази, тоді як у домашніх господарствах лише у 9,7 рази. Це пояснюється тим, що суб'єкти господарювання громадського сектору не лише нарощують виробництво продукції у фізичному обсязі, а й концентру-

ються на більш дорогих видах діяльності. Упродовж 2021 р. зміни були найбільш потужними — у 25,2 рази порівняно із 2000 р. та 7,2 рази порівняно із 2010 р. по аграрному сектору в цілому та, відповідно, у 44,8 та 9,8 разів у громадському секторі та 13,1 та 4,6 разів у домашніх господарствах. А у 2022 р. спостерігалася скорочення виробництва.

В період з 2017 по 2020 рр. темпи зростання дещо уповільнилися. Наприклад, у 2018 р. порівняно з 2017 р. сукупний приріст виробництва сільськогосподарської продукції в цілому склав 19,8 %, тоді як у громадському секторі — 24,3 %, а у домашніх господарствах лише 12,7 %. У 2019 р. відбулося не суттєве зниження виробництва у межах 1-2 %, а у 2020 р. темпи приросту сягнули відповідно 5,9 % в цілому, 6,5 % в громадському секторі та 4,9 % у домогосподарствах. В цей же час обсяги випуску продукції відповідно склали 892,9 млрд. грн всього, зокрема, 566,2 млрд. грн у громадському секторі та 326,6 млрд. грн — у домашніх господарствах. Однак, 2021 р. вирізнявся суттєвим зростанням — темпи приросту порівняно із 2020 р. сягнули відповідно 53,0 % в цілому, 64,0 % в громадському секторі та 34,0 % у домогосподарствах. У 2022 р. обсяги скоротилися.

Означені процеси позначилися на структурі аграрного виробництва (рис. 4 [5]). Так, якщо у 2000 р. майже 61,8 % виробництва аграрної продукції припадало на домашні господарства, то у 2010 р. їхня частка скоротилася до 50,0 %, у 2020 р. — до 36,6 %, а у 2021 р. — до 32,0 %, у 2022 р. — до 34,1 %. Така тенденція є цілком виправданою і позитивною для економіки, що зростає на індустріальних й інноваційних засадах. Адже, як правило, господарства громадського сектору, особливо великі та середні за розміром, спроможні більш ефективно та інтенсивно забезпечувати інноватизацію.

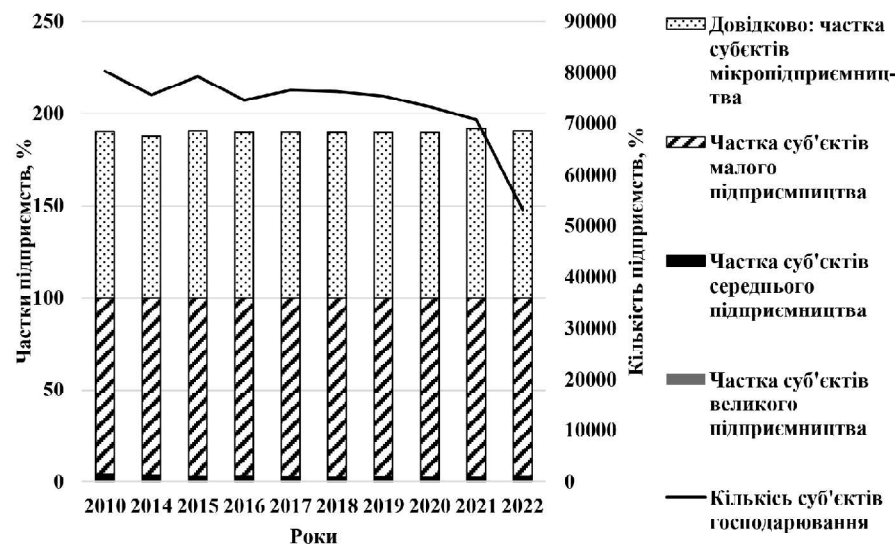

Рис. 5. Кількість та структура різних за розмірами аграрних підприємств залежно від обсягів виробництва і реалізації продукції, млн грн

Виявлені тенденції не свідчать про скорочення сектору домашніх господарств та загалом особистих селянських господарств як їх найпоширенішої форми. Швидше вони показують певну структурну перебудову аграрного сектору економіки, коли виробництво основних сільськогосподарських продуктів рослинництва, у т.ч. й експортоорієнтованих, таких як зерно, олійні і технічні культури, а також розвиток кормової бази для тваринництва зосереджується у підприємствах громадського сектору. Водночас виробництво продуктів харчування населення (овочів, картоплі, плодів, ягід тощо) поступово стає якщо не єдиною, то принаймні ключовою спеціалізацією домогосподарств.

Так само виробництво продукції тваринництва, особливо м'яса всіх видів та яєць, а згодом і молока поступово переходить на індустріальну основу та все більше зосереджується в великих тваринницьких комплексах і птахофабриках, тоді як подібне виробництво у домогосподарствах поступово втрачає комерційну основу та переорієнтовується на забезпечені продуктових потреб сільських сімей.

Посилення ролі громадського сектору в аграрному секторі економіки України беззаперечно є трендом, що збережеться у перспективі та має цілком виправдане економічне підґрунтя. Хоча після 2022 р., а можливо і в недалекій перспективі, можна очікувати на тимчасове посилення ролі домогосподарств та збільшення

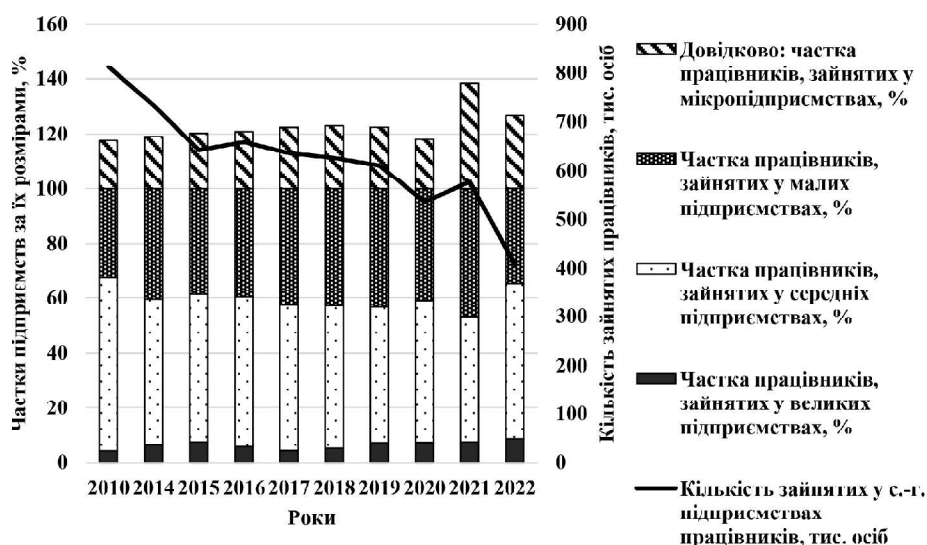

Рис. 6. Кількість зайнятих працівників та їх розподіл по різних за розмірами аграрними підприємствами

їх частки у сукупному випуску аграрної продукції, ця тенденція стане швидше антикризовою реакцією на воєнний стан в державі та інші явища, спричинені війною на українській території. Беззаперечно у цей час такий процес буде не тільки виправданим, а й надзвичайно потрібним. Однак, з огляду на необхідність розвитку економіки України у повоєнний період, відродження та посилення нашого економічного та експортного потенціалу у майбутньому варто підтримати господарства громадського сектору.

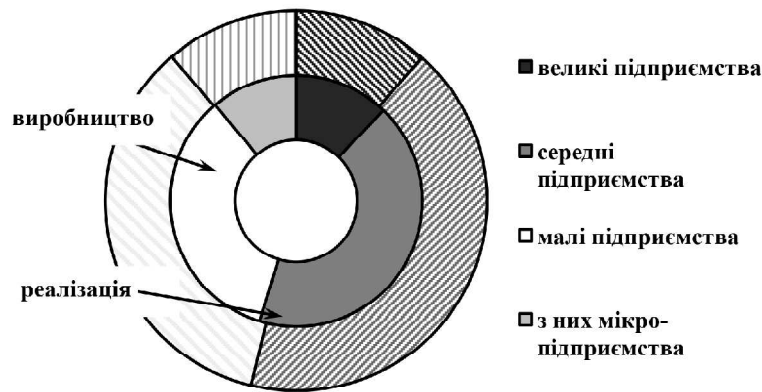

Рис. 7. Співвідношення різних за розмірами аграрних підприємств за обсягами виробництва і реалізації продукції (у середньому за три роки), %

Водночас тенденції реструктуризації аграрного сектору демонструють початок досить вираженого і впливового економічного конфлікту, що виникає в аграрному секторі між різними формами господарювання та відмінними за розмірами господарюючими суб'єктами. Сучасні аграрні підприємства в Україні можна з певною часткою умовності розподілити на великі, середні та малі. При цьому серед малих форм нині досить чітко виділяється когорта суб'єктів мікропідприємництва. За кількістю господарюючих суб'єктів серед них помітно переважають саме малі та мікропідприємства (рис. 5 [5]).

Сутність зазначеного економічного конфлікту полягає в тому, що різні суб'єкти мають досить відмінні рівні конкурентоспроможності і можливостей ефективного господарювання у різних сегментах ринку. Однак прояви такого конфлікту найліпше проявляються на прикладі диференціації ефективності господарювання між великими, середніми та малими, у т.ч. мікро-, підприємствами. Однак кількість господарюючих суб'єктів різних категорій не є достатньо показовим індикатором і не свідчить про реальну структурність аграрного сектору економіки України. Як видно з рис. 6, попри велику кількість малих підприємств у них зайнято значно менше половини усіх працівників аграрного сектору, тоді як більша частина зайняті у середніх підприємства та близько 5—6 % — у великих [5].

Попри мізерну чисельність суб'єктів господарювання та порівняно незначну кількість створених робочих місць саме великі підприємства виробляють і реалізують значу частку аграрної продукції. В середньому за три останні роки — за передвоєнний період 2020—2021 рр. та перший рік війни 2022 р. частка великих аграрних підприємств у сукупному виробництві

продукції сягала майже 13,7 %, а у обсязі сукупної реалізації — 12,9 % (див. рис. 7 [5]).

Показники виробництва у середніх за розміром аграрних підприємствах найбільш значні, вони сягають 47,9 %, реалізації — 47,8 %. У малих підприємствах було вироблено 38,4 % від сукупного обсягу продукції, реалізовано — 39,3 %. При цьому роль мікропідприємств при їх великій кількості не настільки помітна — у виробництві вона сягає лише 12,6 %, у реалізації — 12,8 %.

Узагальнюючи основні показники розвитку аграрного сектору економіки України, а також соціально-економічні умови та ключові характеристики функціонування господарюючих суб'єктів у ньому доцільно систематизувати основні тенденції, що сформувалися у період з 2010 по 2022 рр. Потрібно зазначити, що окремі важливі показники після початку війни не було оприлюднено Державною службою статистики України.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, аграрний сектор України динамічно зростає у довоєнний період. У порівняльних цінах 2016 р. упродовж 2010—2021 рр. сукупний приріст виробленої продукції перевищив 52,4 %. Таке зростання забезпечене переважно галузями рослинництва. Адже приріст продукції рослинництва за означений період становив 76,0 %, тоді як продукції тваринництва дещо скоротилася. Цю ж тенденцію підтверджують і відносні показники приросту, які також свідчать про зростання виробництва продукції рослинництва. У період з 2010 по 2021 рр. приріст виробництва продукції з розрахунку на одну особу в порівняльних цінах 2016 р. в цілому сягнув майже 69,0 %, у тому числі продукції

рослинництва — 150,5 %, та падіння тваринництва — на -30,4 %.

Валова додана вартість збільшилася з 82,9 млрд. грн до 388,4 млрд. грн, проте її частка у сукупній доданій вартості по національному господарству України залишалася варіюючою й коливалася від 8,4 до 12,4 %, а впродовж 2019-2021 рр. сягала 10,4-12,4 %. Кількість зайнятого в аграрному секторі населення відчутно скоротилася — з 3116 тис. осіб до 2692 тис. осіб. Однак таке скорочення спричинене не стільки відтоком трудових ресурсів із аграрного виробництва, скільки загальнонаціональними демографічними процесами та трансформацією ринку праці в Україні. Адже частка зайнятого в аграрному секторі населення у сукупному обсягу збільшилася з 15,4 до 17,3 %. Заробітна плата зросла, скоротилася її різниця із середньою по економіці. Однак і досі таке співвідношення залишається на рівні лише 83,2—84,0 %.

Зростають обсяги капітальних інвестицій в аграрний сектор. За їх часткою у сукупних інвестиціях по державі вони відносно певною мірою відповідають ролі аграрного виробництва в економіці. При цьому забезпеченість основними засобами залишається (низькою), незважаючи на абсолютне і відносне зростання їх вартості.

В цілому соціально-економічні умови та ключові характеристики функціонування аграрного сектору можна оцінити як цілком позитивні та сприятливі. Узагальнюючи вище викладене потрібно зазначити, що у процесі дослідження було встановлено, що найбільшу роль у розвитку аграрного виробництва в економіці України та його відродженні у повоєнний період на перспективу мають відігравати саме господарюючі суб'єкти громадського сектору. Тому питанням вивчення їх фінансової безпеки та врегулюванню економічних конфліктів у них було приділено посилену увагу, а здійсненні у цих напрямках наукові дослідження є найбільш поглибленими. Встановлено, що різні аспекти прояву та чинники формування фінансової безпеки суттєво вирізняються у великих, середніх та малих, у тому числі й мікропідприємствах. Тому подальше дослідження значною мірою проводилися саме у такому розрізі.

Література:

1. Гадзало Я. М., Лузан Ю. Я. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс]. URL: [https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-28-8-](https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-28-8-2021/rozvitok-agrarnogo-sektoru-ekonomiki-ukrayini-v-umovakh-yevrointegratsiyi)

2021/rozvitok-agrarnogo-sektoru-ekonomiki-ukrayini-v-umovakh-yevrointegratsiyi — Назва з екрана.

2. Дригола К. В., Вертелецька О. М., Бойко В. В. Агропромисловий комплекс України в контексті виходу на міжнародний ринок [Електронний ресурс]. URL: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/115> — Назва з екрана.

3. Мороз О. В., Логоша Р. В., Підвальна О. Г. Scientific and methodical provision for development of agricultural economics in Ukraine [Електронний ресурс]. URL: <https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-25-10-2018> — Назва з екрана.

4. Тенденції розвитку аграрного сектору економіки України // Збірник наукових праць Київського національного економічного університету [Електронний ресурс]. URL: <https://sb-keip.kpi.ua/article/view/221037> — Назва з екрана.

5. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва — 2022. Статистичний щорічник. Київ: Держстат України, 2023. 117 с.

References:

1. Hadzalo, Ya.M. and Luzan, Yu.Ya. (2021), "Development of the agricultural sector of Ukraine's economy under European integration", available at: <https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-28-8-2021/rozvitok-agrarnogo-sektoru-ekonomiki-ukrayini-v-umovakh-yevrointegratsiyi> (Accessed 15 Apr 2025).

2. Dryhola, K.V. Vertelets'ka, O.M. and Bojko, V.V. (2019), "Agro-Industrial Complex of Ukraine in the context of entering the international market", available at: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/115> (Accessed 15 Apr 2025).

3. Moroz, O.V. Lohosha, R.V. and Pidval'na, O.H. (2018), "Scientific and methodical provision for development of agricultural economics in Ukraine", available at: <https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-25-10-2018> (Accessed 15 Apr 2025).

4. Hrechko, A.V. and Dzhumakieieva, D.D. (2020), "Trends in the development of the agrarian sector of the economy of Ukraine", available at: <https://sb-keip.kpi.ua/article/view/221037> (Accessed 15 Apr 2025).

5. State Statistics Service of Ukraine (2023), Diial'nist' sub'ektiv velykoho, seredn'oho, maloho ta mikropidpriemnytstva — 2022. Statystychny schorichnyk [Activities of large, medium, small and micro-enterprises — 2022. Statistical Yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2025 р.

УДК 338.439:656.078

О. Я. Валявка,

аспірант кафедри глобальної економіки, Державний біотехнологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-5616-6097>

Р. Р. Русин-Гриник,

доктор філософії, доцент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів,
Національний університет "Львівська політехніка"ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2895-6437>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.95

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ЛОГІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

O. Valyavka,

Graduate student of the Department of Global Economy, State Biotechnology University,

R. Rusyn-Hrynyk,

PhD, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods,

Lviv Polytechnic National University

FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF LOGISTICS SUPPORT IN THE AGRARIAN BUSINESS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

У сучасних умовах активної інтеграції України до європейського економічного простору особливої актуальності набуває проблема ефективного функціонування системи логістичного забезпечення агробізнесу як однієї з ключових складових забезпечення сталого розвитку національного аграрного сектору. З огляду на зростаючі вимоги європейського ринку до якості, безпечності, простежуваності та швидкості постачання сільськогосподарської продукції, логістика в агробізнесі перетворюється з допоміжної функції на стратегічний елемент конкурентоспроможності.

Аргументовано, що ефективний розвиток логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції є критично важливим чинником забезпечення сталого функціонування аграрного сектору в контексті адаптації до вимог європейського ринку. Обґрунтовано, що логістика в агробізнесі перестає бути лише інфраструктурною складовою й набуває рис стратегічного ресурсу конкурентоспроможності, формуючи передумови для підвищення ефективності виробничих і торгових процесів. Доведено, що багатовекторний вплив факторів — від технологічних інновацій і цифровізації до інституційних змін, державної політики, інвестиційної активності та підтримки МСП — формує цілісну систему взаємопов'язаних елементів, яка визначає траєкторію логістичної трансформації аграрного сектору. Встановлено, що саме синергія між внутрішніми та зовнішніми факторами забезпечує комплексний розвиток логістичної інфраструктури, інтеграцію до європейських логістичних ланцюгів, підвищення прозорості процесів та прискорення адаптації до європейських стандартів. У підсумку, запропонована класифікація та характеристика факторів створює основу для формування цілеспрямованої управлінської політики, орієнтованої на підвищення конкурентоспроможності українського агробізнесу в умовах глибокої економічної інтеграції з ЄС.

In the current context of Ukraine's active integration into the European economic space, the issue of efficient functioning of the agri-business logistics support system is becoming particularly relevant as one of the key components for ensuring the sustainable development of the national agricultural sector. Given the growing requirements of the European market regarding the quality, safety, traceability, and speed of delivery of agricultural products, logistics in agribusiness is transforming from a supporting function into a strategic element of competitiveness.

It is argued that the effective development of logistics support in agribusiness under the conditions of European integration is a critically important factor for ensuring the sustainable operation of the agricultural sector, especially in terms of adapting to the demands of the European market. It is substantiated that logistics in agribusiness is no longer merely an infrastructural component, but increasingly represents a strategic resource for competitiveness, laying the foundation for enhancing the efficiency of production and trade processes.

It is proven that the multifaceted impact of factors — from technological innovation and digitalization to institutional changes, state policy, investment activity, and SME support — forms a holistic system of interconnected elements that determine the trajectory of logistics transformation in the agricultural sector. It has been established that it is precisely the synergy between internal and external factors that ensures the comprehensive development of logistics infrastructure, integration into European logistics chains, increased process transparency, and accelerated adaptation to European standards.

In conclusion, the proposed classification and characterization of influencing factors provide a basis for the development of targeted management policies aimed at enhancing the competitiveness of Ukrainian agribusiness in the context of deeper economic integration with the EU.

Ключові слова: логістика, агробізнес, євроінтеграція, цифровізація, сталий розвиток.
Key words: logistics, agribusiness, European integration, digitalization, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах активної інтеграції України до європейського економічного простору особливої актуальності набуває проблема ефективного функціонування системи логістичного забезпечення агробізнесу як однієї з ключових складових забезпечення сталого розвитку національного аграрного сектору. З огляду на зростаючі вимоги європейського ринку до якості, безпечності, простежуваності та швидкості постачання сільськогосподарської продукції, логістика в агробізнесі перетворюється з допоміжної функції на стратегічний елемент конкурентоспроможності. Ефективна логістична система дозволяє не лише знизити витрати та втрати на всіх етапах руху продукції — від виробника до кінцевого споживача — а й забезпечити відповідність національного агропромислового виробництва до стандартів і регламентів Європейського Союзу. У цьому контексті розвиток логістичного забезпечення в аграрній сфері слід розглядати не ізольовано, а як частину ширших трансформаційних процесів, пов'язаних із адаптацією інституційного середовища, інфраструктурної модернізації, цифровізації, підвищення прозорості та інтеграції до глобальних ланцюгів створення вартості. Слід також урахувувати багатофакторну природу розвитку логістичних систем,

які перебувають під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, що зумовлює необхідність їх системного аналізу та структурованої класифікації. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити динаміку трансформацій, виявити ключові умови успішного функціонування логістики аграрного сектору в контексті євроінтеграції та визначити стратегічні орієнтири подальшого розвитку. У зв'язку з цим, систематизація та наукове осмислення факторів, що визначають характер і напрями розвитку системи логістичного забезпечення агробізнесу, виступають необхідною передумовою формування дієвих управлінських рішень і обґрунтування державної політики в цій сфері.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Система логістичного забезпечення аграрного бізнесу в умовах євроінтеграції виступає ключовим чинником підвищення конкурентоспроможності продукції на європейському ринку. Вона забезпечує не лише ефективність логістичних операцій і оптимізацію витрат, а й гарантує відповідність екологічним стандартам ЄС, вимогам якості та безпеки.

На основі критичного аналізу наукових праць провідних дослідників, таких як Ittersum M., Ewert F., Heckelee T., Wery J., Olsson J., Andersen E., Bezlepkina I., Brouwer F., Donatelli M., Flichman G., Rizzoli A., Wal T., Wien J., Wolf J. [1], Moraine M., Duru M., Nicholas P., Leterme P.,

Таблиця 1. Класифікація факторів впливу на розвиток логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції

Класифікаційна ознака	Група факторів	Конкретні фактори
Технологічні фактори	Впровадження нових технологій	GPS-трекінг, SMART-технології (сенсори температури, вологості), автоматизовані складські системи
	Цифровізація логістичних процесів	Електронний документообіг, цифрові платформи моніторингу вантажів
	Стандартизація і уніфікація	Європейські вимоги до логістики (температурний режим, час доставки, документообіг)
Інституційні та нормативні фактори	Регуляторне середовище	Угоди з ЄС про взаємне визнання митних процедур, гармонізація правил транспортування
	Євроінтеграційні процеси	Вимоги до адаптації до стандартів ЄС
	Державна політика	Програми підтримки СМП, регіонів, логістичної інфраструктури
Економічні фактори	Зміна витрат	Зниження митних витрат (з 12% до 8%), зменшення логістичних витрат (до 3,5% до 2026 року)
	Інвестиційна привабливість	Прогнозоване зростання інвестицій у «холодний ланцюг» на 20–25%
	Експортна активність	Зростання експорту агропродукції до ЄС на 45%
Інфраструктурні фактори	Розвиток логістичних потужностей	Розширення складів з охолодженням, поліпшення митної інфраструктури
	Доступність технологій	Рівень оснащення SMART-технологіями складів (2023 — 65%, очікується — 80%)
Соціальні та регіональні фактори	Відновлення уражених територій	Залучення фінансування для інфраструктури у звільнених регіонах
	Підтримка МСП	Надання грантів і кредитів малим підприємствам агросектору

Джерело: побудовано авторами.

Therond O. [2], Osuna-Velarde D., Salazar-Echeagaray J., Bueno-Fernandez M., Rosado-Castellanos D., Canarte-Velez C., Baque-Cantos M., Baque-Parralles E., Granados-Aya F., Cano-Vargas A., Cedeno-Ramirez J., Lemos-Tamayo J., Rincon-Guio C. [3]; Sadowski A., Wasowska K., Nowak I. [4], Pavlenko O., Shramenko N., Muzylyov D. [5], Jiang-peng L. [6], Titi A. [7], Bagchi P., Virum H. [8], Jevtic M., Radmanovac M. [9] — виокремлено основні структурні елементи логістичної системи в аграрному секторі, її роль у формуванні ланцюгів постачання, зниженні логістичних витрат і підвищенні ефективності ресурсного забезпечення виробництва.

Однак, незважаючи на наявність ґрунтовних теоретичних і прикладних досліджень, в науковій літературі недостатньо уваги приділено саме стратегічним векторами розвитку логістичних систем агробізнесу в контексті процесів євроінтеграції. Зокрема, потребують подальшого вивчення питання адаптації логістичної інфраструктури до стандартів ЄС, цифро-

візації логістичних процесів, сталого розвитку агрологістики та розширення логістичних ланцюгів у транснаціональному просторі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є систематизація та класифікація основних факторів, що впливають на розвиток системи логістичного забезпечення агробізнесу в Україні в умовах євроінтеграції, а також обґрунтування стратегічних орієнтирів її трансформації з урахуванням вимог європейського ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах активної євроінтеграції України актуалізується проблема ефективного функціонування системи логістичного забезпечення агробізнесу як ключового елементу сталого розвитку аграрного сектору. Високі вимоги європейського ринку до якості, безпечності, простежуваності та оперативності постачання трансформують логістику з допоміжної функції у стратегічний чинник конкурентоспроможності.

Ефективна логістична система сприяє не лише оптимізації витрат на всіх етапах руху продукції — від поля до споживача — а й забезпечує від-

повідність українського аграрного виробництва європейським стандартам. У цьому контексті розвиток логістики слід розглядати як частину ширших структурних змін: цифровізації, модернізації інфраструктури, інституційної адаптації та інтеграції до глобальних ланцюгів створення вартості.

З огляду на багатофакторний характер логістичних процесів, зростає потреба в системному аналізі впливів та їх науковій класифікації. Такий підхід дозволяє виявити умови ефективного функціонування логістики аграрного сектору в умовах євроінтеграції та окреслити стратегічні вектори її розвитку, що є важливою основою для прийняття управлінських рішень і формування державної політики у сфері агрологістики.

У табл. 1 наведено запропоновану класифікацію факторів впливу на розвиток логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції.

Група факторів, що охоплює впровадження нових технологій, є визначальною для мо-

дернізації логістичної системи агробізнесу в умовах євроінтеграції, оскільки саме інноваційні рішення забезпечують зниження втрат продукції, підвищення її якості та ефективності транспортування. Запровадження GPS-трекінгу дозволяє здійснювати безперервний моніторинг переміщення аграрної продукції, що знижує ризики простоїв і затримок у ланцюгах постачання. Водночас автоматизовані системи управління складськими процесами забезпечують швидке й точне опрацювання логістичних операцій, сприяючи раціональному використанню простору, зменшенню помилок при обліку та підвищенню оперативності в обслуговуванні вантажів. Одним із найвагоміших компонентів є впровадження SMART-технологій, зокрема сенсорів контролю температури та вологості, які забезпечують відповідність продукції вимогам європейських стандартів, особливо в контексті експорту товарів, що швидко псуються. Ці технології не лише сприяють збереженню якісних характеристик продукції, але й підвищують її конкурентоспроможність на ринку ЄС, де контроль умов транспортування та зберігання є одним із ключових критеріїв. Отже, впровадження новітніх технологічних рішень у логістичні процеси агробізнесу відіграє системоутворюючу роль у забезпеченні його адаптації до вимог єдиного європейського ринку та формує підґрунтя для подальшого сталого розвитку логістичної інфраструктури України.

Фактори, пов'язані з цифровізацією логістичних процесів, виступають ключовим рушієм підвищення ефективності та прозорості системи логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції, оскільки саме цифрові технології створюють передумови для автоматизації, уніфікації та оперативного обміну інформацією між усіма учасниками логістичного ланцюга. Впровадження електронного документообігу значно скорочує час митного оформлення вантажів, зменшує обсяг ручної роботи та мінімізує ризики виникнення помилок або затримок, що особливо важливо в умовах транскордонного переміщення аграрної продукції. Водночас застосування цифрових платформ для моніторингу вантажів у режимі реального часу сприяє зростанню рівня контролю за логістичними операціями, забезпечує своєчасне реагування на позаштатні ситуації та дозволяє оптимізувати маршрути перевезень. У контексті адаптації до європейських стандартів цифровізація також виконує функцію гармонізації облікових систем, що полегшує інтеграцію з логістичною інфраструктурою ЄС

і знижує бар'єри для експорту української продукції. Зрештою, цифровізація логістичних процесів не лише оптимізує операційну діяльність, а й створює стратегічні умови для зміцнення позицій українського аграрного сектору на європейському ринку шляхом впровадження інтелектуальних систем управління, які відповідають сучасним викликам глобального логістичного середовища.

Стандартизація та уніфікація, відіграє фундаментальну роль у забезпеченні сумісності логістичних процесів агробізнесу України з вимогами внутрішнього ринку Європейського Союзу, оскільки гармонізація технічних, процедурних і якісних параметрів є передумовою безперешкодної торгівлі та взаємодії на міждержавному рівні. Запровадження єдиних стандартів щодо транспортування, зберігання, температурного режиму та маркування продукції сприяє зниженню логістичних ризиків і втрат, водночас підвищуючи довіру з боку європейських партнерів до українських постачальників. Уніфікація транспортних документів, процедур митного оформлення та контролю якості продукції дозволяє скоротити тривалість логістичних операцій, зменшити адміністративне навантаження та забезпечити відповідність нормам, передбаченим угодами про асоціацію між Україною та ЄС. Крім того, впровадження європейських стандартів формує сприятливе середовище для запозичення кращих практик у сфері логістичного менеджменту, що, у свою чергу, сприяє підвищенню конкурентоспроможності української аграрної продукції. У результаті, стандартизація і уніфікація виступають важливим інструментом не лише технічного та процедурного зближення з ЄС, але й системного оновлення логістичної інфраструктури відповідно до міжнародних вимог якості та безпеки.

Група факторів, що стосується регуляторного середовища, визначає правові та адміністративні умови функціонування логістичних процесів агробізнесу в контексті євроінтеграції, оскільки саме нормативно-правова база формує рамки, в межах яких здійснюється рух товарів, послуг і супровідної документації між Україною та країнами Європейського Союзу. Укладання міжнародних угод про взаємне визнання митних процедур стало важливим кроком на шляху до зниження бар'єрів у зовнішній торгівлі, що, у свою чергу, призвело до зменшення витрат і пришвидшення транскордонного переміщення аграрної продукції. Сприяння гармонізації регуляторної політики дозволило адаптувати українське законодавство до євро-

пейських стандартів у сфері контролю якості, безпеки харчових продуктів та екологічних вимог, що є необхідною умовою для доступу до єдиного ринку ЄС. Водночас розвиток регуляторного середовища включає спрощення адміністративних процедур, діджиталізацію митного оформлення та створення прозорих механізмів контролю, які мінімізують корупційні ризики й підвищують ефективність державного управління логістичною галуззю. У такому контексті регуляторне середовище виступає не лише інструментом правового забезпечення діяльності, але й фактором, що стимулює трансформацію логістичної інфраструктури відповідно до вимог європейської інтеграції.

Євроінтеграційні процеси, визначають стратегічний напрям трансформації логістичного забезпечення агробізнесу в Україні, оскільки саме інтеграція до внутрішнього ринку Європейського Союзу обумовлює необхідність адаптації національної системи до стандартів, регламентів і практик, що діють у країнах-членах ЄС. У рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС посилюється імплементація норм, які регулюють торгівлю, технічне регулювання, санітарні та фітосанітарні заходи, що безпосередньо впливають на функціонування логістичного ланцюга у сфері агропромислового комплексу. Зростання обсягів експорту аграрної продукції до Європейського Союзу формує об'єктивну потребу в забезпеченні сумісності логістичної інфраструктури, зокрема в уніфікації транспортних та складських процесів, синхронізації облікових і сертифікаційних систем, а також в узгодженості процедур митного оформлення. Водночас євроінтеграційні процеси сприяють активізації міжнародної технічної допомоги та залученню інвестицій у розвиток логістики, що дозволяє прискорити модернізацію матеріально-технічної бази, розширити мережу об'єктів холодового ланцюга та впровадити інноваційні технології зберігання і транспортування. У результаті, євроінтеграція не лише створює зовнішній імпульс для розвитку логістичної системи агробізнесу, але й формує внутрішні структурні передумови для її довгострокової конкурентоспроможності у межах загальноєвропейського простору.

Фактори, що пов'язана з державною політикою, мають вплив на формування сприятливих умов для розвитку логістичного забезпечення агробізнесу в контексті євроінтеграції, оскільки саме політичні рішення на національному рівні визначають пріоритети інфраструктурного розвитку, механізми підтримки бізнесу та

шляхи залучення інвестицій. Формування програм державної підтримки, спрямованих на стимулювання модернізації логістичних потужностей, особливо в аграрному секторі, забезпечує фінансове підґрунтя для впровадження інноваційних рішень, таких як SMART-технології, цифрові платформи управління ланцюгами постачання та інтелектуальні системи моніторингу. Значну роль у цьому контексті відіграє державна участь у реалізації проєктів міжнародної технічної допомоги та співфінансуванні інфраструктурних ініціатив у рамках інтеграції до ЄС, що дозволяє мобілізувати додаткові ресурси для оновлення логістичної інфраструктури, зокрема на рівні регіонів. Урядові стратегії, орієнтовані на підтримку малого та середнього бізнесу в агросекторі, створюють передумови для ширшого залучення підприємств до зовнішньоекономічної діяльності, водночас забезпечуючи адресну допомогу постраждалим від війни регіонам, де відновлення логістичних шляхів є критично необхідним. Отже, державна політика не лише формує регуляторне та фінансове середовище для функціонування аграрної логістики, а й виконує стратегічну функцію трансформації її потенціалу відповідно до європейських вимог сталого розвитку та інтеграційних орієнтирів.

Група факторів, пов'язана зі зміною витрат, має суттєвий вплив на розвиток логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції, оскільки рівень логістичних і митних витрат безпосередньо впливає на собівартість продукції, її конкурентоспроможність та здатність виходу на європейські ринки. У процесі адаптації до вимог ЄС відбулося суттєве зниження митних витрат, що стало можливим завдяки запровадженню спільних процедур контролю, електронного документообігу та інтеграції цифрових платформ, які сприяють скороченню часу проходження митниці. Одночасно відбувалося поступове зменшення загальних логістичних витрат внаслідок удосконалення транспортної інфраструктури, зменшення часу простоїв на кордонах і впровадження сучасних систем управління ланцюгами постачання. Особливо важливою є економія на втраті продукції, яка досягалася через широке застосування SMART-технологій для моніторингу температурного режиму та вологості, що дозволило знизити обсяг псування аграрної продукції під час транспортування і зберігання. У комплексі ці зміни забезпечили аграрним підприємствам можливість підвищити ефективність логістичних операцій, оптимізувати фінансові потоки та більш гнучко реагувати на вимоги

зовнішнього ринку, що є критично важливим у процесі поступового входження України до єдиного економічного простору ЄС.

Фактори, що характеризують інвестиційну привабливість, відіграють важливу роль у розвитку логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції, оскільки саме доступ до фінансових ресурсів та капіталовкладень визначає темпи модернізації інфраструктури і впровадження інноваційних рішень. Підвищення привабливості логістичного сектору України для внутрішніх та зовнішніх інвесторів стало можливим завдяки поступовій гармонізації нормативно-правової бази з європейськими стандартами, що створює передбачуване регуляторне середовище та знижує ризики для капіталу. Додатковим стимулом виступає зростання обсягів експорту аграрної продукції до ЄС, що формує стійкий попит на логістичні послуги та інфраструктуру, зокрема в сегменті холодового ланцюга, який є критичним для транспортування продукції, що швидко псується. Прогнозоване зростання інвестицій у цю сферу на 20—25% у найближчі роки є прямим наслідком державної підтримки, спрямованої на залучення капіталу, та міжнародних ініціатив, спрямованих на відновлення економіки України. Водночас зростаюча інтеграція України до спільного ринку ЄС посилює довіру з боку інституційних інвесторів, які орієнтовані на довгострокову дохідність і стабільність, що створює сприятливі умови для масштабної трансформації логістичної інфраструктури агропромислового комплексу. Таким чином, інвестиційна привабливість є визначальним чинником забезпечення фінансової сталості логістичних процесів, що дозволяє ефективно реагувати на виклики інтеграційного характеру та забезпечує поступову адаптацію аграрної логістики до вимог європейського ринку.

Фактори, що стосуються експортної активності, впливають на стимулювання розвитку логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції, оскільки розширення зовнішньоекономічної діяльності вимагає вдосконалення інфраструктурних, технічних та організаційних компонентів логістичної системи. Зростання обсягів експорту аграрної продукції до країн Європейського Союзу, яке у 2023 році сягнуло 45% порівняно з 2018 роком, зумовило необхідність підвищення пропускної спроможності транспортних коридорів, оптимізації митного оформлення та скорочення логістичних витрат. Активізація експорту також сприяє модернізації складських потужностей, зокрема через впровадження SMART-технологій, що

забезпечують контроль температури і вологості під час зберігання та перевезення чутливої продукції відповідно до вимог європейського ринку. У відповідь на підвищення попиту на українську аграрну продукцію, підприємства адаптують логістичні процеси до вимог швидкості, надійності та прозорості, що у свою чергу стимулює цифровізацію документообігу та інтеграцію електронних систем моніторингу. Таким чином, експортна активність не лише є результатом інтеграційних змін, а й самостійним фактором розвитку логістичної системи, який створює постійний імпульс до вдосконалення матеріально-технічної бази, підвищення операційної ефективності та стратегічного переорієнтування агробізнесу на європейські ринки збуту.

Група факторів, що стосується розвитку логістичних потужностей, є критично важливою для забезпечення ефективного функціонування системи логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції, оскільки саме матеріально-технічна база визначає спроможність логістики відповідати зростаючим вимогам зовнішнього ринку. Збільшення обсягів експорту аграрної продукції та необхідність дотримання жорстких європейських стандартів якості стимулюють розширення складських приміщень, розвиток логістичних хабів і модернізацію транспортної інфраструктури. Особливої уваги потребує сегмент холодового ланцюга, оскільки забезпечення належного температурного режиму є вирішальним для збереження якості продукції, що швидко псується, при її доставці до країн ЄС. Інвестиції в будівництво та переоснащення логістичних об'єктів дозволяють не лише зменшити втрати продукції під час зберігання і транспортування, але й підвищити рівень адаптації логістичних процесів до цифрових систем моніторингу й управління. Удосконалення логістичних потужностей також передбачає інтеграцію з митною інфраструктурою, що дає змогу скоротити час проходження вантажів через кордон і знизити витрати, пов'язані з простоем. Таким чином, розвиток логістичних потужностей формує базис для сталого зростання аграрного експорту, підвищення логістичної надійності та створення умов для повноцінної інтеграції України до єдиного логістичного простору Європейського Союзу.

Доступність технологій має визначальне значення для трансформації логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції, оскільки саме рівень впровадження сучасних технічних рішень визначає спромож-

ність логістичної системи відповідати вимогам європейських стандартів. Зростання частки складів, оснащених SMART-технологіями, зокрема сенсорами контролю температури та вологості, є свідченням поступової доступності відповідного обладнання, що раніше було економічно чи технічно обмеженим для значної частини аграрних підприємств. Поширення таких технологій стало можливим завдяки як внутрішнім інвестиціям, так і зовнішній підтримці, зокрема в межах європейських програм допомоги та проєктів технічної модернізації. Висока доступність технологій сприяє більшій диверсифікації логістичних послуг, що дозволяє не лише забезпечити кращу якість зберігання й транспортування агропродукції, але й підвищити її додану вартість на ринку ЄС. У результаті технологічна доступність стає не лише індикатором технічного рівня розвитку підприємств, а й чинником конкурентоспроможності логістичних послуг, які забезпечують стабільність та ефективність аграрного експорту в умовах інтеграції до європейського економічного простору.

Група факторів, що пов'язана з відновленням уражених територій, набуває особливої ваги у процесі розвитку логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції, оскільки функціонування логістичної інфраструктури безпосередньо залежить від стабільності, доступності та безпечності територіального середовища. Значні руйнування, спричинені збройною агресією, призвели до деструкції логістичних об'єктів, порушення транспортних коридорів та втрати виробничих потужностей, що суттєво обмежує можливості аграрних підприємств щодо ефективного постачання продукції як на внутрішній, так і на зовнішній ринки. У цьому контексті відновлення інфраструктури у постраждалих регіонах є не лише гуманітарним і безпековим завданням, а й передумовою для повноцінного відновлення логістичних зв'язків, особливо в агропромисловому секторі. Залучення міжнародної фінансової допомоги та реалізація цільових державних програм дозволяють поступово відновлювати транспортну доступність, забезпечувати реконструкцію складських та перевантажувальних об'єктів, а також впроваджувати сучасні технологічні рішення у відбудову. Водночас підвищення логістичної спроможності звільнених територій сприяє активізації господарської діяльності, залученню інвестицій та інтеграції регіонів у загальнонаціональний і європейський економічний простір. Таким чином, про-

цес відновлення уражених територій має стратегічне значення для формування стійкої логістичної системи агробізнесу, яка здатна забезпечити безперервність постачання, ефективне функціонування ланцюгів створення вартості та подальше розширення експортного потенціалу України.

Фактори, пов'язана з підтримкою малого і середнього підприємництва безпосередньо пов'язані із розвитком логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції, оскільки МСП становлять основу аграрного виробництва в Україні та є активними учасниками логістичних ланцюгів. У сучасних умовах ці підприємства часто стикаються з обмеженим доступом до фінансових ресурсів, технологій та інфраструктури, що ускладнює їх адаптацію до вимог європейського ринку та знижує конкурентоспроможність. У відповідь на ці виклики реалізуються програми державної та міжнародної підтримки, які передбачають надання грантів, пільгових кредитів, а також консультаційної допомоги щодо підвищення логістичної ефективності. Особливої значущості така підтримка набуває для підприємств у постраждалих регіонах, де доступ до логістичних сервісів є обмеженим, а потреба у відновленні діяльності — критичною. Забезпечення доступу МСП до сучасних логістичних рішень, таких як цифрові платформи управління поставками, системи моніторингу транспортування чи сервіси "холодного ланцюга", сприяє підвищенню рівня інтеграції цих суб'єктів до національного та міжнародного логістичного середовища. У підсумку, підтримка МСП виступає не лише інструментом економічної стабілізації на мікрорівні, а й чинником посилення загальної логістичної спроможності аграрного сектору України, що є необхідною умовою для його успішної інтеграції в європейський економічний простір.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отож, у процесі дослідження було здійснено класифікацію факторів, що впливають на розвиток системи логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції, із поділом за класифікаційними ознаками та докладною характеристикою кожної групи. Виявлено, що ці фактори мають багатовимірний характер, охоплюючи технологічні, інституційні, економічні, інфраструктурні та соціальні аспекти, які визначають ефективність і адаптивність ло-

гістичних процесів до європейських вимог. Такий комплексний підхід дозволяє сформувати цілісне бачення трансформацій логістичної системи агробізнесу та забезпечити її стратегічну відповідність інтеграційним викликам.

Література:

1. Ittersum, M., Ewert, F., Heckeley, T., Wery, J., Olsson, J., Andersen, E., Bezlepina, I., Brouwer, F., Donatelli, M., Flichman, G., Olsson, L., Rizzoli, A., Wal, T., Wien, J., & Wolf, J. (2008). Integrated assessment of agricultural systems: a component — based framework for the European Union (Seamless). *Agricultural Systems*, 96, 150—165. <https://doi.org/10.1016/J.AGSY.2007.07.009>.
2. Moraine, M., Duru, M., Nicholas, P., Leterme, P., & Therond, O. (2014). Farming system design for innovative crop-livestock integration in Europe. *Animal: an international journal of animal bioscience*, 8(8), 1204-17. <https://doi.org/10.1017/S1751731114001189>.
3. Osuna-Velarde, D., Salazar-Echeagaray, J., Bueno-Fernandez, M., Rosado-Castellanos, D., Canarte-Velez, C., Baque-Cantos, M., Baque-Parrales, E., Granados-Aya, F., Cano-Vargas, A., Cedeno-Ramirez, J., Lemos-Tamayo, J., & Rincon-Guio, C. (2023). The confluence of Logistics 4.0 and agribusiness: A systematic review and future directions. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*. <https://doi.org/10.24294/jipd.-v8i2.2871>.
4. Sadowski, A., Wasowska, K., & Nowak, I. (2020). Logistics Development in European Countries: The Case of Poland. *EUROPEAN RESEARCH STUDIES JOURNAL*. <https://doi.org/10.35808/ersj/1606>.
5. Pavlenko, O., Shramenko, N., & Muzylyov, D. (2020). Logistics Optimization of Agricultural Products Supply to the European Union Based on Modeling by Petri Nets, 596-604. https://doi.org/10.1007/978-3-030-46817-0_69.
6. Jiang-peng, L. (2010). Research on Mode of Agricultural Logistics Based on Supply Chain Integration. *Logistics Engineering and Management*.
7. Titi, A. (1992). Integrated Farming: an Ecological Farming Approach in European Agriculture. *Outlook on Agriculture*, 21, 33 — 39. <https://doi.org/10.1177/003072709202100106>.
8. Bagchi, P., & Virum, H. (1996). European Logistics Alliances: A Management Model. *The International Journal of Logistics Management*, 7, 93—108. <https://doi.org/10.1108/09574099610805476>.
9. Jevtic, M., & Radmanovac, M. (2008). Logistics in European Traffic Policy. *Interdisciplinary Management Research*, 4, 516—525.

References:

1. Ittersum, M., Ewert, F., Heckeley, T., Wery, J., Olsson, J., Andersen, E., Bezlepina, I., Brouwer, F., Donatelli, M., Flichman, G., Olsson, L., Rizzoli, A., Wal, T., Wien, J., & Wolf, J. (2008). "Integrated assessment of agricultural systems: a component — based framework for the European Union (Seamless)", *Agricultural Systems*, vol. 96, pp. 150—165. <https://doi.org/10.1016/J.AGSY.2007.07.009>.
2. Moraine, M., Duru, M., Nicholas, P., Leterme, P., & Therond, O. (2014), "Farming system design for innovative crop-livestock integration in Europe", *Animal: an international journal of animal bioscience*, vol. 8(8), pp. 1204-1217. <https://doi.org/10.1017/S1751731114001189>.
3. Osuna-Velarde, D., Salazar-Echeagaray, J., Bueno-Fernandez, M., Rosado-Castellanos, D., Canarte-Velez, C., Baque-Cantos, M., Baque-Parrales, E., Granados-Aya, F., Cano-Vargas, A., Cedeno-Ramirez, J., Lemos-Tamayo, J., & Rincon-Guio, C. (2023), "The confluence of Logistics 4.0 and agribusiness: A systematic review and future directions", *Journal of Infrastructure, Policy and Development*. <https://doi.org/10.24294/jipd.-v8i2.2871>.
4. Sadowski, A., Wasowska, K., & Nowak, I. (2020), "Logistics Development in European Countries: The Case of Poland", *EUROPEAN RESEARCH STUDIES JOURNAL*, vol. XXIII (Iss. 2), pp. 500—514. <https://doi.org/10.35808/ersj/1606>.
5. Pavlenko, O., Shramenko, N., & Muzylyov, D. (2020), "Logistics Optimization of Agricultural Products Supply to the European Union Based on Modeling by Petri Nets", *New Technologies, Development and Application III*, pp. 596—604. https://doi.org/10.1007/978-3-030-46817-0_69.
6. Jiang-peng, L. (2010), "Research on Mode of Agricultural Logistics Based on Supply Chain Integration", *Logistics Engineering and Management*.
7. Titi, A. (1992), "Integrated Farming: an Ecological Farming Approach in European Agriculture", *Outlook on Agriculture*, vol. 21, pp. 33—39. <https://doi.org/10.1177/003072709202100106>.
8. Bagchi, P., & Virum, H. (1996), "European Logistics Alliances: A Management Model", *The International Journal of Logistics Management*, vol. 7, pp. 93—108. <https://doi.org/10.1108/09574099610805476>.
9. Jevtic, M., & Radmanovac, M. (2008), "Logistics in European Traffic Policy", *Interdisciplinary Management Research*, vol. 4, pp. 516—525.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2025 р.

УДК 339.972:004

N. Kampov,
 Senior Lecturer of the Department of Management, Management of Economic Processes
 and Tourism, Mukachevo State University
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3661-3899>
 O. Kasinecz,
 Senior Lecturer of the Department of Management, Management of Economic Processes
 and Tourism, Mukachevo State University
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1497-3527>
 I. Yanchyk,
 Postgraduate student of the Department of Accounting, Taxation and Marketing,
 Mukachevo State University
 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6503-5137>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.103

SUSTAINABLE TOURISM: DEVELOPMENT MODELS AND NATURAL RESOURCE MANAGEMENT

Н. С. Кампов,
 ст. викладач кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму,
 Мукачівський державний університет
 О. В. Касинець,
 ст. викладач кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму,
 Мукачівський державний університет
 І. М. Янчик,
 аспірант кафедри обліку та оподаткування і маркетингу,
 Мукачівський державний університет

СТАЛИЙ ТУРИЗМ: МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТА УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ

In contemporary global environmental challenges, climate change, and increasing anthropogenic pressure on the environment, sustainable development is becoming increasingly relevant, with sustainable tourism being a key component. Tourism activities, while having significant economic potential, can also pose a serious threat to the natural environment if resource management is not effectively implemented. This article aims to analyze existing sustainable tourism models and their effectiveness in the context of natural resource conservation. The study concludes that a range of sustainable development models are applied in contemporary tourism practices, with their efficacy varying depending on regional characteristics and the level of implementation of environmentally oriented strategies. Among the most effective models for achieving sustainability in tourism are the following: the green tourism model, which ensures a high level of environmental protection through the use of eco-friendly practices; the carrying capacity model, which allows for controlling the anthropogenic load on natural sites by limiting the flow of tourists; and the sustainable destination management model, which focuses on balancing economic, social, and environmental interests through coordination among all participants in the tourism process. At the same time, the effectiveness of each model depends on several factors, among which the key ones are the level of environmental awareness of tourists, the quality of management decisions, the presence of monitoring systems, and the ability to implement long-term strategies. Therefore, the achievement of sustainable tourism development is possible only through an integrated approach, intersectoral cooperation, and continuous improvement of practices, taking into account the specific characteristics of each territory. The prospects for further research lie in studying the effectiveness of integrating various sustainable development models in the context of climate change, the growth of tourist flows, and the development of innovative natural resource management technologies.

У сучасних умовах глобальних екологічних викликів, змін клімату та висхідного антропогенного навантаження на довкілля концепція сталого розвитку набуває особливої актуальності, і ключовим її складником є сталий туризм. Туристична діяльність, маючи значний економічний потенціал, водночас може становити серйозну загрозу для природного середовища в разі відсутності ефективного управління ресурсами. Метою цієї статті є аналіз чинних моделей сталого туризму та оцінка їх ефективності в контексті збереження природних ресурсів. У результаті проведеного дослідження встановлено, що в сучасній туристичній практиці застосовуються різні моделі сталого розвитку, ефективність яких змінюється залежно від регіональних особливостей та рівня впровадження екологічно орієнтованих стратегій. Серед найбільш дієвих моделей досягнення сталості в туризмі виокремлюють такі: модель зеленого туризму, яка забезпечує високий рівень захисту довкілля завдяки використанню екологічно чистих практик; модель вантажної місткості території, що дозволяє контролювати антропогенне навантаження на природні об'єкти через коригування потоку туристів; модель сталого управління дестинацією, яка орієнтується на збалансування економічних, соціальних і екологічних інтересів шляхом координації дій між усіма учасниками туристичного процесу. Водночас ефективність кожної з моделей залежить від низки чинників, серед яких ключовими є рівень екологічної свідомості туристів, якість управлінських рішень, наявність систем моніторингу та здатність впроваджувати довгострокові стратегії. Отже, успішне забезпечення сталого розвитку туризму можливе лише за умов інтегрованого підходу, міжсекторної співпраці та безперервного вдосконалення практик з урахуванням специфіки конкретної території. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні ефективності інтеграції різних моделей сталого розвитку в контексті змін клімату, зростання туристичних потоків та розвитку інноваційних технологій управління природними ресурсами.

Key words: destination management; tourism; carrying capacity model; green tourism model; biodiversity conservation.

Ключові слова: управління дестинацією; туризм; модель вантажної місткості території; модель зеленого туризму; підтримка біорізноманіття.

PROBLEM STATEMENT

In contemporary global environmental challenges, climate change, and increasing anthropogenic pressure on the environment, sustainable development is becoming more relevant, with sustainable tourism being a key component. While tourism activities have significant economic potential, they can also pose a serious threat to the natural environment in the absence of effective resource management. Specifically, mass tourism leads to the trampling of vegetation, soil erosion, coastal zone development, and the destruction of natural habitats. The uncontrolled increase in the number of tourists leads to a rise in household waste, strain on water supply systems, and the discharge of pollutants into water bodies. The development of ecotourism without proper control over tourist behavior, tourist flows, or human interaction with nature can result in stress for wildlife, disruption of seasonal migrations, and a decline in biodiversity. As a result, there is a need to develop

tourism models that combine economic feasibility, social responsibility, and environmental safety.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

The analysis and systematic characterization of the features of sustainable tourism is an important topic that has been reflected in several scientific studies and publications by authors such as Lyubchenko V., Basyuk D. I., Prymak T. Yu., Pohuda N. V., and Omelchak H. These scholars study sustainable tourism as a complex phenomenon, which includes economic, social, and environmental aspects.

In their works, these scholars pay special attention to defining sustainable tourism as a form of tourism that ensures a balance between the development of the tourism industry and the preservation of natural resources and cultural heritage. At the same time, it is the models of sustainable tourism and the analysis of their effec-

Table 1. Characteristics of Eco-friendly Practices that Form the Model of Green Tourism

Eco-friendly Practices	Features of applying eco-friendly practices	Benefits of using environmentally friendly practices
Use of local resources	In regions where green tourism is developing, tourists have the opportunity to purchase organic products grown locally. *	Helps preserve ecosystems, reduce the ecological footprint, and support the local economy.
Ban on landscape alteration	The areas visited by tourists are not subjected to significant changes. In such areas, tourism is limited to providing services through infrastructure that does not disrupt natural landscapes. **	Allows for the preservation of the natural beauty of regions and ensures their sustainable development. All tourism activities are focused on minimizing interference with ecosystems.
Support for biodiversity	In regions where tourism is developing, the conservation of various plant and animal species is supported. ***	Helps implement measures for the restoration of endangered species populations or the preservation of natural habitats.

Note

* For example, in the village of Yasinya (Zakarpattia region), local farmers offer tourists a variety of organic products such as honey, cheese, homemade butter, berries, and vegetables. The village of Sheshory (Ivano-Frankivsk region) is known for eco-friendly farms that provide organic products such as berries, mountain herbs for teas, honey, and natural cheesecakes.

** For example, in the Carpathian Biosphere Reserve, visitors can only travel along specially designated tourist routes, and the tourism services consider the need to minimize the environmental impact. In the Shatsky National Nature Park, there are restrictions on construction and activities that may harm the natural environment. The Sinevir National Nature Park is organized in such a way as to ensure minimal environmental impact. There is a limited number of tourist routes, and no construction or other landscape changes are allowed.

*** In particular, in Ukraine, such initiatives are actively supported in reserves and national parks, where tourists can observe rare species of flora and fauna without harming their natural habitat.

Source: compiled based on [1—3; 7].

tiveness in the context of resource conservation have not been sufficiently explored in the scientific literature.

FORMULATION OF THE ARTICLE'S OBJECTIVES

This article aims to analyze existing sustainable tourism models and their effectiveness in the context of natural resource conservation.

THE PAPER MAIN BODY

Within the scope of the research, the actors emphasize that several models for achieving tourism sustainability are currently being applied in tourism practice, each of which has varying levels of effectiveness in the context of natural resource conservation. In particular, among the most common models, it is worth highlighting green tourism, the carrying capacity model (territorial carrying capacity), and the sustainable destination management model [1; 4—5].

Green tourism is aimed at minimizing the negative impact of tourism activities on the environment through eco-friendly practices, such as:

— Use of local resources. This reduces the need for transporting goods from distant regions, lowers

CO₂ emissions, and supports local farmers and producers.

— Ban on landscape alteration. This means that areas visited by tourists are not subjected to significant changes, such as the construction of large resorts or infrastructure projects that could harm the natural environment.

— Support for biodiversity. Green tourism promotes the conservation of various plant and animal species.

Considering the content of eco-friendly practices that form the model of green tourism (see Table 1), the effectiveness of this model is quite high, especially in regions with vulnerable ecosystems. However, it often requires significant investments in staff training and raising the awareness of tourists.

In particular, as a result of the implementation of the green tourism model, there has been a restoration or stabilization of populations of rare or endangered species. An example is the Carpathian Biosphere Reserve, where the active involvement of green tourism has helped stabilize the populations of rare plant species (such as yew (*Taxus baccata*)) and animals (including the Black Stork, Red Lizard, Common Chamois, and others). The introduction of practices such as recycling and reducing plastic

Table 2. Characteristics of corrective practices that form the carrying capacity model of an Area

Corrective practices	Features of applying corrective practices	Benefits of applying corrective practices
Continuous monitoring of the state of natural resources	Based on the monitoring of animal populations, water resources, or soils, tourist routes may be promptly altered or access to certain areas of the territory may be restricted.	Allows for the adjustment of tourist flows before they cause harm to the environment. Helps reduce the risk of overloading areas and enables quick responses to changes in ecosystems.
Establishing quotas or limits on the number of tourists	Establishing daily or seasonal limits on the number of visitors to certain areas, which helps avoid overloading ecosystems. *	Helps reduce pressure on natural resources and prevents their depletion.
Implementation of «temporary restriction» zones	Zoning the area with temporary restrictions for tourists is another important aspect for distributing tourist flows and reducing the negative impact on sensitive ecosystems. **	Allows, when necessary, to restrict access to the most vulnerable areas during certain times of the year so they can recover. This is especially important for areas with high biodiversity, where certain species require peace for breeding or other natural cycles.
Ensuring the development of ecologically sustainable infrastructure	The creation and improvement of infrastructure that minimizes the impact on nature. For example, the use of energy-efficient technologies, water conservation, and waste management.	Ensures the sustainable development of the area, helps reduce the negative impact of tourism infrastructure on the environment, and allows for the maintenance of ecological stability even with an increase in tourist traffic.

Note

* For example, in national parks such as the Carpathian Biosphere Reserve, the introduction of visitor limits helps preserve natural landscapes and biodiversity. During certain periods when resources are most vulnerable (such as animal breeding seasons or the blooming of rare plants), limiting the number of tourists is particularly important.

** An example of applying zoning with temporary restrictions for tourists is the Synevyr National Nature Park in Ukraine. In this park, to preserve the ecosystem and ensure the restoration of natural resources, temporary restrictions on tourist access have been introduced for areas significant for the breeding of certain animal species. Additionally, during certain seasons, particularly in the autumn period, access to areas with high ecological sensitivity, such as the Synevyr Lake area, is restricted to minimize the impact on water resources and preserve biodiversity.

Source: compiled based on [1–5].

usage also serves as an indicator of high effectiveness. In green tourist zones, the amount of waste is reduced, as tourists are offered eco-friendly services (for example, the use of reusable bottles and containers).

The carrying capacity model involves establishing a limit on the number of visitors that can be present in a particular area without causing harm to its natural environment. It aims to determine the maximum number of visitors that can stay in a specific area without causing damage to the surrounding environment. This can include the impact on natural resources, flora and fauna, as well as on infrastructure and the social structures of local communities. The following practices are applied to adjust the carrying capacity of an area [3–5]:

— Continuous monitoring of natural resources, such as water resources, soils, vegetation, and animal populations helps determine when the area's load becomes critical.

— Establishment of quotas or limits on the number of tourists who can stay in the area over a certain period. These may include daily or seasonal limits that help avoid overloading the ecosystems.

— Introduction of "temporary restriction" zones, where certain areas are inaccessible to tourists during specific seasons or times of day, allowing for a more even distribution of visitors and reducing pressure on specific areas.

— Development of ecologically sustainable infrastructure that takes into account the carrying capacity limits of the area.

Considering the content of eco-corrective practices that form the carrying capacity model (see Table 2), their effectiveness varies in terms of environmental conservation. The measurement of the model's effectiveness is carried out through various indicators and evaluation methods, which allow for the assessment of tourism's impact on the natural environment and social structures. For

Table 3. Characteristics of practices for enhancing flexibility and adaptability that form the sustainable destination management model

Practices for enhancing flexibility and adaptability	Features of applying the practice of enhancing flexibility and adaptability	Advantages of applying flexibility and adaptability practices
Integration of efforts and interests from all stakeholders	Creating joint platforms for dialogue and partnerships between communities, businesses, authorities, and environmental organizations*	Improved management decisions, strengthened social cohesion, and reduced conflicts
Development of adaptive tourist routes	Flexible route planning depending on seasonality, ecosystem load, or social context**	Reduced environmental impact, enhanced tourist experience, and promotion of an even distribution of tourists
Development and maintenance of infrastructure that meets sustainability requirements	Investing in energy-efficient buildings, water purification systems, waste management, and eco-friendly transport***	Reduced negative environmental impact, resource conservation, and increased attractiveness of the destination for eco-tourists
Management of tourist flows through information technologies	Using mobile applications, online maps, booking systems, and monitoring tourist flows****	Optimized tourist distribution, reduced pressure on popular sites, and preservation of the natural environment.

Note:

*For example, the creation of local tourist councils or advisory bodies that bring together community representatives, hoteliers, tour operators, and ecologists for joint destination planning (e.g., the Tourism Council of the Carpathian Region).

** For example, the implementation of seasonal routes within the Synevyr National Nature Park, which change depending on weather conditions or the state of forest ecosystems to avoid overloading certain areas.

*** For example, the construction of eco-hotels using renewable energy sources and a rainwater collection system in the resort town of Slavs'ke, or the introduction of electric buses in Lviv for servicing tourist routes.

**** For example, the launch of a mobile app for tourists in the city of Kamianets-Podilskyi, which shows real-time visitor traffic at tourist sites, recommends less crowded locations, and allows booking visits.

Source: compiled based on [5–6].

example, a common practice is the monitoring of water resources or soils for pollution, degradation, or changes in their structure that could be the result of tourism activities.

It should be noted that the effectiveness of the model is not straightforward, as it requires investments in research, infrastructure development, and staff training. At the same time, many natural areas in Ukraine, including national parks and biosphere reserves, have extremely limited financial resources.

The destination management model focuses on balancing the economic, socio-cultural, and environmental aspects of tourism through the integration of interests from local communities, businesses, and the public sector. The following practices are applied to enhance flexibility and adaptability to specific conditions [5]:

— Integration of efforts from all stakeholders, including local communities, businesses, government authorities, and environmental organizations.

— Development of adaptive tourist routes that depend on current ecological, social, or economic conditions.

— Development and maintenance of infrastructure that meets sustainability requirements, such as energy-efficient hotels, sustainable water and waste management, and eco-friendly transportation.

— Managing tourist flows through information technologies, such as mobile apps and online platforms, to control tourist traffic.

Considering the content of the practices aimed at enhancing flexibility and adaptability to specific conditions that form the destination management model (see Table 3), their effectiveness is varied in terms of preserving the natural environment.

It should be noted that this model is like a "smart tourism management system" that takes into account the interests of all stakeholders and protects nature. However, for it to truly work, all parties must work in harmony, and the leadership must make thoughtful decisions.

CONCLUSIONS

As a result of the conducted research, it has been established that several sustainable development models are applied in modern tourism practice, the effectiveness of which varies depending on regional characteristics and the level of implementation of environmentally oriented strategies. Among the most effective models for achieving sustainability in tourism are:

— The green tourism model ensures a high level of environmental protection through the use of eco-friendly practices.

— The carrying capacity model allows for controlling the anthropogenic load on natural sites by limiting the flow of tourists.

— The sustainable destination management model focuses on balancing economic, social, and environmental interests through coordination among all stakeholders in the tourism process.

At the same time, the effectiveness of each model depends on a range of factors, with key ones being the level of environmental awareness among tourists, the quality of management decisions, the availability of monitoring systems, and the ability to implement long-term strategies.

Therefore, the achievement of sustainable tourism development is possible only through an integrated approach, intersection cooperation, and continuous improvement of practices, taking into account the specific characteristics of each area.

The prospects for further research lie in studying the effectiveness of integrating various sustainable development models in the context of climate change, increasing tourist flows, and the development of innovative technologies for managing natural resources.

Література:

1. Басюк Д. І., Примаць Т. Ю., Погуда Н. В. Трансформація туризму в Україні на принципах сталого розвитку: досвід європейських країн. *Економіка та держава*, 2019. № 2, С. 17—22.

2. Любченко В. Роль туризму у сталому розвитку в Україні: виклики та можливості для економіки. *Економіка та суспільство*, 2023. № 57. URL.: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-59>

3. Маслиган О.О., Ліба Н.С., Королович О.О. Формування та реалізація стратегії диверсифікації гірських територій як засіб подо-

лання парадокса стагнації. *Агросвіт*, 2024. №16. С. 4—9.

4. Омельчак Г. Особливості інноваційного розвитку туризму України в умовах війни та євроінтеграції. *Сталий розвиток економіки*, 2023. 1 (46), 106—109.

5. Осітнянко Д.О., Примаць Т.Ю. Впровадження принципів сталого розвитку в туристичній індустрії. *Ефективна економіка*. 2020. №1. URL.: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.1.152>.

6. Роїк, О.Р. Напрямки сталого розвитку туризму України в умовах післявоєнного відновлення. *Економічний простір*, 2023. № 184. С. 58—61.

7. Слободенюк О., Присяжнюк Н., Рудич О., Свиноус Н., Хахула Л. Удосконалення організаційних засад адресної продовольчої підтримки населення. *Продовольчі ресурси*, 2022. № 10 (19), С. 254—264.

References:

1. Basyuk, D. I., Prymak, T. Yu. and Poguda, N. V. (2019), "Transformation of tourism in Ukraine based on the principles of sustainable development: experience of European countries", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 17—22.

2. Lyubchenko, V. (2023), "The role of tourism in sustainable development in Ukraine: challenges and opportunities for the economy", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 57. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-59>.

3. Maslygan, O.O., Liba, N.S., and Korolovych, O.O. (2024), "Formation and implementation of a strategy for diversification of mountainous areas as a means of overcoming the paradox of stagnation", *Agrosvit*, vol. 16, pp. 4—9.

4. Omelchak, G. (2023), "Peculiarities of innovative development of tourism in Ukraine in conditions of war and European integration", *Stalyy rozvytok ekonomiky*, vol. 1 (46), pp. 106—109.

5. Ositnyanko, D.O. and Prymak, T.Yu. (2020), "Implementation of sustainable development principles in the tourism industry", *Efektivna ekonomika*, vol. 1. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.1.152>.

6. Roik, O.R. (2023), "Directions for sustainable development of tourism in Ukraine in the conditions of post-war recovery", *Ekonomichnyy prostir*, vol. 184, pp. 58—61.

7. Slobodenyuk, O., Prisyazhnyuk, N., Rudych, O., Svinous, N. and Khakhula, L. (2022), "Improving the organizational foundations of targeted food support for the population", *Prodovol'chi resursy*, vol. 10 (19), pp. 254—264.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2025 р.

УДК 338.2:658:004

В. В. Мазур,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри комп'ютерних наук
та цифрової економіки, Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-1286-4934>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.109

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

V. Mazur,
Obtainer of the third (educational and scientific) level of higher education at the Department
of Computer Science and Digital Economy, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

FEATURES OF THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

У статті досліджено проблему цифровізації аграрного сектору України як одного з напрямів розвитку національної економіки. У межах дослідження здійснено комплексний аналіз чинників, що впливають на процес цифровізації агросфери: економічних (рівень інвестицій, доступ до фінансування, вартість технологій), технологічних (розвиток агроінновацій, наявність цифрової інфраструктури), соціальних (кваліфікація кадрів, цифрова грамотність), регуляторних (державна політика, нормативно-правове середовище) та екологічних (вплив кліматичних змін, потреба в екологізації виробництва). Виокремлено бар'єри цифровізації, що пов'язані з економічною нестабільністю, обмеженим доступом до IT-інфраструктури у сільській місцевості та низьким рівнем цифрових навичок у працівників. Наголошено на перевагах цифрових рішень для аграріїв: зменшенні витрат, оптимізації використання ресурсів, покращенні якості продукції та посиленні екологічної відповідальності. Проаналізовано основні напрями цифровізації аграрного сектору, їх опис і практичне застосування. Визначено, що український агросектор впроваджує сучасні технології на всіх етапах агровиробництва — від підготовки ґрунту до управління агробізнесом, акцентуючись на інтеграції даних, автоматизації та мобільності. Висвітлено перспективи застосування таких напрямів цифровізації, як точне землеробство, супутниковий моніторинг, використання Big Data, IoT, робототехніки та цифрових платформ. Здійснено оцінку стратегічного значення цифрових рішень для підвищення ефективності агровиробництва, забезпечення продовольчої безпеки, раціонального використання ресурсів та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору. Наголошено на необхідності підтримки агровиробників з боку держави та міжнародних інституцій. Аргументовано, що цифрове сільське господарство в Україні має стати основою для довгострокового сталого розвитку аграрного сектору, особливо з урахуванням євроінтеграційного вектора та необхідності адаптації до глобальних викликів.

The article examines the problem of digitalisation of the agricultural sector of Ukraine as one of the directions of development of the national economy. The study carried out a comprehensive analysis of the factors influencing the process of digitalisation of the agricultural sector: economic (level of investment, access to finance, cost of technology), technological (development of agro-innovation, availability of digital infrastructure), social (personnel qualifications, digital literacy), regulatory (public policy, regulatory environment) and environmental (impact of climate change, the need for greening production). The article highlights the barriers to digitalisation related to economic instability, limited access to IT infrastructure in rural areas, and low digital skills of employees. The advantages of digital solutions for agrarians are emphasised: cost reduction, optimisation of resource use, improvement of product quality and strengthening of environmental responsibility. The main directions of digitalisation of the agricultural sector, their description and practical application are analysed. It is determined that the Ukrainian agricultural sector is introducing modern technologies at all stages of agricultural production — from soil preparation to agribusiness management, focusing on

data integration, automation and mobility. The prospects for the application of such areas of digitalisation as precision farming, satellite monitoring, the use of Big Data, IoT, robotics and digital platforms are highlighted. The strategic importance of digital solutions for increasing the efficiency of agricultural production, ensuring food security, rational use of resources and increasing the competitiveness of the agricultural sector is assessed. The need for support of agricultural producers by the state and international institutions is emphasised. It is argued that digital agriculture in Ukraine should become the basis for the long-term sustainable development of the agricultural sector, especially in view of the European integration vector and the need to adapt to global challenges.

Ключові слова: цифровізація, аграрний сектор, точне землеробство, супутниковий моніторинг, Big Data, автоматизація і роботизація, цифрові платформи та мобільні додатки.

Key words: digitalization, agricultural sector, precision farming, satellite monitoring, Big Data, automation and robotics, digital platforms and mobile applications.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій разом із поширенням гнучкого і надійного мережевого доступу призводить до створення глобальної цифрової екосистеми, конфігурація якої зумовлює зміну моделей економічного зростання країн. Немає сумнівів у тому, що цифрова трансформація сьогодні є важелем, який стимулює розвиток та економічне зростання, сприяючи підвищенню конкурентоспроможності та ефективності ведення бізнесу [1].

В умовах глобальних змін клімату, зростання населення та необхідності підвищення продовольчої безпеки цифрові технології стають незамінним інструментом у сільському господарстві. Аграрний сектор України в останні роки розвинувся досить інтенсивно, основні зміни в ньому були пов'язані з тенденціями формування глобального ринку сільськогосподарської продукції, впровадженням цифрових технологій у виробничі та управлінські процеси [2]. У сфері аграрного бізнесу цифрові технології трансформують діяльність економічних суб'єктів, які залучені до цієї сфери, змінюють систему управління аграрних підприємств, впливаючи на діяльність усіх підсистем їхньої господарської діяльності [3]. Цифровізація є

основою для подальшого стратегічного розвитку, орієнтованого на довгострокові цілі, адже стратегічний розвиток аграрного сектору є ключовим фактором забезпечення продовольчої безпеки, економічного зростання та конкурентоспроможності України на світових ринках [4].

Цифрове сільське господарство — це новаторська технологія, яка допомагає задовольнити зростаючий глобальний попит на стале виробництво продуктів харчування. Інтеграція різних підгалузей технологій цифрового сільського господарства, таких як штучний інтелект, автоматизація та робототехніка, датчики, Інтернет речей і аналітика даних у сільськогосподарську практику, щоб зменшити кількість відходів, оптимізувати сільськогосподарські ресурси та покращити виробництво сільськогосподарських культур [5].

Для України, яка є одним із провідних експортерів агропродукції у світі, питання ефективного використання цифрових рішень набуває особливої важливості. Впровадження цифрових технологій сприяє не лише підвищенню врожайності, а й більш раціональному використанню природних ресурсів.

Крім того, воєнний стан та його наслідки створили нові виклики для аграрного сектору, такі як розмінування сільськогосподарських земель, відновлення інфраструктури та адаптація до змін у логістиці.

Рис. 1. Чинники, що впливають на цифровізацію аграрного сектору

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано автором.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сьогодні спостерігається активне зростання наукового інтересу до вивчення можливостей, викликів і перспектив впровадження цифрових технологій. Міжнародний досвід цифровізації в агросфері та його значення для України розглянуто у працях Дугінець Г., Ніжейко К. [1], Bahn R. A., Yehya A. A. K., Zurayk R. [6], Chunfang Y., Xing J., Changming Ch., Shiou L., Obuobi B., Yifeng Z. [7], Sun Y., Miao Y., Xie Z., Wu R. [8] тощо. У свою чергу, Geng W., Liu L., Zhao J., Kang X., Wang W. [9], Klerkx L., Rose D. [10], Uzturk D., Buyukozkan G. [11] акцентують увагу на агроінноваціях у контексті Industry 4.0 та сталого розвитку.

У публікаціях Кифяк В. [3], Коляденко С. В., Дзіся О. В., Гайдея В. А. [12], Мазура В. В. [4], Мандич О. В., Бабко Н. М., Устік Т. В. [2] досліджуються виклики, перспективи та практики цифровізації аграрного сектору України.

Дослідження Гончарук І. В., Новицької А. І., Мазур Г. М. [13], Тараріко О. Г. [14], Шкирти І. М., Лазара В. Ф. [16], Юрчук Н. П., Кіпоренко С. С. [15], Abiri R., Rizan N., Balasundram S. K., Shahbazi A. B., Abdul-Hamid H. [5] зосереджені на технологіях точного землеробства, супутникового моніторингу, геоаналітики, Big Data, IoT та аналітичних інструментів в аграрному бізнесі.

Таким чином, сучасна наукова думка щодо цифровізації аграрного сектору України й міжнародного досвіду дозволяє зробити висновки про стратегічну необхідність впровадження цифрових технологій як умови модернізації, екологізації та підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу, що й визначає актуальність дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є аналіз особливостей використання цифрових технологій в аграрному секторі України, визначення основних чинників, що впливають на цифровізацію, оцінка перспектив розвитку інноваційних рішень для підвищення ефективності агропромисловості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Цифровізація є одним із факторів розвитку аграрного сектору України. Сучасні технології сприяють підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва, зниженню витрат і мінімізації негативного впливу на довкілля.

Коляденко С., Дзісь О., Гайдей В. [12] виділяють такі напрями цифровізації аграрного сектору, як автоматизацію та цифровізацію

Таблиця 1. Застосування цифрових технологій в аграрному секторі України

Напрямок цифровізації	Опис	Приклади застосування
Точне землеробство	Використання сенсорів, GPS та інших технологій для оптимізації посіву, удобрення, зрошення та збору врожаю.	Автоматизовані системи внесення добрив, дрон-моніторинг полів, аналіз ґрунту.
Супутниковий моніторинг	Використання супутникових знімків для аналізу стану посівів, визначення рівня вологості ґрунту та прогнозування врожайності.	Карти врожайності, контроль стану посівів, виявлення посухи чи затоплень (EOS Data Analytics, AgriChain, OneSoil).
Big Data та аналітика	Обробка великих масивів даних для прийняття оптимальних рішень щодо посівних площ, удобрення та управління ризиками.	Прогнозування врожайності, аналіз погодних умов, автоматизоване прийняття рішень.
Автоматизація і роботизація	Використання роботів та автономних машин для виконання сільськогосподарських операцій.	Автономні трактори, роботи-збирачі врожаю, системи автоматизованого доїння.
Цифрові платформи та мобільні додатки	Онлайн-ресурси для управління агробізнесом, відстеження даних у реальному часі, комунікації з партнерами.	AgriChain, AgroOnline, SatAgro, eFarmer, LevadaTrace, CROptical

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано автором.

бізнес-процесів; організацію електронного документообігу; удосконалення систем управління відносинами з клієнтами (CRM); системи аналізу та моніторингу ринків; інтеграцію з автоматизованими системами розповсюдження таргетованої реклами (Google Ads, Facebook Ads, YouTube Ads); дрони, пристрої IoT та системи відеоспостереження; цифрові платформи для планування, відстежування та управління виробничими процесами; автоматизація логістики.

На цифровізацію аграрного сектору України впливає низка чинників (рис. 1).

Серед економічних чинників зазвичай виділяють: інвестиції та доступність фінансування, адже сучасні технології потребують значних вкладень, а через військові дії та економічну нестабільність багато аграріїв відкладають цифровізацію; окупність інновацій у більшості агропідприємства вкладають гроші лише в ті технології, що швидко окупляються (наприклад, точне землеробство, використання дронів); державні дотації та гранти стимулюють використання ІТ-рішень в агросекторі; висока вартість обладнання впливає на цифровізацію мікро- і малих аграрних підприємств.

До технологічних чинників включають: рівень розвитку агроінновацій, так як поява нових розробок стимулює цифровізацію; відсутність якісного швидкісного доступу до Інтернету на територіях сільських громад

ускладнює використання онлайн-інструментів.

Соціальні чинники включають: кваліфікацію працівників, так як багато аграріїв не мають цифрових навичок, то це уповільнює впровадження технологій; рівень готовності аграріїв до змін досить низький, що пов'язано із недовірою новітнім технологіям, страхом ризиків; негативну демографію сільського населення, адже молодь частіше освоює цифрові інструменти, тоді як старше покоління віддає перевагу традиційним методам.

Регуляторне середовище відображує: державну політику в агросекторі, адже впровадження земельного ринку та програм підтримки цифровізації стимулює розвиток; регулювання даних — питання збереження і обробки аграрної інформації (Big Data, AI) на даний час не врегульоване повністю в Україні; російська агресія завдала величезних втрат сільському господарству, що сповільнило інвестування в цифрові технології.

Екологічні та кліматичні чинники виявляють свій вплив через: кліматичні зміни (зростаючі ризики посухи, ерозії ґрунтів стимулюють аграріїв впроваджувати розумні технології для оптимізації агровиробництва); раціональне використання ресурсів, адже завдяки цифровим технологіям аграрії можуть зменшувати витрати добрив, ЗЗР, води, ПММ тощо; контроль за якістю продукції (блокчейн та IoT дозволяють

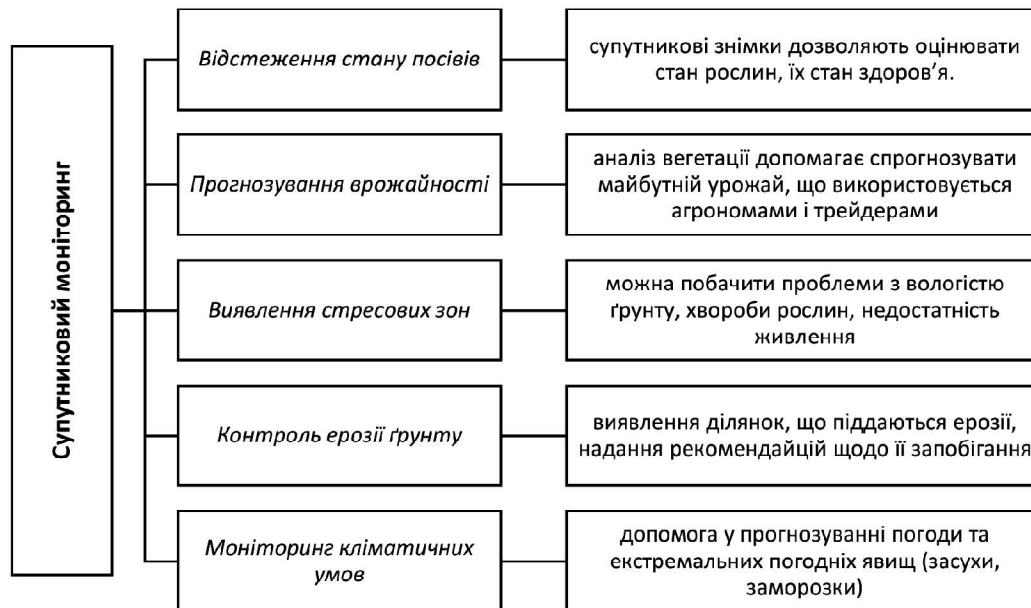

Рис. 2. Можливості супутникового моніторингу для аграрного сектору

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано автором.

відстежувати ланцюг постачання та гарантувати якість продукції).

Отже, цифровізація в українському агро-секторі стримується військовими діями, економічними труднощами та низьким рівнем цифрових навичок у працівників аграрного сектору. Водночас її стимулюють інноваційні розробки, необхідність адаптації до кліматичних змін, а також державна й міжнародна підтримка.

В Україні цифрові технології в аграрному секторі активно розвиваються, охоплюючи такі напрями, як точне землеробство, супутниковий моніторинг, автоматизація господарств, використання великих даних (Big Data), цифрові платформи та мобільні додатки. Кожен із цих напрямів має свої особливості та сприяє підвищенню продуктивності сільськогосподарських підприємств (табл. 1).

Розглянемо кожен із приведених напрямів цифровізації більш детально.

Точне землеробство — це сучасний підхід до ведення сільського господарства, що базується на використанні цифрових технологій, супутникових даних, сенсорних систем та штучного інтелекту для максимально ефективного управління полями та ресурсами. Воно дозволяє мінімізувати втрати, підвищити врожайність і зменшити екологічне навантаження на ґрунти та навколишнє середовище. В Україні точне землеробство швидко набирає популярності, особливо серед великих агрохолдингів, але також поступово впроваджується малими та середніми фермерськими господарствами.

Великі вітчизняні агропідприємства вже впроваджують технології точного землеробства, а також співпрацюють з ІТ-компаніями для розробки власних ІТ-продуктів [13].

Перевагами точного землеробства можна вважати зниження витрат за рахунок економії пального, добрив, води та засобів захисту рослин; підвищення врожайності завдяки більш ефективному управлінню ресурсами, що дозволяє збільшити обсяги виробництва; зменшення хімічного навантаження на ґрунт, скорочення викидів CO₂; оптимізація управління агропідприємством, адже аграрії отримують оперативні аналітичні дані та можуть швидше реагувати на ризики.

Точне землеробство є одним із перспективних напрямів цифровізації аграрного сектору України. Воно допомагає оптимізувати витрати, підвищити продуктивність і зробити сільське господарство більш технологічним та екологічним. Проте його впровадження залежить від вартості обладнання, рівня цифрової грамотності працівників аграрного сектору, особливо фермерів та доступності сучасних ІТ-рішень, що залишається проблемою для багатьох малих господарств.

Супутникова моніторингова інформація щодо стану природних ресурсів, зокрема земельних, водних і біологічних, стала набувати все більшого значення у системі управління, прийняття рішень та прогнозних оцінок в аграрному секторі економіки [14]. Супутниковий моніторинг забезпечує оперативний аналіз стану посівів, прогнозування врожайності та ви-

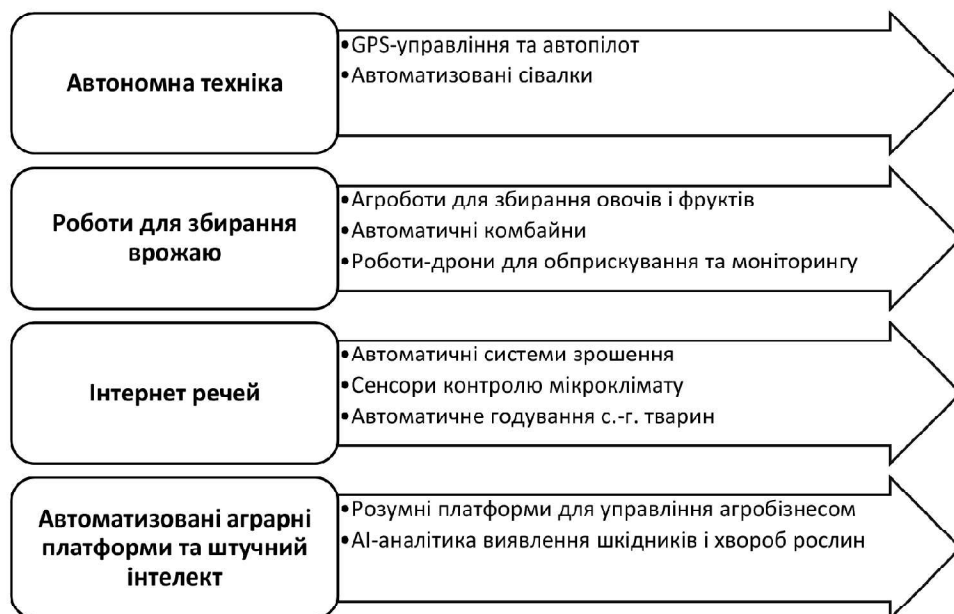

Рис. 3. Основні напрями автоматизації та роботизації в аграрному секторі

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано автором.

явлення ризиків. Завдяки високоточним знімкам і алгоритмам аналізу даних, аграрії можуть ефективніше керувати виробничими процесами, мінімізувати втрати та підвищувати продуктивність. Основні можливості супутникового моніторингу, що сприяють сталому розвитку сільського господарства наведено на рис. 2.

Використання супутникових технологій у сільському господарстві дозволяє значно підвищити ефективність управління земельними ресурсами. Моніторинг стану посівів і виявлення стресових зон допомагає швидко реагувати на потенційні загрози, а прогнозування врожайності сприяє оптимізації виробничих і фінансових рішень. Контроль ерозії ґрунту та моніторинг кліматичних умов забезпечують довгострокову стабільність агропромисловості. Таким чином, супутниковий моніторинг є важливим інструментом для підвищення ефективності та стійкості аграрного сектора в умовах змін клімату та глобалізації.

Big Data (великі дані) — це технологія обробки та аналізу дуже великих масивів інформації, яка допомагає аграріям приймати обґрунтовані рішення.

Величезні обсяги накопичених даних, що динамічно зростають, дозволяють здійснювати якісні аналіз, оцінку та прогнозування майже у будь-якій галузі. В Україні інформаційні технології Big Data поступово розповсюджуються у багатьох сферах діяльності, в тому числі безпосередньо у сільському господарстві [15]. Характерною особливістю технології Big

Data є опрацювання різнотипної інформації з різних джерел інформації: структурованих, частково структурованих, неструктурованих [16].

В аграрному секторі Big Data в більшості використовується агрохолдингами, до прикладу: Cropwise Operations (Syngenta) (аналітична платформа, що використовує Big Data для оцінки стану посівів та прийняття рішень щодо їхнього догляду); Kernel Digital Agri-Business (компанія використовує Big Data для прогнозування врожайності, управління ресурсами та аналітики ризиків); Soft.Farm (система, що поєднує супутниковий моніторинг та аналіз великих даних для оптимізації агропромисловості).

Розглянемо переваги застосування Big Data в аграрній сфері, це можуть бути:

— Оптимізація врожайності (аналіз великих обсягів даних допомагає прогнозувати врожайність на основі історичних показників, погодних умов і стану ґрунту, як результат аграрії можуть точніше визначати оптимальні терміни посіву та збору врожаю).

— Зниження витрат (використання аналітики дозволяє зменшити витрати на насіння, добрива, засоби захисту рослин та воду завдяки більш точному розподілу ресурсів; автоматизоване управління агропроцесами скорочує витрати на робочу силу).

— Моніторинг стану сільськогосподарських земель у режимі реального часу, тобто поєднання супутникових знімків, дронів та датчиків, що дозволяє отримувати актуальну

інформацію про стан посівів та оперативно реагувати на ці зміни.

— Аналіз великих обсягів метеорологічних даних допомагає адаптувати сільське господарство до кліматичних змін, прогножуючи посухи, заморозки або інші екстремальні погодні явища, котрі дають можливість точніше на них реагувати працівникам агросфери.

— Автоматизація прийняття рішень, тут враховуються інтелектуальні алгоритми, що допомагають аграріям приймати обґрунтовані рішення щодо сівозміни, внесення добрив, пестицидів, засобів захисту рослин, визначення оптимального часу поливу.

— Управління ризиками — використання Big Data дозволяє ідентифікувати потенційні загрози (шкідники, хвороби рослин, посухи) та розробляти стратегії їх запобігання.

— Підвищення ефективності логістики, де врахування результатів аналізу даних дає можливість оптимізувати ланцюги постачання, мінімізуючи втрати продукції та покращуючи планування збуту.

— Підвищення якості продукції — завдяки точному аналізу параметрів ґрунту, рівня вологості та інших факторів з'являється можливість вирощувати якіснішу продукцію з високими показниками безпеки.

— Екологічна стійкість виникає у випадку, коли Big Data сприяє більш раціональному використанню ресурсів (води, добрив, засобів захисту рослин), зменшуючи негативний вплив на навколишнє середовище.

— Прогнозування цін та ринкових трендів дає можливість використовувати аналітичні моделі, котрі допомагають передбачати зміни на ринку сільськогосподарської продукції, що дає можливість аграріям планувати продажі і зменшувати фінансові ризики.

Впровадження Big Data в агросекторі робить господарства більш ефективними, екологічно відповідальними та стійкими до зовнішніх ризиків.

Автоматизація та роботизація допомагає оптимізувати виробничі процеси, зменшити залежність від людського фактору, підвищити ефективність сільського господарства та скоротити витрати.

В Україні ці технології активно впроваджуються (рис. 3), особливо серед великих агрохолдингів, що мають достатні ресурси для інвестування в сучасні рішення. Малі та середні агропідприємства застосовують автоматизовані системи, зокрема у точному землеробстві, збиранні врожаю та обслуговуванні техніки.

Перевагами автоматизації та роботизації є підвищення продуктивності, зниження потреби у робочій силі, зменшення витрат, підвищення якості продукції, зниження екологічного впливу. Автоматизація та роботизація — це майбутнє агросектору України, проте для їх масового впровадження необхідно зниження вартості обладнання, навчання персоналу та розвиток цифрової інфраструктури, що вимагає додаткових затрат часу та грошових ресурсів.

Цифрові платформи та мобільні додатки допомагають автоматизувати управління господарством, аналізувати стан посівів, прогнозувати врожайність та оптимізувати використання ресурсів. Завдяки смартфонам та хмарним технологіям аграрії можуть отримувати оперативну аналітику, супутникові знімки, погодні прогнози та рекомендації щодо агротехнологій у реальному часі.

В Україні вітчизняні компанії створюють власні агротехнологічні платформи, які конкурують із міжнародними аналогами. Основними напрямками застосування цифрових платформ та мобільних додатків можна назвати аграрні ERP-системи, ГІС-системи, цифрові платформи для точного землеробства, мобільні додатки для прогнозування врожаю та агрономічних розрахунків, погодні сервіси та агрометеостанції, маркетплейси та цифрові біржі для агробізнесу. Цифрові платформи та мобільні додатки — це потужний інструмент для модернізації аграрного сектору України, що дозволяє знижувати витрати та ефективніше керувати агропідприємствами.

Отже, цифровізація аграрного сектору України перебуває на етапі активного розвитку, але цей процес нерівномірний і залежить від багатьох факторів. Великі агрохолдинги вже впроваджують сучасні технології, тоді як малі та середні підприємства стикаються з фінансовими та технічними перешкодами. Виходячи з цього, подальший розвиток цифрових рішень в агросекторі потребує державної підтримки, освітніх та наукових ініціатив та стимулювання інвестицій у технології.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Цифровізація аграрного сектору України є важливим фактором його модернізації та умовою швидшого підвищення конкурентоспроможності. Впровадження цифрових технологій, зокрема точного землеробства, супутникового моніторингу, Big Data, автоматизації,

цифрових платформ, сприяє підвищенню продуктивності ведення господарської діяльності, оптимізації витрат та мінімізації екологічного навантаження.

Водночас на темпи цифровізації впливають також економічні, технологічні, соціальні, регуляторні та екологічні чинники. Головними перешкодами є надто висока вартість обладнання, нестача цифрових навичок у працівників сільського господарства, особливо фермерів, та вплив військових дій на економічний стан аграрного сектору. Однак, державна підтримка, міжнародні гранти, розвиток агроінновацій та необхідність адаптації до кліматичних змін створюють сприятливі умови для подальшого впровадження цифрових рішень.

Таким чином, цифровізація сільського господарства України має значний потенціал, але для її повномасштабного розгортання необхідно усунути основні перешкоди, забезпечити доступність технологій для всіх категорій агровиробників і сприяти підвищенню рівня цифрової грамотності аграріїв.

Подальші дослідження орієнтовані на дослідження регуляторного впливу на цифровий розвиток аграрного сектору.

Література:

1. Дугінець Г., Ніжейко К. Цифровізація аграрного сектору єс: досвід для України. Економіка та суспільство. 2023. № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-148> (дата звернення: 18.03.2025).
2. Мандич О. В., Бабко Н. М., Устік Т. В. Особливості цифровізації для відновлення агробізнесу України. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2022. № 3. Том 7. С. 95—100. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-3-13>.
3. Кифяк В. Теоретико-прикладні аспекти цифровізації сфери агробізнесу. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2024. № 2 (38). С. 79—92. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-2\(38\)-79-92](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-2(38)-79-92).
4. Мазур В. В. Цифровізація агробізнесу та її вплив на стратегічний розвиток аграрного сектору. Ефективна економіка. 2024. № 11. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.-11.54> (дата звернення: 18.03.2025).
5. Abiri R., Rizan N., Balasundram S. K., Shahbazi A. B., Abdul-Hamid H. Application of digital technologies for ensuring agricultural productivity. *Heliyon*. 2023. Vol. 9. Issue 12. P. e22601. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e22601>
6. Bahn R. A., Yehya A. A. K., Zurayk R. Digitalization for Sustainable Agri-Food Systems: Potential, Status, and Risks for the MENA Region. *Sustainability*. 2021. Vol. 13. no. 6. P. 3223. <https://doi.org/10.3390/su13063223>.
7. Chunfang Y., Xing J., Changming Ch., Shiou L., Obuobi B., Yifeng Z. Digital economy empowers sustainable agriculture: Implications for farmers' adoption of ecological agricultural technologies. *Ecological Indicators*. 2024. Vol. 159. P. 111723. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2024.111723>
8. Sun Y., Miao Y., Xie Z., Wu R. Drivers and barriers to digital transformation in agriculture: An evolutionary game analysis based on the experience of China. *Agricultural Systems*. 2024. Vol. 221. P. 104136. <https://doi.org/10.1016/j.agsy.2024.104136>.
9. Geng W., Liu L., Zhao J., Kang X., Wang W. Digital Technologies Adoption and Economic Benefits in Agriculture: A Mixed-Methods Approach. *Sustainability*. 2024. Vol. 16, no. 11. P. 4431. <https://doi.org/10.3390/su16114431>.
10. Klerkx L., Rose D. Dealing with the game-changing technologies of Agriculture 4.0: How do we manage diversity and responsibility in food system transition pathways? *Global Food Security*. 2020. Vol. 24. P. 100347. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2019.100347>.
11. Uzturk D., Buyukozkan G. Industry 4.0 technologies in Smart Agriculture: A review and a Technology Assessment Model proposition. *Technological Forecasting and Social Change*. 2024. Vol. 208. P. 123640. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2024.123640>.
12. Коляденко С. В., Дзісь О. В., Гайдей В. А. Перспективні напрями цифровізації аграрних підприємств у контексті економічної безпеки. Економіка та суспільство. 2024. № 59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-84> (дата звернення: 20.03.2025).
13. Гончарук І. В., Новицька А. І., Мазур Г. М. Впровадження технологій точного землеробства як чинник впливу на еколого-економічну складову сільського господарства. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. № 3. С. 106—123. <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-3-7>.
14. Тараріко О. Г. Агроекологічний супутниковий моніторинг: монографія. Київ: Аграрна наука, 2019. 201 с.
15. Юрчук Н. П., Кіпоренко С. С. Розвиток технологій big data в умовах цифрових трансформацій. *Агросвіт*. 2021. № 9—10. С. 60—68. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.9-10.60>

16. Шкирта І. М., Лазар В. Ф. Технологія big data: сутність, можливості для бізнесу. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. 2019. Вип. 2(12). С. 51—56. [https://doi.org/10.31339/2313-8114-2019-2\(12\)-51-56](https://doi.org/10.31339/2313-8114-2019-2(12)-51-56).

References:

1. Duginets, G., and Nizheiko, K. (2023), "Digitalization of the eu agricultural sector: experience for Ukraine", Economy and Society, [Online], vol. 56. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-148>.

2. Mandych, O., Babko, N., and Ustik, T. (2022), "Features of digitalization for the restoration of agribusiness in Ukraine", Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology, vol. 7, no. 3, pp. 95—100.

3. Kyfyak, V. (2024), "Theoretical and applied aspects of digitalisation of the agribusiness sector", Problems and Prospects of Economics and Management, vol. 2 (38), pp. 79—92.

4. Mazur, V. (2024), "Digitalisation of agribusiness and its impact on the strategic development of the agricultural sector", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 11. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.11.54>.

5. Abiri, R., Rizan, N., Balasundram, S. K., Shahbazi, A. B., and Abdul-Hamid, H. (2023), "Application of digital technologies for ensuring agricultural productivity", Heliyon, vol. 9, issue 12, pp. e22601.

6. Bahn, R. A., Yehya, A. A. K., and Zurayk, R. (2021), "Digitalization for sustainable agri-food systems: potential, status, and risks for the MENA region", Sustainability, vol. 13, no. 6, pp. 3223.

7. Chunfang, Y., Xing, J., Changming, Ch., Shiou, L., Obuobi, B., and Yifeng, Z. (2024), "Digital economy empowers sustainable agriculture: Implications for farmers' adoption of ecological agricultural technologies", Ecological Indicators, vol. 159, pp. 111723.

8. Sun, Y., Miao, Y., Xie, Z., and Wu, R. (2024), "Drivers and barriers to digital transformation in agriculture: An evolutionary game analysis based on the experience of China", Agricultural Systems, vol. 221, pp. 104136.

9. Geng, W., Liu, L., Zhao, J., Kang, X., and Wang, W. (2024), "Digital technologies adoption and economic benefits in agriculture: a mixed-methods approach", Sustainability, vol. 16, no. 11, pp. 4431.

10. Klerkx, L., and Rose, D. (2020), "Dealing with the game-changing technologies of Agriculture 4.0: How do we manage diversity and responsibility in food system transition pathways?" Global Food Security, vol. 24, pp. 100347.

11. Uzturk, D., and Buyukozkan, G. (2024), "Industry 4.0 technologies in smart agriculture: a review and a technology assessment model proposition", Technological Forecasting and Social Change, vol. 208, pp. 23640.

12. Koliadenko, S., Dzis, O., and Haidei, V. (2024), "Prospective directions of digitalization in agricultural enterprises within the context of economic security", Economy and Society, [Online], vol. 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-84>.

13. Honcharuk, I., Mazur, G., and Novytska, L. (2022), "The implementation of precision agriculture technologies as a factor of influence on the ecological and economic component of agriculture", Economy, finances, management: Topical issues of science and practical activity, vol. 3 (61), pp. 106—123.

14. Tarariko, O.H. ta in. (2019), Ahroekolohichnyj suputnykovyj monitorynh: monohrafiia [Agroecological satellite monitoring: a monograph], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine.

15. Yurchuk, N. and Kiporenko, S. (2021), "Development of big data technologies in the conditions of digital transformations", Agrosvit, vol. 9—10, pp. 60—68.

16. Shkyrta, I., and Lazar, V. (2019), "Big Data technology: essence, business opportunities", Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics", vol. 2 (12), pp. 51—56.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2025 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 330.101.3:338.46

О. О. Кіндрат,
здобувач ступеня доктор філософії,
ДВНЗ Ужгородський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4853-4274>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.118

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНО- ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

O. Kindrat,
Postgraduate student, State Higher Educational Institution Uzhgorod National University

SCIENTIFIC AND THEORETICAL APPROACHES TO DEFINING THE CONCEPT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

У статті досліджено основні науково-теоретичні підходи до визначення поняття державно-приватного партнерства. Автором було використано методи системно-структурного та порівняльного економічного аналізу, статистичного спостереження та інтерпретації оригінальних наукових праць тощо. Розкрито такі підходи до визначення змісту поняття "державно-приватне партнерство як: механізм, що дозволяє урядам закуповувати та впроваджувати державну інфраструктуру чи послуги; довгостроковий контракт між приватною стороною та державною організацією щодо надання державних активів або послуг; тривалу юридичну асоціацію між двома або більше партнерами; співпрацю між різними зацікавленими сторонами, включаючи принаймні одну некомерційну організацію; новий інструмент управління тощо. Запропоновано авторське трактування поняття "державно-приватне партнерство" як угоди про співпрацю між державними установами та організаціями приватного сектору, що укладаються для спільної реалізації громадських проектів, послуг чи інфраструктури з метою задоволення суспільних потреб і подолання обмежень у ресурсах за умови розподілу відповідальності, ризиків і винагороди між державним і приватним секторами.

The article examines the main scientific and theoretical approaches to defining the concept of Public-Private Partnership. The author uses methods of system-structural and comparative economic analysis, statistical observation and interpretation of original scientific works, etc.

Approaches to the content of the concept of "Public-Private Partnership" are disclosed as: a mechanism that allows governments to purchase and implement public infrastructure or services using the resources and experience of the private sector; a long-term contract between a private party and a public organization for the provision of public assets or services; a long-term legal association between two or more partners; cooperation between different stakeholders to achieve a common goal, including at least one non-profit organization; a form of cooperation between public authorities and business aimed at providing financing, construction, reconstruction, management and maintenance of infrastructure for the provision of services; a new tool for concluding contracts for public services through a tender; a comprehensive project development concept that is used at all stages of the project life cycle; a specific category of public contracts; a mechanism for achieving the Sustainable Development Goals in focus - Public-Private Partnership for Sustainable Development Goals, primarily for people.

The author presents the interpretation of the concept of "Public-Private Partnership" as cooperation agreements between state institutions and organizations of the private sector, concluded for the joint implementation of public projects, services or infrastructure in order to meet public needs and overcome restrictions in resources, provided that responsibility, risks and remuneration are distributed between the public and private sectors. The practical significance of the study for Ukraine is that the use of Public-Private Partnership as an effective mechanism for attracting private investment in the development of the public sector will help to overcome the investment gap by mobilizing private funding for the post-war reconstruction and infrastructure development in Ukraine.

Ключові слова: державно-приватне партнерство (ДПП), держава, державний сектор, приватний сектор, довгостроковий контракт.

Key words: Public-Private Partnership (PPP), state, public sector, private sector, long-term contract.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Традиційно суспільні блага та послуги надаються державою. Однак для сприяння кращому використанню ресурсів як державного, так і приватного секторів, а також розширення активів і послуг державної інфраструктури, були створені державно-приватні партнерства (ДПП), які поєднують ресурси та компетенції державного та приватного секторів, розподіляючи ризики та відповідальність, що дозволяє урядам отримувати вигоду від досвіду приватного сектору, зосереджуючись разом з тим на політиці, плануванні та регулюванні, делегуючи певні поточні функції.

В останні роки державно-приватне партнерство зазнало важливого зрушення: від використання ДПП як заходів щодо зменшення ризиків у державному та приватному секторах до ширшого поняття — структурування угод, які можуть принести значні переваги розвитку. Для досягнення успіху ДПП необхідний ретельний аналіз їх діяльності, можливих ризиків, формування відповідної правової та інституційної бази, створення ефективних механізмів управління та моніторингу ДПП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців розглянуто проблеми, пов'язані з впровадженням і розвитком державно-приватного партнерства.

Так, вітчизняний науковець Малін О. А. у своїй статті розкрив історію становлення державно-приватного партнерства як системи організаційно-економічних відносин, де публічним партнером виступають як органи державної влади, так і місцевого самоврядування, громадські організації, благодійні фонди [1]. Кругловим В. визначено основні тенденції розвитку системи державно-приватного партнерства в сучасних умовах і проаналізовано особливості теоретичних та практичних аспектів у різних секторах економіки [2]. Китайські дослідники Юнцзянь К., Чже Ч., Цзінсяо Чж., Юн А. проведено всебічний огляд літератури для виявлення основних і неосновних елементів, які часто цитуються в описах ДПП і запропонували визначення, яке сприятиме більш змістовному та всебічному дискурсу щодо ДПП для покращення спілкування та розуміння між науковцями та практиками з різних дисциплін та законодавчого досвіду [3].

Менчжун Чж. і Темулін Б. розкрили сутність державно-приватного партнерства (ДПП), його історичні передумови, форми, масштаби, переваги та недоліки [4]. Австрійський науковець Ліндер С. узагальнив численні трактування терміну "державно-приватне (ДПП) партнерство" в сучасних дискусіях і, на основі цього, запропонував шість різних варіантів використання терміну та пов'язано з їхніми відповідними значеннями в неоконсервативній та неоліберальній ідеологіях [5].

У монографії "Виклик державно-приватного партнерства" за редакції Грема А. Ходжа та Карстена Гreve проаналізовано реформи ДПП,

успіхи та невдачі цих реформ, а також досліджено переваги і недоліки їх функціонування, у порівнянні з більш традиційними методами надання послуг та інфраструктури державного сектора [6]. Однак недостатньо розкриті науково-теоретичні підходи до визначення поняття державно-приватного партнерства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) полягає в обґрунтуванні основних науково-теоретичних підходів до визначення поняття державно-приватного партнерства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державно-приватне партнерство (ДПП) — це співпраця між державним та приватним секторами, яке є альтернативою державним послугам і за які традиційно відповідає виключно уряд. Наразі міжнародного загальноприйнятого визначення ДПП не існує. Цей термін використовується для опису широкого діапазону типів угод між суб'єктами державного та приватного секторів, і різні країни прийняли різні визначення відповідно до розвитку своїх програм ДПП.

Так, на думку британських вчених таких, як: Штрассер С., Стаубер К., Шривастава Р., Райлі П., О'Куїн К., державно-приватне партнерство (ДПП) є терміном, який можна використовувати для визначення широкої категорії діяльності та структур, пов'язаних з державним і приватним секторами [7].

Відсутність загальноприйнятого визначення викликана впливом таких факторів, як: концептуальна нечіткість, множинність підходів до визначення, ідеологічно обґрунтована адвокація (як за, так і проти) і різні дослідницькі традиції [8]. Наприклад, одним із факторів, що сприяють цьому, є існування різних типів і варіантів ДПП [9], таких як ДПП "користувачі платять" проти "державних" ДПП, звичайні проти інституційних ДПП, інфраструктурні проти послуг ДПП та традиційні проти співфінансованих ДПП. Крім того, країни по-різному впроваджують ДПП на основі традицій закупівель, нормативної бази, інституційних структур та інших факторів макросередовища.

В "Інтернет-довідковому посібнику PPP" державно-приватне партнерство трактується як механізм, який дозволяє урядам закуповувати та впроваджувати державну інфраструктуру чи послуги, використовуючи ресурси та досвід приватного сектору. "Там, де уряди сти-

каються з такими проблемами, як старіння населення, відсутність інфраструктури або потреба в більш ефективних послугах, партнерство з приватним сектором може сприяти пошуку нових рішень та фінансуванню" [10].

Твіномувезі І. та Герман Ч. вважають, що основна філософія ДПП полягає в тому, що жодна окрема організація не має всіх сильних сторін, необхідних для того, щоб діяти самостійно, хоча всі організації мають сильні сторони [11]. Отже, основна мета ДПП — надати ефективні послуги, які ні державний, ні приватний сектори не можуть зробити окремо. Ванг Н. і Ма М. підкреслюють, що ДПП є ефективним інструментом для забезпечення стійкості [12]. Відповідно до Максфілда К., Гарнера С. та Пареха А., ДПП означає співпрацю між різними зацікавленими сторонами, включаючи принаймні одну некомерційну організацію, для досягнення спільної мети, що виходить за межі можливостей будь-якої окремої зацікавленої сторони [13].

Зазвичай, ДПП — це довгостроковий контракт між приватною стороною та державною організацією щодо надання державних активів або послуг, у якому приватна сторона несе значний ризик і відповідальність за управління. У Лабораторії PPP Knowledge Lab (Ресурсний центр державно-приватного партнерства), ДПП визначили як "довгостроковий контракт між приватною стороною та державною установою для надання державних активів або послуг, у якому приватна сторона несе значний ризик і відповідальність керівництва, а винагорода пов'язана з продуктивністю" [10]. Дане визначення ДПП охоплює як нові, так і наявні активи та пов'язані послуги; контракти включають як ті, у яких приватна сторона повністю оплачується користувачами послуг, а також й ті, у яких державна установа здійснює деякі або всі платежі; контракти в багатьох секторах і для ряду послуг, за умови, що існує суспільний інтерес у наданні цих послуг; проект включає довгострокові активи, пов'язані з довгостроковим характером контракту ДПП. Функції управління проектом передані приватній стороні, як ось: проектування, будівництво, фінансування, експлуатація та технічне обслуговування, можуть відрізнятися у кожному контракті, однак у всіх випадках приватна сторона є відповідальною за управління, виконання проекту та несе ризик. Передача ризику приватній стороні не є метою, але є інструментом для повної передачі відповідальності щодо управління та з метою узгодження приватних інтересів із суспільними інтересами [10].

ДПП, як правило, не включають контракти на надання послуг або контракти на будівництво "під ключ", які класифікуються як проекти державних закупівель, або приватизацію комунальних підприємств, де державний сектор відіграє обмежену роль.

Томпсон, О. і Аровосейф, Ф. підкреслили, що ДПП означає тривалу юридичну асоціацію між двома або більше партнерами. З цих партнерів принаймні один має бути державною організацією, а інший має бути приватною організацією [14].

Співпраця між урядами та бізнесом відбувається у формі державно-приватного партнерства. Обидві сторони привносять у партнерство такі ресурси, як авторитет, знання, гроші та власність. Особливо в умовах обмежених фінансних ресурсів партнерство залежить від досвіду, організаційних моделей, технологій і навичок приватного сектору [15].

Концепція ДПП не має загальноприйнятого визначення з різними тлумаченнями також залежно від контексту та залучених зацікавлених сторін. Так, Світовий банк описує ДПП як: "довгостроковий контракт між приватною стороною та державною організацією для надання суспільних активів або послуг, у якому приватна сторона несе значний ризик і відповідальність за управління, а винагорода пов'язана з результатами роботи [9]. Організація розвитку економічного співробітництва визначає ДПП як "угоду між урядом та одним або декількома приватними партнерами (до яких можуть входити оператори та фінансисти)... в межах угоди приватні партнери надають послуги таким чином, щоб що надання послуг цілі уряду узгоджуються з цілями прибутку приватних партнерів" [16]. Європейська Комісія вважає ДПП формами співпраці між державними органами влади та бізнесом, спрямовані на забезпечення фінансування, будівництва, реконструкції, управління та обслуговування інфраструктури для надання послуг [17]. Отже, Світовий банк та Організація економічного співробітництва та розвитку наголошують на важливості того, що відповідальність за ризики та управління бере на себе приватна сторона. Європейська Комісія розширює це питання, виділяючи спектр заходів, які можуть бути включені в угоду ДПП.

З юридичної точки зору державно-приватне партнерство (ДПП) є дуже специфічною категорією державних контрактів, які були створені у Франції в 2004 році: ринки співпраці. Вони дозволяють приватним компаніям брати участь

у фінансуванні та управлінні державним проектом через тендер.

Державно-приватне партнерство пропонує кілька переваг, таких як: об'єднання команд із доповнювальними навичками та досвідом; більш швидка та ефективна реалізація проектів; налагодження довгострокової співпраці; розподіл відповідальності; передача ризику сторонам, які можуть краще ним керувати; і, зрештою, просування інновацій.

ДПП стали важливою формою міжорганізаційних відносин для забезпечення суспільної цінності [18]. Мен Ф., Тан Дж. і Чжан С. вказують на те, що ДПП — це комплексна концепція розробки проекту, яка використовується в усіх аспектах життєвого циклу проекту (проектування, будівництво, фінансування, управління, маркетинг, експлуатація, обслуговування та технічне обслуговування) [19].

За словами Дечева Д., державно-приватне партнерство — це розвиток співпраці між державними адміністраторами та діловим світом приватного сектору, який зосереджується на пропозиції будівництва, фінансування, реконструкції, управління чи обслуговування інфраструктури або надання послуг [20].

Державно-приватні партнерства (ДПП) — які у загальній формі визначаються як інституційні домовленості про співпрацю між суб'єктами державного та приватного секторів — набули широкого інтересу в усьому світі. Ліндер С. бачить у ДПП нову мову в державному управлінні, призначену для охоплення старих усталених процедур залучення приватних організацій до надання державних послуг [5].

Деякі практики та науковці вважають ДПП новим інструментом управління, який замінить традиційний метод укладання контрактів на державні послуги через тендер. Так, Савас Є. розглядає державно-приватні партнерства як новий спосіб реалізації інфраструктурних проектів, таких як будівництво тунелів і оновлення гаваней [21].

Сюн В., Чен Б., Ван Х. та Чжу Д. визначили ДПП як інноваційний метод закупівель, за якого державні та приватні партнери співпрацюють для розробки інфраструктури та надання державних послуг. ДПП в інфраструктурі з'являються в різних розмірах і формах [22].

Безумовно, уряди протягом століть укладали контракти з приватним сектором. З початку цивілізації існувала різниця між тим, що є публічним, і тим, що є приватним, і між ними часто виникала напруга. Оскільки держава поступово збільшувала свою роль у підтримці добробуту громадян, вищий рівень життя супровод-

жувався зростанням великих державних підприємств, часто замість зародкових приватних ринків. На думку Дечева Д., поняття ДПП, відповідно до їх визначення, сприяють національній специфіці в різних країнах, які виконують впровадження ДПП [20]. Наразі кожна країна має свою концепцію та визначення державно-приватного партнерства залежно від власної системи законодавства та стратегічних точок зору.

Отже, думки вчених розділилися, найбільший розрив існує між дослідниками, які вважають ДПП інструментом управління, і тими, хто вважає, що це "мовна гра" [23]. Для багатьох ДПП пов'язане з інфраструктурними проектами, а отже це — інституційні механізми співпраці, які виражаються через створення нових організаційних одиниць.

На нашу думку, державно-приватне партнерство (ДПП) — це угоди про співпрацю між державними установами та організаціями приватного сектору, що укладаються для спільної реалізації громадських проектів, послуг чи інфраструктури з метою задоволення суспільних потреб і подолання обмежень у ресурсах за умови розподілу відповідальності, ризиків і винагороди між державним і приватним секторами.

Також ДПП пов'язують з можливостями досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР). У Аддис-Абебському плані дій Третьої міжнародної конференції з фінансування розвитку (2015 р.) сформовано новий підхід — "державно-приватне партнерство для Цілей сталого розвитку, насамперед, для людей" (скорочено "ДПП для ЦСР"). Державно-приватне партнерство розглядається як механізм досягнення ЦСР на період до 2030 року на основі таких принципів: підвищення уваги до структури та використання змішаних фінансових інструментів; справедливий розподіл ризиків і винагород; дотримання соціальних та екологічних стандартів забезпечення "стійкої, доступної, недорогої та стійкої інфраструктури якості"; забезпечення механізмів підзвітності, прозорості, в тому числі в рамках державних закупівель і контрактів; забезпечення участі громад у прийнятті рішень, які їх стосуються; забезпечення ефективного управління, бухгалтерського обліку та складання бюджету для умовних зобов'язань і стійкості боргу; узгодження з національними пріоритетами та відповідними принципами ефективного співробітництва з метою розвитку [24].

Аддис-Абебський план розглядає сталу та стійку інфраструктуру як ключову сферу, вра-

ховуючи, що інвестиції в транспорт, енергетику, водопостачання та санітарію є передумовами для досягнення ЦСР. Він чітко визнає як традиційні, так і нові джерела фінансування, такі як змішане фінансування, як важливі для заповнення прогалини в інфраструктурі. Разом з тим, стійкість боргу є дуже великою проблемою, яка загострюється для багатьох країн, що розвиваються, і багато урядів потребують підтримки, щоб повністю зрозуміти переваги та ризики різних видів фінансування.

Як зазначено в параграфі 48, приватні інвестиції відіграють ключову роль у фінансуванні інфраструктури, зокрема через банки розвитку, фінансові установи розвитку та інструменти та механізми, такі як державно-приватне партнерство, змішане фінансування, яке поєднує пільгове державне фінансування з непільговим приватним фінансуванням та досвід державного та приватного секторів, спеціальні механізми, безрегресне фінансування проектів, інструменти зменшення ризиків та об'єднане фінансування структур.

Інструменти змішаного фінансування, включаючи державно-приватні партнерства, служать для зниження інвестиційних ризиків і стимулюють додаткове фінансування приватного сектора в ключових секторах розвитку, керуючись регіональною, національною та субнаціональною урядовою політикою та пріоритетами для сталого розвитку. Для використання потенціалу змішаних фінансових інструментів для сталого розвитку слід ретельно розглянути відповідну структуру та використання змішаних фінансових інструментів. Проекти, які передбачають змішане фінансування, включаючи державно-приватне партнерство, мають справедливо розподіляти ризики та винагороду, включати чіткі механізми підзвітності та відповідати соціальним та екологічним стандартам [25].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Державно-приватне партнерство стає все більш популярним механізмом в реалізації великих інфраструктурних проектів. Адже це дозволяє об'єднати ресурси, досвід і сильні сторони обох секторів для вирішення складних завдань і надання послуг громадськості. Значення ДПП полягає в тому, що, даний механізм, порівняно з традиційними рішеннями щодо закупівель, передбачає значно вищий рівень участі приватного сектору, також можливий розподіл вартості

проекту на триваліший період, отже, може вивільнити державні кошти для інвестування в секторах, в які приватні інвестиції неможливі або з інших причин недоречні. Однак ДПП не є інструментом для вирішення бюджетних обмежень державного сектора чи прогалин у фінансуванні.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні досвіду, аналізі різних форм та інструментів ДПП щодо можливостей їх використання в Україні, адже післявоєнна відбудова інфраструктури України потребуватиме мобілізації значних фінансових ресурсів як державних, так і приватних. Отже, ДПП може бути важливим фінансовим механізмом для подолання інвестиційного розриву шляхом мобілізації приватного фінансування в розвиток інфраструктури.

Література:

1. Малін О. А. Становлення державно-приватного партнерства як системи організаційно-економічних відносин. Ефективна економіка. 2019. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8588> (дата звернення: 06.12.2024).
2. Круглов В. Розвиток системи державно-приватного партнерства в сучасних умовах. Науковий вісник: державне управління. 2021. № 3. С. 50—67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pauvisdu_2021_3_5. (дата звернення: 06.02.2025).
3. Ke, Yongjian & Cheng, Zhe & Zhang, Jingxiao & Liu, Yong. (2023), Making sense of the definition of public-private partnerships. Built Environment Project and Asset Management. 14. 10.1108/BEPAM-01-2023-0009.
4. Batjargal, Temulin & Zhang, Mengzhong. (2022). Review on the Public-Private Partnership. Management Studies. 10. 10.17265/2328-2185/2022.01.001.
5. Linder, S. H. (1999). Coming to Terms With the Public-Private Partnership: A Grammar of Multiple Meanings. American Behavioral Scientist, 43 (1), 35—51. URL: <https://doi.org/10.1177/00027649921955146> (Accessed 4 April 2025).
6. Hodge, Graeme & Greve, C. (2005). The challenge of public-private partnerships: Learning from international experience. URL: <https://doi.org/10.4337/9781845428082> (Accessed 1 April 2025).
7. Strasser S, Stauber C, Shrivastava R, Riley P, O'Quin K (2021). Collective insights of public-private partnership impacts and sustainability: A qualitative analysis. PLoS ONE 16(7): e0254495. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0254495> (Accessed 1 April 2025).
8. Brinkerhoff, D.W. and Brinkerhoff, J.M. (2011) Public-private partnerships: perspectives on purposes, publicness, and good governance, Public Administration and Development, Vol. 31, pp. 2—14.
9. PPP basics: What and why (2021) World Bank Group (main website). URL: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/library/world-bank-group-main-website> (Accessed 4 April 2025).
10. Public-private partnership. Reference guide (2017). PPP Reference Guide 3.0 (Full version) URL: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/index.php/applicable-all-sectors/about-public-private-partnerships> (Accessed 7 April 2025).
11. Twinomuhwezi Kiiza, Ivan & Herman, Chaya. (2020). International Journal of Educational Administration and Policy Studies Critical success factors for public-private partnership in universal secondary education: Perspectives and policy lessons from Uganda. International Journal of Educational Administration and Policy Studies. 12. 133—146. 10.5897/IJEAPS-2020.0656.
12. Wang, N., & Ma, M. (2020). "Public-private partnership as a tool for sustainable development — What literature says?" Sustainable Development, 29, 243-258. doi:10.1002/sd.2127.
13. Maxfield, K. E., Garner, S. B., & Parekh, A. (2017). The role of public-private partnerships in catalyzing the critical path. Clinical and Translational Science, 10, 431—442, doi:10.1111/cts.12488.
14. Thompson, O. A., & Arowosafe, F. C. (2020). Developing a public-private partnerships model for sustainable management of ecotourism sites in Nigeria. Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development, 20 (4), 527—538.
15. Dordevic, A., & Rakic, B. (2021). Macroeconomic aspects of public-private partnership. TEME, 45 (1), 367—382. Retrieved from <https://doi.org/10.22190/TEME200213020D>
16. OECD (2008). Public-Private Partnerships: In Pursuit of Risk Sharing and Value for Money. 1-141. 10.1787/9789264046733-en. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2008/05/public-private-partnerships_g1gh8c7d/9789264046733-en.pdf (Accessed 14 April 2025).
17. The European Commission's (2003) Guide to Successful Public-Private Partnerships — a critique. URL: <https://ppp.worldbank.org/sites/default/files/2025-03/EC-PPPs-crit-final.pdf> (Accessed 11 April 2025).

18. Maurya, D., & Srivastava, A. K. (2019). Managing partner opportunism in public-private partnerships: The dynamics of governance adaptation. *Public Management Review*, 21(10), 1420—1442. URL: <https://doi.org/10.1080/14719037.2018.1559341> (Accessed 11 April 2025).

19. Meng, Fanyong & Tang, Jie & Zhang, Shaolin & Xu, Yanwei. (2020). Public-Private Partnership Decision Making Based on Correlation Coefficients of Single-Valued Neutrosophic Hesitant Fuzzy Sets. *Informatica*. 1-39. 10.15388/20-INFOR401.

20. Dechev, D. (2015). Public-private partnership-A new perspective for the transition countries. *Trakia Journal of Sciences*, 15 (3), 228—236. doi:10.15547/tjs.2015.03.005.

21. Savas, E.S. (2000). *Privatisation and Public-Private Partnerships*, New York: Chatham House Publishers, Seven Bridges Press. pp. 72—73.

22. Xiong, W., Chen, B., Wang, H., & Zhu, D. (2018). Governing public-private partnerships: A systematic review of case study literature. *Australian Journal of Public Administration*, 78, 95-112. doi:10.1111/1467-8500.12343

23. Teisman, G.R. and E.H. Klijn (2002). Partnership Arrangements. Governmental Rhetoric or Governance Scheme? *Public Administration Review*, 62 (2), 197—205.

24. Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development (2015), "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development". United Nations. URL: <https://sdgs.un.org/publications/transforming-our-world-2030-agenda-sustainable-development-17981> (Accessed 12 April 2025).

25. Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development (2015), "Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development", United Nations. URL: <https://sustainable-development.un.org/frameworks/addisababaactionagenda> (Accessed 12 April 2025).

References:

1. Malin, O. L. (2019), "Formation of Public-Private Partnership as a system of organizational and economic relations", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8588> (Accessed 06 December 2024).

2. Kruhlov, V. (2021), "Development of the public-private partnership system in modern conditions", *Naukovyi visnyk: derzhavne upravlinnia*, [Online], vol. 3, pp. 50—67. available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nauvisdu_2021_3_5. (Accessed 04 February 2024).

3. Ke, Yongjian & Cheng, Zhe & Zhang, Jingxiao & Liu, Yong. (2023), "Making sense of the definition of public-private partnerships", *Built Environment Project and Asset Management*, vol. 14. 10.1108/BEPAM-01-2023-0009.

4. Batjargal, Temulin & Zhang, Mengzhong. (2022), "Review on the Public-Private Partnership", *Management Studies*. 10. 10.17265/2328-2185/2022.01.001.

5. Linder, S. H. (1999), "Coming to Terms With the Public-Private Partnership: A Grammar of Multiple Meanings", *American Behavioral Scientist*, vol. 43(1), pp. 35—51. available at: <https://doi.org/10.1177/00027649921955146> (Accessed 4 April 2025).

6. Hodge, Graeme & Greve, C. (2005), "The challenge of public-private partnerships: Learning from international experience", available at: <https://doi.org/10.4337/9781845428082> (Accessed 1 April 2025).

7. Strasser, S., Stauber, C., Shrivastava, R., Riley, P., and O'Quin, K (2021), "Collective insights of public-private partnership influences and sustainability: A qualitative analysis", *PLOS ONE*, vol. 16 (7), e0254495, available at: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0254495>. (Accessed 1 April 2025).

8. Brinkerhoff, D.W. and Brinkerhoff, J.M. (2011), "Public-private partnerships: perspectives on purposes, publicness, and good governance", *Public Administration and Development*, vol. 31, pp. 2—14.

9. World Bank Group (main website). (2021), "PPP basics: What and why", available at: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/library/world-bank-group-main-website> (Accessed 4 April 2025).

10. World Bank Group (2017), "Public-private partnership. Reference guide 3.0 (Full version)", available at: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/index.php/applicable-all-sectors/about-public-private-partnerships> (Accessed 7 April 2025).

11. Twinomuhwezi Kiiza, I. & Herman, Chaya. (2020), "International Journal of Educational Administration and Policy Studies Critical success factors for public-private partnership in universal secondary education: Perspectives and policy lessons from Uganda", *International Journal of Educational Administration and Policy Studies*, vol. 12, pp. 133—146. 10.5897/IJEAPS2020.0656.

12. Wang, N., & Ma, M. (2020), "Public-private partnership as a tool for sustainable development — What literature says", *Sustainable Development*, vol. 29, pp. 243—258. doi:10.1002/sd.2127.

13. Maxfield, K. E., Garner, S. B., & Parekh, A. (2017), "The role of public-private partnerships in catalyzing the critical path", *Clinical and Translational Science*, vol.10, pp. 431—442, doi:10.1111/cts.12488.

14. Thompson, O. A., & Arowosafe, F. C. (2020), "Developing a public-private partnerships model for sustainable management of ecotourism sites in Nigeria", *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, vol. 20 (4), pp. 527—538.

15. Dordevic, A., & Rakic, B. (2021). "Macroeconomic aspects of public-private partnership", *TEME*, vol. 45(1), pp. 367—382. available at: <https://doi.org/10.22190/TEME200213020D> (Accessed 14 April 2025).

16. OECD (2008), "Public-Private Partnerships: In Pursuit of Risk Sharing and Value for Money", pp. 1-141. 10.1787/9789264046733-en. available at: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2008/05/public-private-partnerships_g1gh8c7d/9789264046733-en.pdf (Accessed 14 April 2025).

17. The European Commission's (2003), "Guide to Successful Public-Private Partnerships — a critique", available at: <https://ppp.worldbank.org/sites/default/files/2025-03/EC-PPPs-crit-final.pdf> (Accessed 11 April 2025).

18. Maurya, D., & Srivastava, A. K. (2019), "Managing partner opportunism in public-private partnerships: The dynamics of governance adaptation", *Public Management Review*, vol. 21(10), pp. 1420—1442. available at: <https://doi.org/10.1080/14719037.2018.1559341> (Accessed 11 April 2025).

19. Meng, Fanyong & Tang, Jie & Zhang, Shaolin & Xu, Yanwei. (2020), "Public-Private Partnership Decision Making Based on Correlation Coefficients of Single-Valued Neutrosophic Hesitant Fuzzy Sets", *Informatica*, pp. 1—39. 10.15388/20-INFOR401.

20. Dechev, D. (2015), "Public-private partnership — A new perspective for the transition countries", *Trakia Journal of Sciences*, vol. 15(3), pp. 228-236. doi:10.15547/tjs.2015.03.005.

21. Savas, E.S. (2000), *Privatisation and Public — Private Partnerships*, Chatham House Publishers, Seven Bridges Press, New York, USA, pp. 72—73.

22. Xiong, W., Chen, B., Wang, H., & Zhu, D. (2018), "Governing public-private partnerships: A systematic review of case study literature", *Australian Journal of Public Administration*, vol. 78, pp. 95—112. doi:10.1111/1467-8500.12343.

23. Teisman, G.R. and E.H. Klijn (2002), "Partnership Arrangements. Governmental Rhe-

toric or Governance Scheme", *Public Administration Review*, vol. 62 (2), pp. 197—205.

24. Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development (2015), "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development", United Nations, available at: <https://sdgs.un.org/publications/transforming-our-world-2030-agenda-sustainable-development-17981> (Accessed 12 April 2025).

25. Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development (2015), "Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development", United Nations, available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/frameworks/addisababa-actionagenda> (Accessed 12 April 2025).

Стаття надійшла до редакції 17.04.2025 р.

**ІНВЕСТИЦІЇ.
ПРАКТИКА
ТА ДОСВІД**

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23892

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 339.138

С. С. Циганков,
аспірант, Український державний університет науки і технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4268-9016>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.9.126

СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ КЛІЄНТООРІЄНТОВАНOSTІ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПОСЛУГ

S. Tsyhankov,
Postgraduate student, Ukrainian State University of Science and Technology

A MODERN APPROACH TO DEVELOPING CUSTOMER CENTRICITY THROUGH DIGITALIZATION OF SERVICES

У статті автором досліджується формування сучасного підходу до розвитку клієнтоорієнтованості на основі цифровізації послуг. Формування такого підходу є вкрай актуальним, адже воно сприяє ефективній взаємодії зі споживачами послуг, створює можливість залученню нових клієнтів та підвищує конкурентоспроможність залізничі.

Автором обгрунтовано, що використання даного підходу з цифровізацією послуг, підвищить привабливість залізничних перевезень, створить нові умови для клієнтів залізничі. Так вибудовуючи стратегію з клієнтоорієнтованості за допомогою отримання повної інформації, яку дозволяє отримати цифровізація. Цифровізація у даному випадку це не лише технологічне оновлення, а й стратегічний шлях до побудови сервісу нового покоління, де головною цінністю є людина та її досвід взаємодії з послугою. Автором запропоновано впровадження мобільного додатку для споживачів та інтеграція хмарних технологій у структуру надання послуг Укрзалізничі, це стане значущою зміною і кроком до цифрової трансформації компанії. Його впровадження дасть можливість позитивних змін: підвищення ефективності внутрішніх процесів, покращення обслуговування пасажирів, зростання клієнтської лояльності та створення сучасного інноваційного іміджу компанії.

У такому підході до клієнтоорієнтованості необхідно окрему увагу приділити і впливу цифрових технологій на довіру клієнтів, створення конкурентної переваги та репутацію компанії. Тому звісно, важливо надати пріоритет цифровізації послуг для розвитку підходу до клієнтоорієнтованості відкривши так велику кількість можливостей, починаючи з спрощення надання послуг і їх швидкості, покращення сервісу обслуговування та кращого розуміння споживача.

Використання цифрових рішень та аналітики на базі Big data та ШІ дозволить оперативніше реагувати на потреби ринку, оптимізувати графіки перевезень і ресурсне планування. У результаті Укрзалізничі зміцнить свої позиції як сучасна, клієнтоорієнтована й ефективна транспортна компанія, що створює додаткові можливості для розвитку, співпраці та залучення інвестицій.

In this article, the author examines the formation of a modern approach to the development of customer focus based on the digitalisation of services. The formation of such an approach is extremely relevant, since it promotes effective interaction with service consumers, creates an opportunity to attract new customers and increases the competitiveness of the railway.

The author substantiates that the use of this approach with digitalisation of services will increase the attractiveness of railway transportation and create new conditions for railway customers. Thus, building a strategy of customer focus by obtaining complete information that digitalisation allows to obtain. In this case, digitalisation is not only a technological upgrade, but also a strategic way to build a new generation of service, where the main value is a person and his or her experience of interaction with the service. The author proposes to introduce a mobile application for consumers and integrate cloud technologies into the structure of Ukrzaliznytsia's services, which will be a significant change and a step towards the company's digital transformation. Its implementation will enable positive changes: increasing the efficiency of internal processes, improving passenger service, growing customer loyalty and creating a modern innovative image of the company.

In this approach to customer centricity, special attention should be paid to the impact of digital technologies on customer trust, competitive advantage and reputation. Therefore, it is of course important to prioritise the digitalisation of services to develop a customer-centric approach, as it opens up so many opportunities, starting with simplifying the provision of services and their speed, improving customer service and better understanding of the customer.

The use of digital solutions and analytics based on Big Data and AI will allow for a faster response to market needs, optimisation of transportation schedules and resource planning. As a result, Ukrzaliznytsia will strengthen its position as a modern, customer-oriented and efficient transport company, creating additional opportunities for development, cooperation and investment.

Ключові слова: сучасний підхід до клієнтоорієнтованості, цифровізації послуг, залізничні пасажирські перевезення, модель комунікації, мобільний додаток, хмарні технології.

Key words: modern approach to customer orientation, digitalization of services, railway passenger transportation, communication model, mobile application, cloud technologies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У світі що постійно розвивається і середовищі що також постійно прогресує необхідно змінювати підходи з клієнтоорієнтованості щоб бути конкурентоспроможним відповідаючи на нові виклики споживачів і використовувати нові цифрові рішення. Що викликає створення нових або удосконалення існуючих підходів з покращення послуг для залучення нових та утримання існуючих споживачів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Темою сучасних підходів до розвитку клієнтоорієнтованості за допомогою цифровізації послуг серед яких: Чаркіна Т.Ю., Задоя В. О., Дергоусова А. О., Токарева В. І., Панасюк І. П., Дуляба Н. І., Обрамич О. С. Всі вони доносили інформацію що цифровізація послуг це неминучий тренд який буде тільки прогресувати тому необхідно знаходити та впроваджувати нові підходи до розвитку клієнтоорієнтованості щоб отримувати конкурентні переваги. Використовуючи сучасні технології та інструменти які відповідають часу і викликам.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є дослідження підходів до клієнтоорієнтованості та формування нового підходу за допомогою цифровізації послуг, в умовах цифрової трансформації ринку, що

необхідно для прийняття управлінських рішень, які допоможуть зберегти конкурентоспроможність та підвищити привабливість пасажирів до залізниці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій не використовувати такі інструменти як цифровізація було б великою помилкою, у галузі де клієнтоорієнтованість є ключовим чинником для досягнення успіху компанії.

Використання сучасного клієнтоорієнтованого маркетингу ґрунтується на використанні інноваційних технологій [3] та глибокому аналізі великих масивів даних (big data) про споживчі переваги та бізнес-процеси.

Головним фокусом цього підходу є персоналізація який базується на створенні унікальних пропозицій для кожного клієнта з урахуванням його інтересів, поведінкових характеристик та потреб за допомогою функціоналу цифрових інструментів.

Козирем сучасної цифровізації є важливий цифровий інструмент як штучний інтелект, який забезпечує обробку даних, прогнозування клієнтських очікувань і автоматизацію комунікацій у реальному часі.

Необхідним каналом зв'язку являється зокрема соціальні мережі кі дозволяють налагодити двосторонню комунікацію, отримувати зво-

Таблиця 1. Цифрові програмними для автоматизації надання послуг

1.	RPA(Robotic Process Automation)	Автоматизація рутинних задач
2.	CRM-системи(Customer Relationship Management)	Автоматизація роботи з клієнтами
3.	ERP-системи(Enterprise Resource Planning)	Автоматизує фінанси, логістику, складський облік.
4.	API-інтеграції	зв'язує різні системи
5.	AI-чатботи	цілодобова підтримка на запитання
6.	Електронні підписки	миттєвий сервіс з необхідним функціоналом і цілодобовим доступом до нього
7.	ІІІ (штучний інтелект)	Автоматизація та аналіз великих обсягів даних

Джерело: розробка автора.

ротний зв'язок та поглиблювати взаємини зі споживачами [1].

Розвиток і побудова клієнтоорієнтованості за допомогою цифровізації повинна включати в себе наступні елементи:

1. Автоматизація процесів;
2. Цифрові і онлайн -платформи та самообслуговування;
3. Покращення комунікації з клієнтом завдяки цифровим технологіям;
4. Підвищення прозорості через цифровізацію послуг;
5. Забезпечення безпеки;
6. Мобільність та доступність за допомогою цифрових технологій.

Автоматизація процесів

Це дозволить пришвидшити та облегшити роботу прибравши більшість ручної роботи замінивши їх програмними рішеннями і технологіями що зменшить кількість помилок і підвищить швидкість обслуговування.

Автоматизація у сучасних реаліях є не просто трендом, а необхідністю для збереження конкурентоспроможності у складних умовах ринку послуг.

Автоматизація це і є цифровізація послуг бо за рахунок використання програмних і технічних рішень і досягається автономність послуг без втручання людини і надання послуги на базі збору персональних даних машиною.

Автоматизація процесів за рахунок цифровізації це швидкість обслуговування. Швидкість обслуговування це один з ключових факторів задоволеності клієнта:

— Яка досягається за рахунок автоматичної обробки замовлень уникаючи залучення менеджера;

— Зменшується швидкість відповіді на запитання від клієнта за рахунок автоматизації відповіді на типові запитання;

— Автоматизація сповіщення клієнтів щодо необхідної ним інформації і найважливіше без затримок.

Автоматизація допомагає досягти високої ефективності процесів, уникнення зайвих рухів у обслуговуванні споживача, сприяє зменшенню втрати існуючих і потенційних клієнтів через необхідність очікування, і найголовніше стимулює підвищення лояльності споживачів через зручний, передбачуваний та швидкий сервіс обслуговування.

Програмними рішеннями для автоматизації можна використати наступні (Таблиця 1).

Також не варто забувати що цифрові системи мінімізують людський фактор, що знижує ймовірність помилок у роботі які може коштувати компаніям репутації, грошей та часу. Що стає швидко перевагою через скорочення витрат на випадок виправлення помилок, захист репутації та зменшення тиску та стресу у персоналу.

Цифрові і онлайн -платформи та самообслуговування.

Цифрові платформи перетворилися на важливий інструмент сучасного підприємництва та цифрової модернізації, створюючи умови для продуктивної комунікації між компанією та споживачем [2].

Підвищення зручності для клієнтів через створення цифрових, онлайн-платформ (веб-сайтів, мобільних додатків) дозволяє клієнтам самостійно здійснювати покупку, відстежувати та оплачувати послуги або змінювати її параметри.

У галузі пасажирських перевезень, особливо в умовах війни, коли мобільність населення змінюється, цифрові рішення відіграють вирішальну роль.[2] Онлайн-платформи та сервіси самообслуговування дозволяють значно спростити взаємодію пасажирів з транспортними компаніями, підвищити якість обслуговування та скоротити витрати часу.

Завдяки цифровим інструментам пасажирів можуть:

1. Здійснювати покупки або бронювання квитків онлайн;
2. самостійно обирати місце у транспорті;
3. завантажити електронний квиток;
4. перевіряти розклад руху і можливі напрямки руху;
5. відслідковувати статус рейсу, спізнення або зміни маршруту;
6. повертати чи обмінювати квитки онлайн, без необхідності фізичної присутності;
7. отримувати повідомлення про актуальну інформацію.

Використання цифрових і онлайн-платформ та самообслуговування надає ряд переваг для споживача які відіграють ключову роль при виборі послуг.

Переваги наступні:

— Доступ до сервісу цілодобово, незалежно від місця перебування;

— Мінімізація черг, зменшення контакту з людьми та необхідністю фізичного перебування;

— Миттєвий доступ до актуальної інформації;

— Можливість контролювати необхідної інформації;

Така сучасна система є основою клієнтоорієнтованості яка орієнтується на зручність споживача і буде надалі лише посилюватися, і компанії, що інвестують у розвиток таких рішень, отримають значну конкурентну перевагу.

Покращення комунікації з клієнтом завдяки цифровим технологіям.

Один із ключових підходів розвитку клієнтоорієнтованості є ефективна та швидка комунікація зі споживачами. Цифрові технології зробили взаємодію з споживачами швидшою, доступнішою, безпечнішою, персоналізованою та безперервною [4].

Взаємодія відбувається за допомогою технологічних рішень. Взаємодію можна зобразити наступним способом (Рисунок 1).

Клієнт. Отримує сервіс який не потребує очікування на відповідь з питань які можуть потребувати миттєвої відповіді, що в свою чергу приваблює споживача та робить досвід від послуги позитивним і стимулює до повернення до послуг саме цієї компанії.

Чат-боти та онлайн помічники. Для швидкого зв'язку компанії можуть впроваджувати автоматизованих помічників через доступні їм канали зв'язку з споживачем, тобто інтеграція у спілкування чат-ботів та онлайн помічників. Залучення чат-ботів та онлайн помічників надає одразу ряд переваг у порівнянні з звичайним оператором:

- надають миттєві відповіді на запитання;
- допомагають з оформленням;
- консультують з поширених питань 24/7;
- скорочують навантаження на операторів.

Використання цифрових асистентів призводить до покращення користувацького досвіду, кращого втримання споживача, забезпечує постійну доступність підтримки та позитивно

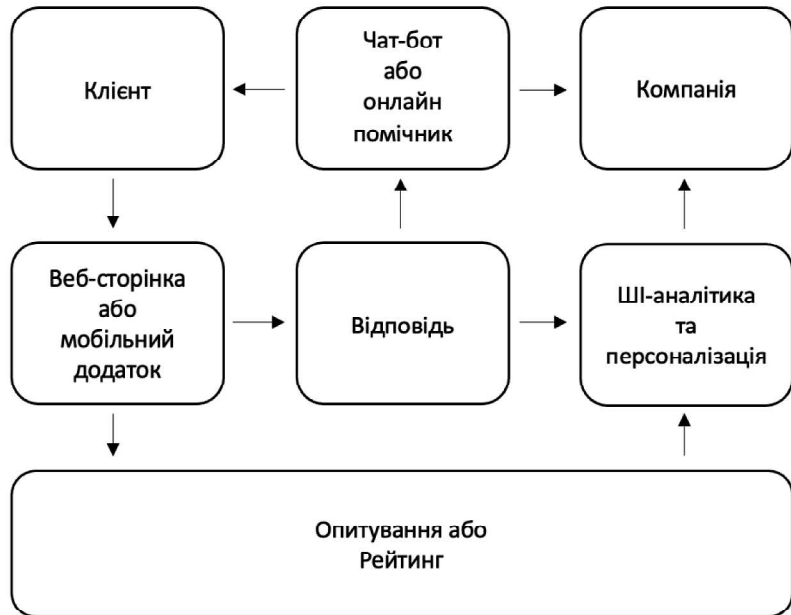

Рис. 1. Модель комунікації з допомогою цифрових технологій

Джерело: розробка автора.

впливає на конкурентну спроможність компанії серед конкурентів [4].

Веб-сторінка або мобільний додаток підвищує відчуття довіри у споживача що до якості послуг цієї компанії. Наявність сайту та мобільного додатку стає переконливим аргументом що до вибору обрання послуг від тієї чи іншої компанії, оскільки комфорт при виборі послуги є одним з ключових факторів. Зв'язок з клієнтом і збір даних стає значно легшим бо не потребує пошуку фідбеку з різних ресурсів для покращення сервісу у майбутньому [5].

Відповідь або ж зворотний зв'язок, дозволяє у режимі реального часу через цифрові сервіси дозволяє клієнтам:

- залишити відгук безпосередньо після взаємодії з послугою чи товаром;
- повідомити про проблему або дати пропозицію;
- швидко отримати відповідь, розв'язання питання чи компенсацію.

Це відкриває компаніям змогу оперативно реагувати на зміни у потребах клієнтів і вдосконалювати якість обслуговування.

Аналітика за допомогою штучного інтелекту та персоналізація в наданні послуг відкриває можливість ШІ:

- аналізувати дії клієнтів на платформах;
- виявляти повторювані сценарії поведінки;
- передбачати інтереси та потреби;
- формувати персоналізовані пропозиції, рекомендації та автоматичні підказки.

Це робить взаємодію з сервісом більш комфортною та цінною для клієнта і конкурентною перевагою для компанії, бо економиться велика купа часу на вивчення звичок та поведінки клієнта і ввести певні зміни до своїх послуг.

Опитування або рейтинг. Такий вид взаємодії з споживачами дає відчуття споживачу що його думка є значущою і його досвід користування важливий для цієї компанії або залишити відгук про свій негативний досвід що покаже на прогалини в системі і допоможе зекономити на вирішенні проблем і не дасть втратити у прибутку.

Після взаємодії з сервісом або враження від послуги, клієнти можуть:

- оцінити рівень обслуговування;
- залишити коментар щодо якості;
- вплинути на розвиток продукту або сервісу.

Зібрані дані допомагають компаніям виявляти сильні й слабкі сторони, покращувати роботу персоналу, а також формувати рейтинг послуг, локацій або фахівців [6].

Результатом комунікації через цифрові засоби переводить спілкування з споживачем з формального до персонального, швидкого та ефективного і сприяє зростанню лояльності.

Підвищення прозорості через цифровізацію послуг.

Довіра клієнтів до компанії яку вони обирають для отримання послуги або сервісу є ключовим фактором у цьому питанні, прозорість є наполегливою частиною що стала однією з основ клієнтоорієнтованої стратегії. Завдяки цифровим технологіям компанії отримали нові інструменти для відкритої, чесною та зрозумілою взаємодії з клієнтом.

Цифрові сервіси відкривають для споживача доступ до інформації який за старим укладом потрібно ретельно та довго шукати для отримання роз'яснення інтересуючих питань, як наприклад: перегляд детальної інформації та умов отриманої послуги(строки, ціноутворення і тд.), отримання інформації щодо придбаної ними послуги(надійність, склад, швидкість, якість, ціна), побачити досвід інших людей для запевнення у правильності вибору [6].

Це все сприяє знизити невизначеність при виборі і зменшенню сумнівів щодо вибору щоб не виникло непорозумінь та формуванню довіри.

Прозорість яка досягається за допомогою цифрових сервісів, формує відкриті і довірливі відносин між компанією та клієнтом. Усе це є важливим елементом сучасної клієнтоорієнтованості, що зміцнює лояльність, зменшує кількість конфліктів і сприяє сталому розвитку.

Забезпечення безпеки.

Забезпечення безпеки обов'язкова складова клієнтоорієнтованого сервісу в умовах цифровізації. У цифровому середовищі безпека клієнтських даних, транзакцій та анонімність персональних даних це база без якої на вас як надавача будь якої послуги навіть і не звернуть увагу. Окрім того що це юридична необхідність яка зобов'язує компанію до виконання заходів безпеки, це і елемент довіри та іміджу компанії як до відповідального учасника в конкуренції між іншими суб'єктами ринку послуг.

Захист персональних даних повинен бути на високому рівні, бо клієнт в момент коли обирає вашу послугу посеред інших компанії повинен надати велику кількість особистої інформації і надати доступ починаючи від контактних даних до інтересуючих вас товарів чи послуг якими ви цікавилися [7].

Хоча і більша частина споживачів навіть і не розуміється на технічній складові, як саме захищена інформація про них, компанія повинна постійно запроваджувати і оновляти сучасні системи шифрування даних, запроваджувати двофакторну автентифікацію до доступу к інформації споживача, дотримуватись стандартів безпеки.

Зараз більшість послуг можливо оплачувати онлайн тому безпека критично важлива для цифрових платежів що досягають за допомогою захистів від шахрайських схем, підтвердження транзакції через банківські додатки і прозору історію операцій з можливістю оскарження у випадку витоку даних або зламу до доступу до персональних даних [8].

Не менш важливою частиною є і інформування споживача про те, що компанія збирає дані про них. Чітко повинно бути прописано та повідомлено, що той чи інший сервіс збирає яку саме інформацію. Яким чином і де зберігають інформацію, та якими методами її буде захищено від третьої сторони.

Безпеку також можливо рахувати як сервіс, який надається споживачу, або його відсутність чи якість також не є менш важливою у виборі споживача.

Мобільність та доступність за допомогою цифрових технологій.

Цифрові платформи виступають у якості сучасної інфраструктури, створюючи можливості як для споживача так і для компанії, що створила цю платформу.

Одним із видів таких платформ є і мобільні додатки, які стають основним каналом взаємодії зі споживачем. Мобільний додаток встановлюється на смартфон, який є у значно пе-

реважуючої більшості людей, та містить у собі всю необхідну інформацію про людину і виконує функцію ідентифікації особи.

Такий вид комунікації через мобільний додаток забезпечує цілодобовий доступ до всієї необхідної інформації, сервісів, продукту та зворотного зв'язку в режимі реального часу і навіть інколи без доступу до інтернету. Це потужний інструмент для клієнтоорієнтованості, що забезпечують більше схильності при виборі компанії, яка надає необхідну послугу [9].

Ще одним не менш ефективним цифровим інструментом є хмарні технології, які забезпечують доступ до даних і сервісів з будь-якого пристрою в будь-який момент. Вони гарантують синхронізацію інформації в режимі реального часу, стабільність та масштабованість, що особливо важливо під час пікових навантажень. Хмари також дозволяють клієнтам працювати з даними без потреби встановлювати додаткове програмне забезпечення, що підвищує зручність і мобільність користування (Таблиця 2).

Окрім технічних рішень з поліпшення сервісу послуг, цифровізація сприяє гнучкості у виборі формату обслуговування. Клієнти можуть обирати між онлайн або офлайн, чи гібридними моделями. Користуватися самообслуговуванням або звертатися до операторів, адаптувати послугу під власні потреби за допомогою персоналізації. Така гнучкість створює відчуття контролю, підвищує комфорт та залученість клієнта.

Тож, можна зазначити як відобразяться зміни якщо впровадити мобільний додаток для споживачів та хмарних технологій у структуру надання послуг Укрзалізниці, це принесе ряд позитивних змін, які відобразяться на підвищенні ефективності роботи компанії та підвищенні у обслуговуванні пасажирів.

Впровадження цифрових технологій позначиться на покращенні клієнтського досвіду. Мобільний додаток відкриває можливість пасажиру швидко та у будь-який час купувати квиток, бронювати його та отримувати актуальну інформацію. За допомогою push-повідомлень пасажир має можливість знати: про зміни у розкладі поїздів, змін у маршруті, про відміну та затримку рейсу у реальному часі та інше. Такі нововведення підвищують лояльність та задоволеність пасажирів від отриманого досвіду і створює позитивний імідж компанії.

За допомогою введення додатку можливе створення оперативного зв'язку між клієнтом і Укрзалізницею. Додаток відкриває можливість і вирішує питання покращення клієнто-

Таблиця 2. Переваги мобільних додатків та хмарних технологій

Переваги мобільного додатку	Переваги хмарних технологій
1. Цілодобова доступність	1. Доступність з будь-якої точки
2. Персоналізація	2. Безперервна робота
3. Самообслуговування	3. Масштабованість
4. Збір зворотного зв'язку	4. Економія ресурсів
5. Інтеграція з іншими сервісами	5. Безпека та захист даних
6. Прозорість і довіра	6. Швидке впровадження нових сервісів

Джерело: розробка автора.

орієнтованості. Клієнт безпосередньо у системі залишає відгук, пропозицію чи скаргу, що дає можливість швидко реагувати на потребу або недолік обслуговування та виправити їх. Це створює картину того, що компанія працює над своїм сервісом і прислухається до кожного з своїх клієнтів.

Створення платформи у комбінації мобільного додатку та хмарних технологій в управлінні, відкривається можливість оптимізації внутрішніх робочих процесів. Використання хмарних технологій в середині управління компанії дозволить забезпечити централізоване управління даними, швидший обмін інформацією між різними підрозділами компанії, гнучкість у масштабуванні IT-інфраструктури та зниження витрат на її обслуговування. А використання хмарних рішень в парі з додатком зменшить час та витрати на збір фідбеку, його обробку, прийняття рішень на введення нових споживчих забаганок, чи виправлення недоліків, у цьому допоможе інтеграція ШІ.

Введення штучного інтелекту посилить аналітичні можливості компанії. ШІ зменшить час на прийняття рішень та зменшить кількість помилок. Завдяки цифровим рішенням обробка великих обсягів даних (Big Data) через хмарні технології стає швидше та легше, компанія ефективніше аналізує поведінку пасажирів, прогнозує попит на маршрути і послуги та оптимізує графіки руху, спираючись на динаміку попиту.

Першими хто відчує позитивні зміни в цифровізації, це і буде сама Укрзалізниця, пасажири будуть вмотивовані у виборі подорожі саме залізничним транспортом із-за легкості використання і доступності сервісу з отримання послуг, співробітники отримають робочий зрозумілий простір, який зменшить навантаження з обробки великих об'ємів інформації, спростить прийняття рішення та швидкість його прийняття, покращить досвід самого робочого процесу. Бізнес-партнери будуть більш зацікавлені у роботі з Укрзалізницею, що збільшить кількість колаборації з іншими партнерами, за

рахунок гарної репутації компанії, що є перевагою у використанні цифрових технологій.

ВИСНОВКИ

Отже, сучасний підхід до розвитку клієнтоорієнтованості через цифровізацію ефективно сприяє до зацікавленості споживача при виборі послуги. Цифрові інструменти підвищують прозорість, забезпечують безпеку, оптимізують витрати та створюють гнучке середовище для надання послуг, що приваблює сучасного споживача.

Цифровізація послуг скорочує час отримання послуги та стимулює кількість наданих послуг. Завдяки такому підходу компанії стають ближчими до своїх клієнтів, швидше реагують на їх запити й пропонують індивідуальні рішення. Цифровізація стає ключовим фактором у розвитку клієнтоорієнтованості. За рахунок впровадження чат-ботів, онлайн-платформ, мобільних додатків, хмарних технологій, аналітики на основі ШІ та систем зворотного зв'язку, дає можливість компанії не лише задовольняти потреби клієнтів, а й прогнозувати їх, будуючи довготривалі взаємини з клієнтами.

Література:

1. Чаркіна, Т.Ю., Циганков, С.С. (2024), Цифрові інструменти та підходи до маркетингового управління транспортним ринком. Інвестиції: Практика та досвід 2024 № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.5.60>
2. Charkina, T., and Zadoya, V. (2022), "Features of structural transformation of railway transport based on the principles of marketing management". European socio-legal and humanitarian studies, vol. 2, pp. 56—65. ISSN 2734-8873
3. Задоя В. О., Цифровий потенціал маркетингового управління розвитком залізничного транспорту. Ефективна економіка. 2022. № 11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.11>
4. Дергоусова А. О., Токарева В. І., Панасюк І. П. Клієнтоорієнтований маркетинг в умовах цифровізації економіки. Економіка та суспільство 2024 № 62, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-11>
5. Осокін М. Г., Осокіна А. В. Цифрові комунікації в системі управління бізнесом. Економіка та суспільство 2024 № 64 DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-31>
6. Бодяка С. (2023), "Діалог з клієнтами: AI та ChatGPT покращують комунікації брендів". URL: <https://mind.ua/openmind/20262289-dialog-z-klientami-ai-ta-chatgpt-pokrashchuyut-komunikaciyi-brendiv>

7. ПроксісТМ, "Розвиток інтелектуального транспорту за допомогою штучного інтелекту, 5G та граничних обчислень". 2022. URL: <https://www.proxis.ua/uk/show-article/531/>

8. Дуляба Н. І., Обрамич О. С. "Теоретичні засади дослідження сутності цифрової безпеки". Економіка та суспільство. 2023. № 55. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-66>

9. Тюріна Д. М. "Мобільні додатки як сучасний інструмент інноваційного розвитку в сфері туризму". Економіка та суспільство. 2024. № 68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-91>

References:

1. Charkina, T., and Tsyhankov, S. (2024), "Digital tools and approaches to marketing management of the transport market", Investments: Practice and experience, vol. 5. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.5.60>.
2. Charkina, T., and Zadoya, V. (2022), "Features of structural transformation of railway transport based on the principles of marketing management", European socio-legal and humanitarian studies, vol. 2, pp. 56—65. ISSN 2734-8873
3. Zadoja, V. (2022), "Digital potential of marketing management for the development of railway transport", Effective economy. vol.11. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.11>.
4. Derhousova, A., and Tokareva, V., and Panasiuk, I. (2024), "Customer-oriented marketing in the conditions of digitalization of the economy", Economy and society. vol. 62. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-11>.
5. Osokin, M., and Osokina A. (2024), "Digital communications in the business management system", Economy and society, vol. 64. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-31>.
6. Bodyka, S. (2022), "Dialogue with customers: AI and ChatGPT improve brand communications", available at: <https://mind.ua/openmind/20262289-dialog-z-klientami-ai-ta-chatgpt-pokrashchuyut-komunikaciyi-brendiv> (Accessed 7 sep 2022).
7. Proxis (2022), "Developing intelligent transport with artificial intelligence, 5G and edge computing", available at: <https://www.proxis.ua/uk/show-article/531/> (Accessed 11 aug 2022).
8. Duliaba, N., and Ogramych O. (2023), "Theoretical basis of studying the essence of digital security", Economy and society, vol. 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-66>.
9. Tiurina, D. (2024) "Mobile applications as a modern tool of innovative development in the sphere of tourism", Economy and society, vol. 68. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-91>.
Стаття надійшла до редакції 29.04.2025 р.